

Mytbildningen kring bibliotekslagen

**En diskursanalys av bibliotekspropaganda och folkbibliotekets
relation till politisk makt och lagstiftning**

Martin Hansson

Examensarbete (30 högskolepoäng) för magisterexamen i Biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet.

Handledare: Olof Sundin

År: 2013

© Martin Hansson

The myths surrounding the library act – a discourse analysis of library propaganda and the public library's relation to political power and legislation

Abstract

The subject of this paper concerns propaganda, articulated in the daily press and various publications, debating questions of the Swedish public libraries, library politics and the library act that was enforced in January 1997. It is a discourse analysis, focusing on the ideological, emotional and political viewpoints of writers representing the interests of the public libraries, which aims to study the identity of the library establishment and its ambiguous position in public administration, in relation to political authority and legal power. This analysis of narratives and public opinions is especially concentrated on statements clustered around the library act; statements evaluating the legal document as well as statements demanding a more extensive and powerful legislation.

A remarkable thing with the library act is the impact it has on the discourse at hand. It marks a nerve for the complicated relationship between the library and both the regional and national government; for the economic and executive dependency that the library has to the authorities. The library act has come to symbolize the library agents' desire for control and power, their weaknesses and disappointments of governmental policy in the field of library politics. Library interest organizations had for a long time been lobbying for legislation, longing for legal protection and the possibility of putting legal pressure on local decision-makers. Much prestige and affection had been invested in demands of a legislation that would recognize the importance of the public libraries, but surprisingly the final passing of the law was met with a disproportionately negative response from library representatives, exposing how overestimated the *idea* of a law had been in their propaganda. This is the background for this study.

The main thesis of this paper is that the propaganda distorts the meaning of the library act, through a mythological use of language. The theoretical foundation for this claim is the analytical approach of Roland Barthes, which provides the angle of how ideological opinions and preconceptions influence the descriptions of the library act, creating false images that reflect on the social character of the library community. In analyzing the narratives of library representatives this study highlights some aspects of their political strivings and particularly how they relate to the *force* of the law, to the legal power that is at stake. This fixation on *strength* produces exaggerated, mythic images of the actual legal document as toothless and without positive contents, discarding it for the demands of a new legislation. The analysis regarding the matter of the Law is rooted in the legal philosophy of Jacques Derrida. This part of the study emphasizes the complex nature of law and the legitimacy problems of jurisprudence in democratic society. By placing the debate of the library act in a broader legal context and applying a deeper understanding of the concept of the Law a lot of the curiosities in the discourse are explained.

Keywords

Public libraries, propaganda, library politics, legislation, political power, mythology, discourse analysis, deconstruction, critical theory

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Inledning	3
Syfte och frågeställningar	7
Material och undersökningens kontext	9
Tidigare forskning om folkbiblioteket och bibliotekslagen	12
Teori och metod	15
Ett forskningsproblem inom biblioteks- och informationsvetenskapen	15
Synen på vetenskaplighet	15
Att <i>skriva</i> en uppsats	16
Tolkningsverksamhet	16
Diskursanalys	17
Foucaults terminologi och epistemologi	19
Dekonstruktion	21
Roland Barthes' mytologi	23
Myten som formspråk	25
Myten som semiologiskt system	25
Mytens avläsning och uttydning	26
Bakgrund till den politiska debatten kring folkbiblioteket och bibliotekslagen	28
Politiseringen av de allmänna biblioteken	28
Det idealiserade folkbiblioteket	30
Bibliotekspropagandan och den föreställda bibliotekarien	32
Bilden av makthavaren	36
Diskursen kring bibliotekslagen	38
Statliga initiativtaganden	38
Det tvetydiga politiska formspråket	39
Bibliotekslagen som en mångtydig symbol	42
Lagtexten och kodifieringen av bärande principer och etablerad praxis	43
Motståndet till bibliotekslagstiftningen	47
Mottagandet av bibliotekslagen	48
Nedskrivningen av bibliotekslagen	51
Tandlösheten som har tillskrivits bibliotekslagen	54
Bibliotekslagens innehåll och biblioteksideologin	57
Till frågan om Lagen	61
Lagens kraft	62
Lagens legitimitetsproblem i det moderna demokratiska samhället	63
En rätt i kris	65
Lagen och våldet	70
Avslutande kommentar	72
Litteraturförteckning	74
Diskursmaterial	74
Övrig litteratur	78

Bilaga 1: Bibliotekslag (1996:1956)	82
Bilaga 2: Bibliotekslag (1996:1956) ändringar t.o.m. SFS 2012:912	84
Bilaga 3: Förordning (1996:1608) om statsbidrag till folkbibliotek	86

Inledning

Den 1 januari 1997 trädde bibliotekslagen (1996:1596) i kraft, en lag som fastställer de rättsliga ramarna för hela det allmänna biblioteksväsendet i Sverige, framförallt stadgar lagen principer och riktlinjer för de kommunala folkbiblioteken och det är också kring uppfattningen om att folkbiblioteken behöver rättsligt skydd som det har förts en debatt om lagstiftning på biblioteksområdet.¹ Lagens bestämmelser innebär att folkbiblioteken först 1997, i juridisk mening, är en förpliktelse som har ålagts kommunerna, såsom de har skyldigheter att bedriva verksamheter inom skola, vård- och omsorg. Det betyder att det har blivit en *medborgerlig rättighet* att ha tillgång till biblioteksservice, till att för en viss bestämd tid avgiftsfritt få låna litteratur. I praktiken var det emellertid en marginell påverkan som lagstiftningen hade på folkbiblioteksverksamheterna, men tidigare hade bibliotekens juridiska status inom den offentliga förvaltningen varit principiellt oklar, då grundläggande bestämmelser saknades och ansvaret för biblioteken hade varit tvetydigt och ytterst frivilligt, samtidigt som biblioteksverksamheterna var underkastade en lång rad andra lagar och förordningar.² Efter bibliotekslagens tillträde har biblioteken en formellt stabilare grund, en rättslig grund, som har medfört vissa möjligheter för olika företrädare för folkbiblioteket att med lagen i ryggen påverka bibliotekspolitiken och ställa krav på myndigheter samt att rättsligt pröva beslut som tas om biblioteken. Trots denna juridiska förändring på folkbiblioteksområdet uteblev en märkbar omställning för folkbiblioteken, vilket förvirrade uppfattningen om bibliotekslagen, vände bilden av den i opinionsbildningen åtrådade lagen. Den maktstruktur som tidigare var rådande kvarstod således: beslutande makt över folkbibliotekens ekonomiska förutsättningar låg kvar hos kommunfullmäktige och olika kulturnämnder. Det är i denna relation mellan politiker och biblioteksagenter som vi finner dynamiken i debatten om folkbiblioteket, en *diskurs* som också tar form kring bibliotekslagen, vilken är vad denna uppsats ska undersöka, i förhållande till lagstiftningen som en dubbeltydig gränsföreteelse.

Föreställningen om en bibliotekslag har traditionellt varit intimt sammanbunden med en idealiserad bild av folkbiblioteket i den opinionsbildning som har bedrivits för att stärka

---

¹Bibliotekslagen har senare fått ett tillägg (SFS: 2004:126), som trädde i kraft den 1 januari 2005. I detta föreskrivs att bibliotek och bibliotekshuvudmän ska samverka och att kommuner och landsting ska fastställa lokala planer för biblioteksverksamheterna.

²Se Carl Martin Roos, *Biblioteks rätt* (1994) och Susanna Broms, *Biblioteken och juridiken* (2005). Tyvärr diskuterar dessa böcker inte de legala problem som en specifik bibliotekslagstiftning innebär. De berör i stället bestämmelser inom bl.a. förvaltningsrätten och upphovsrätten; regelverk som folkbiblioteken har att rätta sig efter, men som inte ställer några krav på att deras huvudmän ska bedriva biblioteksverksamheter. Folkbiblioteken fick dock redan 1905 möjlighet till statliga bidrag (SFS 1905:29) – med det följde en viss styrning av biblioteksverksamheten. Statligt stöd kom att regleras av en rad nya förordningar (SFS 1912:229; SFS 1930:15; SFS 1955: 540; SFS 1966:108; SFS 1975:467; SFS 1985:528) och alltså i olika form vara gällande fram till bibliotekslagens instiftande, då även en ny förordning om statsbidrag trädde i kraft (SFS 1996:1608, med det senare tillägget SFS 2005:1092). Mottagandet av bidrag innebar att bibliotek underkastade sig vissa bestämmelser och en statlig översyn – mellan 1920 och 1974 låg denna beslutande makt på Skolöverstyrelsens bibliotekssektion (inom föreskrivna budgetramar), därefter övergick ansvaret till Statens kulturråd (Thomas 2009, s. 25).

bibliotekets ställning i samhället. I texter som redogör för bakgrunden till lagstiftningen ges ofta en generaliserande beskrivning av hur det länge har propagerats för en lag och att denna presumtiva lag har ansetts vara ytterst viktig för bibliotekarier. Till denna bild hör den korrelerande bilden av politiskt motstånd till en bibliotekslag. Jan Ristarp och Lars G. Anderssons bok om folkbiblioteket är typisk för denna förenklade framställning av opinionen hos de biblioteksanställda. Förhoppningarna på en lag blir till den centrala mystiska punkten i biblioteksdebatten: ”den eviga referensen /.../ en dyrbar juvel, dold i dunkel” (2001, s. 137). Denna överdimensionerade värdering av lagen, av dess utopiska möjligheter, är drivande i diskursen, bestämmande för negativa bedömningar som har kommit att präglade talet om den faktiska bibliotekslagen, vilken inte kunde motsvara de höga förväntningar som fanns. Blicken som lagts över lagen – både den idealiserande och den inskränkande – har sin källa i folkbibliotekets osäkra position. Det är i strävan efter politisk makt, tillväxt och trygghet som synen på bibliotekslagen formas. Bilden av bibliotekslagen förvrängs av ideologiska och politiska intressen, liksom av irrationella eller affektiva skäl hos biblioteksföreträdare. Lagen blir en ambivalent fokuseringspunkt för yrkesmässiga syften och begär, påverkande hur den vägs i diskursen, som överdrivet betydelsefull eller meningslös. Påståenden om lagen kan förefalla sakliga i sin språkliga form, men i förhållande till tolkningsbakgrunden och lagtextens utformning, visar dessa upp en skev bild av lagen i skenet av att dess innehåll är självklart och enkelt. Det är denna *mytiska* förklaring av bibliotekslagen som jag ska påvisa och vidare analysera i en diskussion kring den *rättsliga kraft* som ryms i lagbegreppet, vilket fordrar att lagen ses i relation till allmänna rättsteorier och en förståelse av samtida rättsmedvetande och lagstiftning. En utvidgning av den rättsliga kontexten har en avgörande betydelse för att problematisera hur bibliotekslagen har beskrivits i biblioteksdebatten, vilken har förts av skribenter utan någon juridisk bildning. Att uppfattningarna om bibliotekslagen vilar på förutfattade meningar om vad som är realistiskt möjligt hos en lagstiftning är alltså inget underligt, det är en ofrånkomlig premis för debatten om lagen.

Uppsatsen kommer så att kritiskt granska språket i bibliotekspropagandan, som har blåst upp idén om en bibliotekslag, för att sedan sticka hål på lagen – två strategier som på olika sätt har gjort lagen till en tom, upphävd form. De negativa omdömen som har följt lagstiftningsprocessen är samtidigt inte alls omotiverade. Intentionen är inte att förkasta de gängse uppfattningarna om bibliotekslagen utan att nyansera dessa mer eller mindre allmänna åsikter, beskriva och förklara omständigheterna i det diskursiva fält som de är en del av och som de påverkar. Opinionsbildningens språk har ofta ett uppfordrande och konstaterande uttryck med stora giltighetssanspråk, men det kan inte dölja den affektiva märm som är styrande för argumentationen. De känslomässiga investeringar som olika skribenter har i folkbiblioteket är grundläggande för hela förståelsen av diskursen kring bibliotekslagen. Texter om de svenska folkbiblioteken är fulla med starkt värdeladdade ord och påståenden, inte minst är det påtagligt i beskrivningar av den besvärliga och av besvikelser kantade vägen till den gällande bibliotekslagen. Språket är överdrivet, men det är inte oberättigat att tala om en ”långsliten kamp” för en bibliotekslag³ – eller att en

³ En kamp för biblioteken har inte enbart förts av folkbildare och bibliotekarier, utan även av politiker. Motioner yrkande på obligatoriska bibliotek i varje kommun förelåg i riksdagen både 1965 och 1972 (Qvarnström 2004, s. 6) – och en sökning i riksdagens databas visar att frågan om en bibliotekslag har diskuterats i riksdagen *varje år* från 1975 fram till 1994, då direktivet (1994:146) att undersöka möjligheterna till en lagstiftning utfärdades. De myndigheter som har haft ansvar för biblioteksfrågor har också tagit ställning för att en lag bör stiftas. Skolöverstyrelsen yrkade på det i en petition 1962 (Jacobson 1982, s. 89f). Statens kulturråd lade fram ett lagförslag i remissförfarandet till Folkbiblioteksutredningen (SOU 1984: 23) där en lag avvisades. Frågan aktualiserades 1990 och 1992 föreslogs åter att en lagstiftning skulle utredas (Att ha eller inte ha en bibliotekslag 1992, s. 296, 324).

lag har varit efterlängtd som politisk bekräftelse av folkbiblioteket, vilket märks hos skribenter i facktidskrifterna *DIK-Forum* och *Biblioteksbladet* samt i debattartiklar vid lagens tillkomst. Att lagen har ansetts vara så viktig för folkbiblioteken, överdrivet eller inte, gör den till ett speciellt och ytterst betydelseskapande diskursobjekt. Lagen innebär möjligheter till politisk inflytande för folkbiblioteken, liksom ett skydd emot negativa politiska krafter – det är detta som ger lagfrågan sin anmärkningsvärda tyngd, även när bibliotekslagen har förklarats vara av liten relevans.

Under krisperioden som i början av 1990-talet utgjorde fonden till den politiska process som resulterade i att bibliotekslagen stiftades finns ett förbittrat narrativ som skildrar folkbibliotekets osäkra samhällsposition, uppfattande politiskt handling och lagstiftning som en fråga om liv och död för biblioteken, framförallt var den nationella kampanjen *Rädda Biblioteken* ett kraftigt uttryck för en (reell) oro och vrede mot nedläggningar av biblioteksfilialer, vilket kallades för ”biblioteksslakten”, ett våld mot biblioteket, som förklarades vara heligt och liknades vid en levande kropp.⁴ I en uppskruvad retorik som dekorerats med en kamp- och våldsmetaforik utmålas politiker som fiender till kulturen och till biblioteken (Hedemark 2009, s. 93ff), samtidigt uppvaktas politikerna till att bli vänner till folkbiblioteken. Frågan om juridiska rättigheter och skyldigheter förknippas konkret med föreställningen om våld och hot. Lagen blir ett medel till motvåld till det upplevda våldet mot bibliotekskroppen. Det exekutiva hotet från kommunförvaltningen ska med en lag balanseras med ett rättsligt hot mot myndigheterna. Opinionsbildningen har en hotfull ton, strävande efter kraften att göra detta hot till politisk verklighet. Den diskurs som uppsatsen ska undersöka kretsar mycket kring lagens ”potentiella våld” och rättens problem att med styrka genomdriva vissa tvång, kring det som Walter Benjamin benämner som *rättsetablerande* respektive *rättskonserverande* våld (1991, s. 30). I olika debattsammanhang vädjas till de lagstiftande myndigheterna att inrätta ett rättsligt hot mot politikerna själva, genom att fastställa bestämmelser som ska bevara folkbiblioteket och de principer som dess institutioner vilar på; regelverk som politikerna enligt lagen måste rätta sig efter. Under lagförslagets upprinnelse börjar emellertid en föreställning om lagens tillkortakommande bli gällande i det offentliga samtalet. Lagens svaghet och oförmåga att bli det skarpa vapen som kan riktas mot politikerna artikuleras om och om igen, överdrivet, i propagandan, som ett uteblivet våld mot myndigheterna. Tanken på en lag är helt fokuserad på styrka och på genomgripande förändring.

Besvikelsen på bibliotekslagen hör ihop med uppfattningen att folkbiblioteket har varit orättvist behandlat genom att det har varit avskuret från den beslutande makten och inte har erhållit ett juridiskt skydd som andra offentliga institutioner. Ropen efter upprättelse och rättvisa upphörde emellertid inte med instiftandet av bibliotekslagen. Lagtexten kan sägas vara bristfällig, men kraven på lagen utmärks av en irrationell otålighet efter dess rättvisa, såsom Jacques Derrida beskriver en *brådska* i begäret efter rättvisa: ”Rättvisan är det som inte får vänta /.../ ett rättvist beslut /.../ åberopas genast, *omedelbart*, snarast möjligt” (2005, s. 38). De politiska beslut som kantade tillblivelsen av bibliotekslagen

⁴ Föreställningen om en ”biblioteksslakt”, förmedlades av Författarförbundets dåvarande ordförande Peter Curman i ett brev till kulturministern Birgit Friggebo (fp), där ett krav på införandet av en bibliotekslag läggs fram (Hedemark 2009, s. 95). Den 7 maj 1992 ställde ett upprop tre krav: ”Stoppa biblioteksslakten! Försvara de fria boklånen! Stifta en svensk bibliotekslag!” (Ibid., s. 101f). Talet om en slakt av bibliotek är frekvent i diskursen kring kampanjen. På senare år har en liknande retorik åter igen blivit vanligare i hand med fortsatta nedläggningar av biblioteksfilialer, men nu ställs krav på en sammanhållen och tydligare nationell bibliotekspolitik samt en skärpning av bibliotekslagen. Christer Hermansson påminner om detta i artikeln ”Stoppa slakten av våra bibliotek” (*Aftonbladet* 2009-11-14) och i artikeln ”Olaga förfall”, (*Expressen* 2005-08-01), som talar om *biblioteksdöden* som breder ut sig.

uppfattades allt mindre som rättvisa av folkbiblioteksföreträdare; kraven på resultat från politikerna var lika brådskande som kraven på lagen; rätt beslut skulle omedelbart fattas och den efterlängtdade lagen skulle omedelbart göra skillnad för folkbiblioteket. Lagen dömdes ut av debattörer, omedelbart, utan att den prövades. Lagens potential och dess kontext blockerades av begäret efter dess verkningar, som inte fick dröja. I diskursen spreds känslan att folkbiblioteket åter igen hade svikits av politiker. Det var åtminstone uppenbart att det fortfarande var en klyfta mellan företrädare för folkbiblioteket och de beslutsfattande makthavarna: beroendet av politikerna hade inte förändrats. Behovet att driva opinionsbildning hade inte heller förändrats. Uppvaktningen av politiker och krav på en utökad lagstiftning fortsatta således.

I reklamkampanjen *Library Lovers*, initierad 2007 av Svensk Biblioteksforening, som under 2000-talet har bedrivit en alltmer omfattande lobbyverksamhet, framstår det klart att det är reparerade, stärkta vänskapsband med politiker som eftersträvas. Inställningen till politikerna är ambivalent, men kampanjens broschyr *Bibliotek behöver kärlek*, med slogans som ”Älska och utveckla biblioteket!”, visar att det mer hotfulla språket har fått träda tillbaka för ett positivt, erotiskt språk; en propaganda som oförblommerat vädjar till ett förenande mellan folkbiblioteket och myndigheterna. Folkbiblioteket framträder i detta sammanhang som en försummad kropp som kräver ömhetsbetygelser. I förordet till det första numret av *Biblioteksbladet* 2008 skriver Henriette Zorn om kampanjen:

Nu ska politikerna och opinionsbildarna lära sig älska bibliotek. Ur djupet av sina hjärtan. Det gör de kanske redan – vem älskar inte bibliotek? – men nu ska det ske på riktigt, den till intet förpliktigande kärleken duger inte längre /.../ Det är bara att hoppas att kärleken blir besvarad, att flirten övergår i passion och på sikt leder till ett äktenskap av bestående karaktär.

2008, s. 2

Det kan förfalla vara ett lekfullt eller löjligt resonemang, men det blottlägger likväl en fundamental drivkraft för folkbiblioteket, i bundenheten till myndigheterna, en vilja att knyta samman biblioteket och makten med ett oupplösligt band, vilket är incitamentet i lagstiftningsfrågan. Det visar även på självbilden av bibliotekets inneboende godhet, att det anses vara självklart att biblioteket skall älskas. Det visar på den dramatiserande och emotionella argumentering som förs kring biblioteket. Hur biblioteket blir antropomorft till sin natur, vilket kanske har sitt mest distinkta uttryck i Bengt Hjelmqvists klassiska textsamling *Det levande biblioteket* (1958). Att en institution som kräver en kärlek från djupet av politikernas hjärta samtidigt mäter upp sin egen besvikelse, är knappast något häpnadsväckande, men det är vad som influerar värderingen av bibliotekslagen – denna känslostyrda retorik som kräver ett engagemang likt av en älskare.

Jag har gett denna inledning utrymme för att visa på det sammansatta problemkomplex som omgärdar och korsar den politiska debatten kring folkbiblioteket, för att framhäva den affektiva dimensionen i debatten om bibliotekslagen; det starkt laddade språket, det idealiserande, symboltyngda språket, med dess liknelser som vid en första anblick kan tyckas vara malplacerade i biblioteksjargongen. Det är emellertid kraftfulla åsikter som kommer till uttryck om folkbiblioteket i diskursen kring lagen. Så här beskriver Lars G. Anderson kampen för en lag: ”Att få politiker att inse att det vore möjligt att införa en bibliotekslag var ett sisyfosarbete, som bar frukt först efter nära 30 år” (2006, s. 17). Det är en klart överdriven bild av bibliotekfolkets strävanden, men den berättar väl om hur föreställningar har projicerats på lagen och hur detta inte bara har förstorat idén om en bibliotekslag, utan också de roller som bibliotekarier och politiker har ansetts spela i

denna politiska kamp. Bibliotekarien blir i detta narrativ en absurd hjälte, straffad av myndigheterna att lidande utföra ett onödigt och hårt arbete. Bibliotekarien som Sisyfos har år efter år släpat på denna klippa, detta *Ting*, ”bibliotekslagen”, medan riksdagsmän har förhindrat en lagstiftning. Med Jacques Lacans tolkning av Freuds *Ding*, kan vi tala om att bibliotekarieprofessionen har haft ett begär, *jouissance*, till bibliotekslagen, som en symbol för ”det goda biblioteket” – politikerna symboliserar i denna ekonomi kravet från samhället, realiteten, som begränsar den omåttliga lusten efter *Tinget*, representerat av bibliotekslagen, som ett begärsobjekt. Enligt Lacan är *Tinget* ett sammansatt, kluvet objektkomplex (2000, s. 73), ett formlöst och främmande objekt, såsom bibliotekslagen har varit i årtionden för biblioteksföreträdare; en referenspunkt för begäret, vars innehåll egentligen förblir helt oklart, som Lacan förklarar det. I diskursen utsprids rörelser mot denna punkt, ”bibliotekslagen”, vilken inte har några klara bestämmelser innan lagen tar form i mitten av 1990-talet. Att lagen blir en stor besvikelse är i detta perspektiv helt följdriktigt, då *Tinget* är ett objekt som inte kan återfinnas, det finns endast där förlorat i väntan på något annat (Ibid., s. 74), vilket i fallet med bibliotekslagen illustreras av hur debattörer ur den punkt som lagen nu utgör, sträcker sig mot en helt annan, främmande bibliotekslag, i hopp om att det ska bli en förlösande lag.

På många sätt är det inte märkligt att bibliotekslagen gjordes till en skenbar framgång för folkbiblioteket, samtidigt var det intrycket av underliga påståenden i diskursen kring bibliotekslagen som inspirerade till denna uppsats. Jag tyckte det var konstigt att denna efterlängtnade lag fick en så negativ beskrivning och värdering av biblioteksfolk. I viss mån förklarades lagstiftningen som en seger, men lagen framstod som mer eller mindre innehållslös. Förhållandet till lagen får i detta ett mått av kafkalik absurdism. Längre har företrädare för folkbiblioteket väntat på att få tillträde till Lagen, men olika tjänstemän har stått som dörrvakter och inte släppt in bibliotekarierna. När så dörrvakten slutligen ger tillträde till Lagen, lämnar öppningen fri, sitter man, som i en text av Kafka, ändå kvar vid tröskeln utan att gå in, fortfarande tecknande sina fantasier på dörrkarmarna utan att ens försöka. I stället för att med stöd i bibliotekslagen argumentera för politiska åtgärder som fullgör lagens målsättningar har lagen företrädesvis nedskrivits och slängts åt sidan. Brännpunkten har varit en reviderad, ny lag, vilken har övertagit lite av det messianska skimret som tidigare var projicerat på ”bibliotekslagen”, *Tinget*, att lagen i *den* bemärkelsen har kvarhållits, trots att lagtexten har förkastats. Oavsett hur lagen har uppfattats har den blivit en nerv i debatten om folkbiblioteket, skapande en omfattande betydelsespridning av föreställningarna om bibliotekspolitik.

Syfte och frågeställningar

Uppsatsen har till sitt syfte att bidra till en ökad förståelse av bibliotekslagen, i dess politiska och sociala kontext, i dess diskursiva sammanhang, vilket betyder ett fokus på hur lagstiftningen och lagen har beskrivits, värderats och tolkats i ett diskursivt material av offentliga dokument och yttranden, i böcker, dagspress och tidskrifter. I stort är det en diskursanalys, som sammanknyter ett antal aspekter och perspektiv av ett antal olika positioneringar i det offentliga rum som diskursen tecknar. Men detta fordrar även att textmaterialet undersöks utifrån en rad filosofiska teoribildningar. En grund utgörs av Michel Foucaults *Vetandets Arkeologi* (1969), men analysen av språket kring lagen kommer till stor del baseras på två verk av två andra franska tänkare: Roland Barthes’ *Mytologier* (1957) och Jacques Derridas *Lagens kraft* (1994) – dessa kan ses som två

intertexter, tillhandahållande ett idémässigt ramverk och en vokabulär som jag till viss del kommer använda mig av. Barthes för att visa på det förvrängda språkbruk som finns kring bibliotekslagen, för att analysera lagen som en sammansatt myt. Derrida för att belysa tvetydigheten i lagbegreppet och rättens auktoritet. Detta rör lagen som ett rent juridiskt fenomen, men likväl sociala relationer i lagstiftningen, om rätten – enligt den inflytelserike österrikiske rättsteoretikern Hans Kelsens formulering – som ”mänskligt beteende” (2009, s. 3). Uppsatsen kan i detta sägas ha en rättssociologisk ansats, med avsikt att undersöka olika förhållanden som biblioteksaktörer har haft till lagen, vilken påverkan som biblioteksdebatten, opinionsbildningen, har haft på lagstiftningen och på rättsmedvetandet, men den juridiska problematiken är i sig en del av ett större historiskt eller samhällsvetenskapligt forskningsområde: folkbiblioteket.

Frågan om lagstiftning på biblioteksområdet har framförallt engagerat olika företrädare för folkbiblioteket. Uppsatsen avgränsas i enlighet med detta till att främst undersöka lagens innebörder utifrån bibliotekets perspektiv, utifrån dess institutionella, ideologiska och politiska intressen. Hur det förhåller sig med inställningen till lagen från politiker på kommunal respektive nationell nivå kommer i mindre utsträckning att beaktas. Den politiska kontexten avgränsas till folkbiblioteket som specifikt problemområde, vilket betyder att det bredare utbildnings- och kulturpolitiska fältet inte kommer att behandlas närmare. Fokus ligger särskilt på hur biblioteksföreträdare har talat om bibliotekslagen efter det att lagförslaget presenterades och sedan fick laga kraft. Diskursen måste förstas ges en historisk bakgrund, men det är effekterna av den lagstiftande handlingen som ska analyseras. Exempel på en tradition, en etablerad inställning till en lagstiftning kommer att ges, men till stor del håller sig undersökningen av diskursen från början av 1990-talet och fram till 2009. Den senare utvecklingen för bibliotekslagen, efter det att regeringen 2008 aviserade att lagen skulle utvärderas, kommer i princip inte att beröras. Ett förslag till en ny bibliotekslag förelåg 2012 (Ds 2012:13) och antogs 2013 av riksdagen – detta ligger emellertid utanför gränserna för denna uppsats.

I inledningen berördes att *bibliotekspropagandan* är det som kommer att analyseras. Till en början med har detta begrepp använts av olika biblioteksföreträdare för att framhäva behovet av att politisera de allmänna biblioteken, att helt enkelt driva opinionsbildning för att påverka myndigheterna i bildningsfrågor. I uppsatsen är begreppet ”propaganda” ungefärligt med ”opinionsbildning” eller marknadsföring av folkbiblioteket som bedrivs gentemot politiker. Att jag förhåller mig kritiskt till språket i detta komplex av begrepp följer den karakterisering som Adorno och Horkheimer tecknar av propaganda:

Propaganda manipulerar människor /.../ Den är oundvikligen förenad med förljugenhet /.../ Även sanningen blir i propagandan bara ett medel för att värva anhängare, den förfalskas redan genom att propagandan tar den i sin mun.

1997, s. 282

Givetvis finns den stora gradskillnader mellan politisk propaganda och den propaganda som biblioteksföreträdare driver, men samtidigt förenas dessa genom att språket blir ett medel för att nå politiska mål. Mycket av det som biblioteksföreträdare säger är förstas skäligt men deras krav drivs som kampanjer, förvrängande sakförhållanden.

Bakom bibliotekspropagandans försök att övertyga politikerna finns en ideologisk kärna som är styrande. Denna kärna kan ges lite skiftande definitioner, det viktiga att ta fasta på är att professionens idéer om folkbiblioteket är högt ställda, *idealiserande*, krävande

de överdrifter som förmedlas av propagandan. Begreppet ideologi används i uppsatsen för att beteckna en institutionell struktur ur vilken olika skribenters överenskommande syften har en stark inverkan på diskursen. Denna syn på ideologiska intentioner kanske kan uppfattas som stridande mot Foucaults infallsvinkel på en diskursanalys, men dessa bakomliggande syften ska i sina uttryck i diskursen uppfattas som opersonliga strukturer och därmed vara underkastade diskursperspektivet. En motsägelse mellan en avsändares sakläge och diskursutsägelsen är en ofrånkomlig problematik för en analys. Att delar av analysen lägger vikt vid *tolkningar* av avsikter – hur de tar sig uttryck i diskursen – har vidare att göra med de teorier som är hämtade från Roland Barthes.

Syftet med uppsatsen är så inte bara att belysa bibliotekslagen, utan också det politiska språket hos företrädare för folkbiblioteket; belysa hur de idealiserade föreställningarna om folkbiblioteket påverkar diskursen. Detta är emellertid i princip begränsat till hur det har talats om lagstiftningen. I frågan om lagen finns det även en ansats att vilja klargöra den juridiska situationen som präglar bibliotekslagen. Genom att vidga synen på lagens betydelse och rättssystemets problem i det moderna samhället kommer uppsatsen i detta hänseende att förklara både följdriktigheter och märkligheter i biblioteksföreträdarnas förståelse av bibliotekslagstiftningen.

Analysen ska så försöka att ge svar på följande övergripande frågor: *Hur har stiftandet av bibliotekslagen inverkat på biblioteksdebatten? Hur har föreställningarna om en lag förändrats? Hur har lagen beskrivits och värderats? Vad berättar tolkningar av lagen och kraven på lagstiftningen om folkbiblioteket, dess politiska situation och relation till myndigheter? Vad säger biblioteksföreträdarens inställning till lagen om folkbibliotekets identitet och dess förhållande till politisk/juridisk makt?*

Material och undersökningens kontext

Michel Foucault menar i *Vetandets Arkeologi* att diskursanalyser av *metodologiska skäl* till en början måste ha ”med en hop spridda händelser att göra” (2002, s. 36). Men även senare i arbetet medför det diskursanalytiska perspektivet en ovanligt sammansatt och splittrad bild av ett forskningsområde. Foucault poängterar ju själva diskontinuitetens betydelse för den historiska synen; en söndring av tiden i avgränsningen av fält (Ibid., s. 22). På ett annat ställe beskriver Foucault det som att diskontinuiteten ”frigör” utsagor i diskursen (Ibid., s. 101). Det är just i jämförelsen av olika påståenden eller utsagor, som bryts loss från sina platser och kopplas samman, som man kan tolka och se betydelser i historien, belysa olika narrativ eller teman, beröringspunkter mellan olika perspektiv; se likheter, förändringar och förskjutningar. Att beakta detta synsätt medför kanske större svårigheter med att välja ut vad som ska ingå i ett historiskt fält, hur källor ska bedömas som relevanta. Detta är emellertid teoretiska problem som all samhällsvetenskaplig eller historisk forskning står inför – en argumentationsbörda att utifrån dokument uttala sig om den sociala verklighet dessa beskriver eller är ett uttryck av, trots att det alltid finns en informationsmängd som har gått förlorad eller som bara är oåtkomlig. Påståenden i diskursen ställs också, med Foucaults terminologi, från *subjektets positioner* (Ibid., s. 70). Principiellt är det alltså ur enskilda punkter i diskursen som analysen tar sitt stöd. I denna undersökning är det först och främst företrädare för folkbiblioteket som är dessa subjekt. Analysen kommer att visa på ömsesidiga ståndpunkter i diskursen men den bild som framträder av folkbiblioteket och bibliotekslagen är grundad i enskilda skribenters

uppfattningar, även om dessa också uttrycker en identitet som t.ex. bibliotekarie, talande från en gemensam, ”institutionell plats” (Ibid., s. 69), där subjektets positioner, enligt Foucault, också kan placeras, men efter subjektets förutsättningar, med ”de positioner begäret kan inta till diskursen” (Ibid., s. 87).

Hur Foucault klargör subjektets positioner i diskursen kan liknas vid och utvidgas med Pierre Bourdieus användning av begreppet *det sociala rummet*, som beskriver ett större eller mindre verkningsområde för gemenskaper eller kulturella yttringar:

Detta konstruerade sociala rum sammanför i ett slag alla de positioner, som agenterna varken förmår uppfatta som helhet eller i mångfalden av relationer, till en totalitet som är möjlig att uppfatta i ett enda ögonkast.

1986, s. 291.

Detta sociala rum måste nödvändigtvis uppfattas fragmentariskt och enhetligt, som en *abstrakt representation* som bara kan ges en grov schematisk framställning. Applicerat på denna undersökning kan så folkbiblioteket ses som ett socialt rum; del av det större offentliga rummet, del av ett bibliotekspolitiskt rum, där ett flertal sociala rum finns sida vid sida eller överlappande, genomskärande varandra. Bibliotekarier, representanter för bibliotekets intresseorganisationer, politiker, journalister och andra agenter – de har alla olika synvinklar på de rum eller fält som de verkar i, men deras olika *habitus* interagerar med varandra och utgör en dynamiskt sammansatt enhet som samtidigt måste uppdelas i förenklade kategorier, i tolkningsbara enheter. Dessa sociala rum är inte bara scheman över en ”offentlig verklighet”, utan också diskursens plats, av texter från olika agenter som formar och kommenterar sakförhållanden i de olika rummen; av dokument vilka är det empiriska underlag som föreligger i denna uppsats. Foucault skriver uttryckligen att textanalysen, genom att studera de förhållanden där diskursen tillägnas, stöter samman med analyser av de ”sociala formationerna” – en psykologisk eller sociologisk analys är ofrånkomligt relaterad till en diskursanalys, som *korrelativa rum* (2002, s. 244). Olika perspektiv möts på diskursen plats, som kan liknas vid ett fält av ”samexistenser”, där en ”diskursiv kamp” förs om tolkningen av verkligheten.

Materialet som finns att tillgå av diskursen kring bibliotekslagen utgör avgränsningar för vad diskursen kan uttrycka, men dessa avgränsningar måste samtidigt uppfattas som provisoriska och de måste överskridas, emedan diskursen som texterna utgör inte kan förstås som en sluten helhet. De textuella sambanden är alltför oöverskådliga, fulla med blinda fläckar och utsagor i texterna har inom sig pretentioner som sträcker sig bortom det inmutande området av dokumentet. Uppsatsen måste därtill ytterligare sätta gränser för diskursmaterialets omfång. Texterna som rör bibliotekslagen är inte oansenliga till antalet och problematiken kring det politiska folkbiblioteket kan utvidgas med många källor, men i jämförelse med större samhällsfenomen är det trots allt ett diskursivt fält som någorlunda går att överblicka. Av det jag har läst är det dock mycket som det inte finns utrymme för att redovisa, information som ändå till viss del blir en oundviklig del av tolkningen, av den hermeneutiska processen. De texter som används har i regel valts efter kriteriet att det ska vara sökbara dokument som inte är alltför långt ut i diskursens marginaler; texter som med sannolikhet har lästs och spridits i diskursområdets sociala rum. Tidskriftsartiklar som berör bibliotekslagen och politiken kring folkbiblioteket är hämtade från de största facktidningarna *DIK-forum*, *Ikoner* och *Biblioteksbladet*. Olika artiklar, krönikor och notiser i pressen har till stor del varit publicerade i rikstäckande tidningar och texterna har oftast varit sökbara i *Mediearkivet* eller *Artikelsök*. Många av

skribenterna är välkända biblioteksprofiler som har varit politiskt engagerade och har drivit opinionsbildning – som Bengt Holmström, Barbro Thomas, Lars G. Andersson, Ingrid Atlestam och Christer Hermansson. Under 2000-talet har Niclas Lindberg, som är generalsekreterare för Svensk Biblioteksförning, klivit fram som lobbyist och varit framträdande i biblioteksdebatten. Rapporter från Svensk Biblioteksförning är också viktiga underlag för bibliotekspropagandan i diskursen, särskilt betydelsefullt i detta sammanhang är broschyren till reklamkampanjen *Library Lovers*, med titeln *Bibliotek behöver kärlek. Sverige behöver en nationell bibliotekspolitik!* (2008).

En hel del har det alltså skrivits om bibliotekslagen, men det flesta av texterna ger mest relativt korta kommentarer till lagen. Böcker som jag kommer att citera, som lite mer utförligt behandlar bibliotekslagen och den politiska situationen för biblioteket är Peter Almeruds *Biblioteksplaner – från bibliotekslag till biblioteksplan* (2005), och Barbro Thomas *Bibliotekslagstiftning* (2009). Båda dessa skrifter är beställningsverk utgivna av Svensk Biblioteksförning. Bjarne Stenquists debattbok *Är det på efterkälken Sverige åker? Folkbiblioteket behöver ett nationellt uppdrag!* (2003), uppmärksammade frågan om nationell bibliotekspolitik och är en källa som redogör för opinionsbildning som har förts efter bibliotekslagens tillträde. Ett dokument med större auktoritet är John Erik Forslunds promemoria *Om biblioteksverksamheterna* (Ds 2003:66), eftersom det är en offentlig utredning som initierades av regeringen, och som hade den påtagliga politiska konsekvensen att bibliotekslagen kom att revideras 2004. En oumbärlig text i detta sammanhang är även dokumentet som gav bibliotekslagen den politiska legitimiteten att genomdrivas, regeringspropositionen *Kulturpolitik* (Prop. 1996/97:3), vars underlag var kulturutredningens betänkande *Kulturpolitikens inriktning* (SOU 1995: 84).

Diskursmaterialet rör i mycket uppfattningar om mottagandet av bibliotekslagen, kritik av lagen och ytterligare krav på lagstiftningen; beskrivningar och värderingar av lagen som sammanblandas i diskursen. Ett motstånd till lagens själva existens föreligger även från kommunalpolitiker, Kommunförbundet och borgerliga riksdagspartier (beaktat att opinionen har förändras över tiden). Politikernas subjekspositioner ska inte analyseras i uppsatsen, men det utgör en kontext som måste ges en belysning – materialet kommer därför också att bestå av en del protokoll och riksdagsmotioner, kulturpolitiska program och utsagor av politiker i biblioteks-fackpressen. Den vidare historiska kontexten medför att propositioner och utredningsrapporter som tidigare har behandlat lagstiftningsfrågan kommer att skildras. Det är viktiga dokument för hela diskursen kring folkbiblioteket och nödvändiga för att beskriva bakgrunden till bibliotekslagstiftningen. Dessa är främst propositionerna *Den statliga kulturpolitiken 2* (Prop. 1975:20) och *Om litteratur och folkbibliotek* (Prop. 1984/85:141), samt folkbiblioteksutredningens (Fb80) publikationer *Folkbiblioteket i tal och tankar* (1982) och *Folkbibliotek i Sverige* (SOU 1984:23). De två rapporterna är en betydande del av folkbibliotekets skrivna historia, vid sidan om Knut Tynells *Folkbiblioteken i Sverige* (1931) och Sigurd Möhlenbrocks *Förnyelse och debatt: Om de svenska folkbibliotekens utveckling från 1930 och framåt* (1980), som är omistliga som bakgrund till folkbibliotekets institutionella självbild, ur en bibliotekaries perspektiv. Ett annat vittnesbörd som jag kommer att hänvisa till är Bengt Hjelmqvists textsamlingar *Det levande biblioteket. En bok för biblioteksfolk* (1958) och *Det starka biblioteket* (1993), vars titlar, tillsammans med Hjelmqvists särställning som offentligt engagerad bibliotekarie under 1900-talet, i sig själva är tunga emblem i föreställningen om folkbiblioteket och utmärkande punkter i biblioteksdiskursen. En annan bok som jag kommer referera till är *Mitt i byn! Om det moderna folkbibliotekets framväxt* (2001), av

Jan Ristarp och Lars G. Andersson, vilken ger en viktig inblick i det sociologiska spelet kring idén om en bibliotekslag.

Utöver dessa texter detta är forskningen om folkbiblioteket en viktig del av diskursen och tillika ett viktigt material för denna uppsats. Det gäller såväl de få avhandlingar som berör folkbiblioteket som institution och dess historia, som de få magisteruppsatser med bibliotekslagen som ämne.

Tidigare forskning om folkbiblioteket och bibliotekslagen

Inom biblioteksforskningen är Roland Barthes och Jacques Derrida ovanliga namn i den teoretiska förankringen. Diskursanalys är däremot en relativt ofta förekommande metod både på avhandlings- och uppsatsnivå. Avhandlingar om det svenska folkbiblioteket är dock inte så många till antalet och alla är inte heller relevanta för problemställningarna i denna studie. Mängden uppsatser är desto större, för omfattande för att ges en översikt – de flesta är också av begränsat intresse. Forskningsöversikten blir därför selektiv.

De flesta avhandlingarna om folkbibliotekets historia, om skilda aspekter av bibliotekets idétradition och sociokultur, rör sig i stor utsträckning om framväxandet av det moderna folkbiblioteket och dess etablering som en offentlig institution för folkbildning. Studier av folkbibliotekets situation under andra hälften av 1900-talet och in på 2000-talet är i dagsläget få. En undersökning som ligger nära min egen – i det att den analyserar hur folkbiblioteket har skildrats och debatterats i media – är Åse Hedemarks avhandling *Det föreställda folkbiblioteket. En diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970–2006* (2009). Hedemark har granskat folkbiblioteket som diskursobjekt i Sveriges Television och Sveriges Radio, samt i artiklar publicerade i *Dagens Nyheter*, *Svenska Dagbladet*, *Expressen* och *Aftonbladet*. Det är en välbehövlig framställning av hur folkbiblioteket och bibliotekarier har porträtterats i diskursen; hur folkbibliotekets samhällsroll och uppgifter har diskuterats, från 1970-talets ordskiften om bibliotekens utökade verksamheter, politiska engagemang och den traditionalistiska uppfattningen om boken och läsfrämjande som folkbibliotekets kärna, över den fortsatta dispyten om bibliotekariers kompetens och bokurval, förflackning och ”sveket mot det folkbildande uppdraget” på 1980-talet, till 1990-talets stora uppslutning bakom kampanjen ”Rädda Biblioteket”, med dess meningsutbyten om medborgerlig rättighet till biblioteksservice och frågan om avgiftsfrihet och behovet av lagstiftning. Hedemarks undersökning har många förtjänster, men visar på ett problem med gränsdragningar för en diskursanalys och det förefaller mig som att argumentationen hade vunnit på att visa exempel från andra delar av diskursen, att inte enbart följa den kronologiska ordningen i de valda medierna. Det är särskilt olyckligt att biblioteksdebatten inte ges en historisk förankring lite längre bakåt i tiden, åtminstone hade debatten under 1960-talet varit en oumbärlig klangbotten, eftersom kampanjen mot förslaget om att avskaffa de statliga bidragen till folkbiblioteken 1965 var den händelse som på allvar lyfte fram biblioteksfrågorna i medierna, genererande en stor mängd artiklar om folkbiblioteket (Möhlenbrock 1980, s. 64; Herder 1988, s. 18f). Hedemark visar att det i påfallande grad är författare som har släppts fram och fört debatten på dagstidningarnas kultursidor. Det hade därför varit intressant om debatten hade belysts litet mer utifrån andra källor där bibliotekariernas subjektpositioner hade varit mer i fokus, som facktidsskrifter och debattböcker. Sedan ska vi inte glömma att diskursmaterialet under tidsperioden är betydligt mer omfattande

än vad Hedemark redovisar. Slutsatsen att bibliotekarier ”inte i så stor utsträckning debatterar i media” (2009, s. 166), kanske är rimligt att hävda efter premisserna för avhandlingen, men efter att ha gått igenom artiklar från 1990-talet och 2000-talet till min uppsats, kan jag tycka att det är en litet orättvisande konklusion – det finns gott om exempel på bibliotekariers opinionsbildning i såväl rikstäckande tidningar som mindre tidningar, vad gäller frågan om bibliotekslagen, vilken är märkligt perifer i Hedemarks framställning av folkbiblioteksdiskursen.

Joacim Hanssons diskursstudie *Om folkbibliotekets ideologiska identitet* (1998), är en betydande referens för uppsatsen, trots att den ger störst plats åt folkbibliotekets tidigare utveckling och idétradition under första hälften av 1900-talet, med dess rötter i 1800-talets biblioteks rörelser. Det är en hermeneutiskt inriktad undersökning som med stöd i ett diskursmaterial inte enbart berättar om folkbibliotekets historia utan ger en tolkning av folkbibliotekets egenheter och betydelser – ”institutionens funktion i samhället”, dess plats i en ”social ordning” (1998, s. 128). En central problematik är hur folkbiblioteket förhåller sig till sitt demokratiska uppdrag. Intressant för min egen studie är att Joacim Hansson undersöker folkbibliotekets identitet i dess förhållande till det allmänna och till myndigheter, politiker, till makten. Han berör folkbiblioteket självbild, *det idealiserade biblioteket*, det utåtriktade och politiskt engagerade, ”missionerande” biblioteket. I detta framträder också institutionens kluvenhet till det offentliga, till den statsapparat som folkbiblioteket har blivit en tvetydig del av. Det handlar till viss del om folkbibliotekets politiska legitimitet, om problem kring stödet från statsmakten och därmed dess ansvar för biblioteksverksamheterna. Även om Joacim Hansson inte undersöker frågan om en bibliotekslag närmare, så är det inom detta politiska problemområde som lagstiftningen måste placeras för att ges en sociologisk förståelse.

Studier som uteslutande rör bibliotekslagen består av några magisteruppsatser. På 1990-talet, åren efter lagens införande, skrevs två uppsatser som tangerar varandra på flera punkter, eftersom båda beskriver debatten som föregick lagen utan att behöva förhålla sig till tidigare auktoriteter på detta område. Margareta Håmarks *Behöver vi en svensk bibliotekslag? En studie av kulturutredningens förslag* (1997), beskriver förarbetet till lagen och opinionen kring lagförslaget, samt redogör för en kortfattad jämförelse med bibliotekslagarna i Norge och Danmark. Störst utrymme viks åt en sammanställning av intresseorganisationerna som var aktörer i debatten. Kommunförbundet som reserverade sig mot en lagstiftning. DIK-förbundet, Sveriges Allmänna Biblioteksförning, Sveriges Författarförbund och Statens kulturråd, vilka förespråkade en lagstiftning.

Lotten Häggström och Ulla Renberg beskriver också de i *Vägen till en bibliotekslag i Sverige* (1998) de huvudsakliga ståndpunkterna hos samma intresseorganisationer (till vilka de även listar Landstingsförbundet, som liksom Kommunförbundet var emot en lagstiftning), baserat på enkätfrågor. Det ges vidare en bredare historiskt bakgrund till statens politiska förhållande till folkbiblioteken under 1900-talet samt en uppräknning av de, framförallt ekonomiska, förändringar som drabbade folkbiblioteken under 1980-talet och 1990-talet, resulterande i nedskärningar i verksamheterna, minskade anslag, debatt om folkbibliotek på entreprenad och gratisprincipen. Sedan beskrivs mer konkret hur bibliotekslagen växte fram, från Socialdemokraternas kongress hösten 1993, där partiet officiellt vände i frågan om en lagstiftning på biblioteksområdet, till diskussioner om införandet av en lag i kulturutskottet och riksdagsbeslut. Kulturutredningens betänkande och remissutlåtanden tas särskilt upp.

Satu Qvarnströms *Talet om lagen. En diskursanalys av diskussionen om bibliotekslagen 1990-2003* (2004) ligger närmare mitt område och ger en inblick i diskursen, citerande artiklar om bibliotekslagen från tidskrifterna *Biblioteksbladet*, *DIK-Forum*, *Författaren* och *Kommunaktuellt*, med avsikt att utreda de värderingar som ligger bakom de konträra ställningarna för eller emot lagen. Hur dessa har förändrats efter lagens tillträdande och vilken syn på folkbibliotekets uppgifter och position i samhället som impliceras i olika diskursordningar. Qvarnström beskriver vidare hur lagen behandlas i kulturutredningen och andra offentliga dokument, propositioner och riksdagsmotioner. I diskursanalysen identifierar hon så ett antal diskurser, refererande till olika utsagor i textmaterialet, som kategoriseras under en handfull etiketter, men Qvarnström noterar också att diskurserna tar del i varandra och att det kan vara svårt att dra klara linjer mellan de diskurser som hon identifierar. Begrepp som kopplas till en viss diskurs kan också kopplas till andra diskurser. I det offentliga trycket urskiljer hon en *demokratidiskurs* som rör vikten av fri tillgång till information och bibliotek; en *folkbildningsdiskurs*; en *kulturell diskurs* som betonar folkbibliotekets betydelse för lokalt kulturliv; en *kvalitetsdiskurs* som rör frågor om mätning och detaljstyrning av biblioteksverksamheterna; samt en *marknadsliberal diskurs*, som artikuleras av motståndare till lagen, markerande ett avståndstagande till statlig styrning och centralisering av folkbiblioteken. Frågan om folkbildning beskrivs inte vara så framträdande i facktidskrifterna, som från politikernas subjektsposition där det mer – med en begreppsmässig förskjutning – talas om folkbibliotekets betydelse för kunskapssamhället och ”livslångt lärande”. Det kan ses som ett led i en *förnyelsediskurs* som Qvarnström uppfattar, en diskursiv praktik som hävdar en modern, progressiv syn på biblioteket, framför en politik som betonar ”traditionella biblioteksuppgifter” alltför starkt, och som kommer till uttryck som ”föråldrad” i lagen (2004, s. 56f). Denna kritik mot lagen och bibliotekspolitikerna lyfter särskilt fram krav på bestämmelser som kan *garantera kvaliteten* på biblioteksverksamheterna. Qvarnströms uppsats är ett dokument som ger flera exempel på textmaterial i diskursen kring bibliotekslagen och jag kommer därför att referera en hel del till dessa forskningresultat.

Det finns även ett äldre arbete som berör lagstiftningsfrågan, Mats Herders uppsats *En svensk bibliotekslag! Kampanjen mot avskaffandet av de direkta stadsbidragen för folkbiblioteksverksamhet 1965* (1988), som med sitt begränsade problemområde också har ett begränsat intresse för min studie. Herder redogör emellertid för en betydelsefull bibliotekshistorisk händelse, där folkbibliotekets relation till staten ställs på sin spets, och diskussionen som fördes om en bibliotekslag och reaktionen på det uppfattade hotet mot folkbiblioteken rör något viktigt om folkbibliotekets identitet och dess förhållande till Lagen. Proteststormen som utbröt när förhoppningarna om ett ökat statligt engagemang i folkbiblioteken i stället inskränktes, upplevelsen av svek och hur en bibliotekslag sågs vara redskapet som kunde skydda biblioteken och användas mot myndigheterna – detta säger mycket om folkbibliotekets situation och tyngden i lagbegreppet.

Teori och metod

Diskursanalysen som utgör grunden för denna uppsats, liksom den av Jacques Derrida inspirerade dekonstruktionen och Roland Barthes semiologi, är teoretiska ramverk som lika mycket kan sägas vara löst sammanhållna metodologier för att analysera texter och ge dem en viss förståelse. Teori och metod är så intimt sammanknutna att det är svårt att hålla det ena isär från det andra. Dessa utgångspunkter kommer därför att behandla under samma rubrik. Innan teorierna förklaras närmare ska här emellertid först diskuteras en del övergripande svårigheter för tolkningsstrategier av mer humanistisk eller filosofisk karaktär i den akademiska kontexten.

Ett forskningsproblem inom biblioteks- och informationsvetenskapen

I artikeln ”Biblioteket som problemområde i biblioteks- och informationsvetenskap” ser Joacim Hansson en schism mellan informationsvetenskaplig forskning och humanistiskt orienterad biblioteksforskning; där det tidigare forskningsfältet visar en exkluderande hållning genom dess anspråk på större vetenskaplig relevans (2001, s. 85).⁵ Detta har på senare år alltmer lättats upp – acceptansen och möjligheterna för att bedriva olika typer av forskning är stora – men samtidigt kvarstår det grundläggande problemet med synen på vetenskaplighet. Det kan ta sig uttryck i skiftande krav på metodologisk och teoretisk förankring som är definierade efter mönster för naturvetenskaperna. Det kan även visa sig i synen på hur en ”vetenskaplig text” ska utformas. Problematiken inom biblioteks- och informationsvetenskapen speglar den utdragna kris som har präglat humanioran och filosofin, där olika discipliner har närmat sig (t.ex. genom att foga ”vetenskap” till sin ämnesbeteckning) eller tagit avstånd från en norm som mer eller mindre har modellerat alla typer av vetenskaper efter naturvetenskaperna.

Synen på vetenskaplighet

Det finns såklart många förklaringar till varför t.ex. ”bibliotekshistoria” kan anses vara en bristfällig beteckning för en akademisk disciplin, men samtidigt måste vi vara på det klara med att ”vetenskap” inte är någon neutral term. Oswald Spenglers påstående att ”vetenskap” alltid är ”naturvetenskap” (1996, s. 178), är fortfarande giltigt (även om denna korrelation har försvagats), liksom den logiska slutsatsen som detta resonemang

---

⁵ Joacim Hansson iakttagelse har bl.a. stöd i Fredrik Åströms forskning om social och intellektuell utveckling inom biblioteks- och informationsvetenskap, vilken påvisar att det finns relativt stora variationer på forskningsområdet (2006, s. 31), samtidigt som de övergripande forskningsmålen för hela ämnesfältet, huvudsakligen artikuleras av beteendevetenskapliga- och tekniska informationsinriktningar (Ibid., s. 33).

innebär för historieämnet: ”Att behandla historia *vetenskapligt* är i grund och botten motsägelsefullt” (Ibid., s. 124). Saken är inte den att det gäller ett uttrycklig närmande till naturvetenskapen, men att mer eller mindre förtäckt anpassa humanistiska ämnen till en empirisk bevekelsegrund, något som Derrida menade har plågat filosofin genom hela den västerländska historien (1998, s. 19). Hans-George Gadamer försvarade på sitt håll en humanistisk tradition, som han hävdade fick sin betydelse just igenom ”motståndet mot den moderna vetenskapens anspråk” (1997, s. 32).

Inom många institutioner anses detta säkerligen inte vara ett större problem, men det är ändå på sin plats att röra vid det, eftersom argumentationen och språkbruket i denna uppsats, liksom valet av teoretiska förhållningssätt, till viss del sticker ut från normerna för en vetenskaplig uppsats på området.

Att skriva en uppsats

Det finns olika regler för hur en akademisk uppsats ska gestaltas och formaliseras, olika normer för hur man ska uttrycka sig, vilka kan variera mellan institutionerna. Ett visst mått av godtycke kringgår den kreativa friheten hos en uppsatsförfattare då normerna för hur den ”vetenskapliga texten” ska utformas är en stilistisk bedömningsgrund, som motsägelsefullt utesluter alternativa uttrycksformer hänvisande till att deras estetik inte är vetenskaplig. Synen på språklig gestaltning i förhållande till vetenskaplig akribi kan tvärtemot detta inte anses vara självklar. Det finns därför anledning att närmare granska den standardiserade språksynen på vetenskaplig text.

Roland Barthes studerar i en essä oppositionen mellan ”vetenskap” och litteraturhistoria eller litteraturvetenskap, vilka han uppfattar som två olika diskurser, olika uppfattningar av språket. Den ömma punkten för Barthes ligger i försöket att vara *forskning* eller att vara *skrivande*. Han motsätter sig en strikt vetenskaplig syn för vilken språket har gjorts neutralt och instrumentellt (1986, s. 4). Den vetenskapliga språknormens ”empiriska lockelse” har förstås överlevt det Barthes uppfattade som nödvändigt för forskaren: att *bli författare*, för att kunna tolka de intrikata problemen hos talakter (*speech-acts*) och inte se språket som ett enkelt medium för tanken, vilket Barthes kallar för en *realistisk illusion* (Ibid., s. 7). Det kan tyckas självklart att forskningsredogörelser innebär att vara skrivande, att detta borde inverka på uppfattningen om vad vetenskaplig text är, men det finns uppenbarligen en attraktion i ett vetenskapligt idiom som reducerar anspråken hos alternativa språkbruk och samtidigt inte alls ifrågasätter sig självt som skrift. Om synen på vetenskapligt språk är alltför stelt realistiskt blir det problematiskt för olika former av mer radikal, kritisk hermeneutisk diskurs. I slutändan går det dock förstås inte att tänja för mycket på gränserna för vad som är acceptabelt i sitt sammanhang

Tolkningsverksamhet

Denna uppsats kommer behandla konkreta politiska handlingar och hur dessa diskursivt utvecklas i det sociala rum som folkbiblioteket utgör. Perspektivet är både historiskt och samhällsvetenskapligt, men det är en analys av texter – diskursmaterial – som uppsatsen använder sig av. Materialet måste tolkas och kan inte förklaras vara strikt empiriskt. Det

får som konsekvens att ett filosofiskt, ett hermeneutiskt element blir en uppenbar del av själva forskningsprocessen, som Peter Winch framhåller i *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy* (1958): ”it is not a question of what empirical research may show to be the case, but of what philosophical analysis reveals about *what it makes sense to say*” (2008, s. 67). Att förklara olika samhällsförhållanden är, som Peter Winch påpekar, logiskt inkompatibelt med ett naturvetenskapligt idiom. Det är nödvändigt att analysera implikationerna av olika begrepp (Ibid., s. 17), vilket låter sig göras på olika filosofiska grunder. Jag har en pluralistisk inställning till detta, som metod, och kommer stödja mig på valda delar av olika filosofiska verk och idéer, olika teoribildningar. På en övergripande nivå kan uppsatsen sägas ha en poststrukturalistisk sammanhållning och med denna en prövande öppenhet till olika tankemodeller. Med den italienske filosofen Gianni Vattimo kan vi också lika gärna tala om en hermeneutisk sammanhållning, i den meningen att hermeneutiken kan ses som ett gemensamt språk, en mötesplats, *koine*, för flera olika typer av forskning (1997, s. 13). I detta avseende hörsammar jag det Vattimo kallar för hermeneutikens ”nihilistiska kall”, innebärande en negativ kritisk prövning av verkligheten, dit placerar Vattimo även Derrida (Ibid., s. 13f).⁶ Uppsatsen kommer så att röra sig mellan olika analysnivåer vad gäller teorier om språk, samhälle och juridik. Inte utan kompromisser, men uttryckssätten ger kanske utrymme för litet mer *vilt tänkande* än vad som är brukligt för denna typ av magisteruppsats.

Diskursanalys

Den kritiska öppenhet som finns i en radikalare hermeneutik är också utmärkande för Foucault och diskursanalysen, vilket inte är underlig, eftersom de väsentligt handlar om samma verksamhet: tolkning av text och traditioner.⁷ Det initialläge som Foucault har i *Vetandets arkeologi* är uttryckligen misstänksamt – ett fundamentalt *ifrågasättande av dokumentet* (2002, s. 19) – vilket, liksom hos Derrida, resulterar i ett analytiskt arbete med att fördjupa sig i texter, detaljer, marginaler, framhävande olika implikationer hos texter, vidgande sammanbanden mellan texter genom att ”bearbeta dokumentet inifrån och att utveckla det” (Ibid., s. 19). Denna kritiska hållning betyder inte att man per

⁶ Det kan argumenteras att dekonstruktionen står i kontrast till hermeneutikens begrepp, som t.ex. Anders Olsson gör i *Den okända texten* (1987, s. 90). Samtidigt talar den prövande öppenhet som präglar både dekonstruktionen och hermeneutiken faktiskt emot detta synsätt. Vattimo uppfattar både Derridas och Hans-Georg Gadamers tänkande som utvecklande arvet efter Heidegger (1997, s. 134). Han refererar också till Richard Rorty, som i *Philosophy and the Mirror of Nature*, ser Derrida som representant för en sorts hermeneutisk verksamhet som tolkar och skapar nya metaforiska språksystem (Ibid., s. 132). Visst finns det skillnader, men det finns en sida hos Gadamer som har en resonans hos Derrida. Gadamer är i *Sanning och metod* (1960) tydlig med att det Vara som kan förstås är språket (1997, s. 14) och att förståelse i detta byggs upp i ett förhållande *som inte är givet*: ”Textens mening överskrider alltid, och inte bara tillfälligtvis, upphovsmannen. Därför är förståelse aldrig bara ett reproduktivt utan alltid också ett produktivt förhållningssätt” (Ibid., s. 143). Det är uppenbart att Gadamer – såsom också är grundläggande för både diskursanalysen och dekonstruktionen – uppfattar text som del av en större, föränderlig kontext, som en främmande och förtrogen spänning mellan tolkning och tradition: ”*Detta Emellan är hermeneutikens verkliga rum*” (Ibid., s. 142). I likhet med hur Derrida i *Lagens kraft* ser på dekonstruktionen (2005, s. 13), beskriver Gadamer den hermeneutiska erfarenheten som *frågans struktur* att ”öppna möjligheter och att hålla dem öppna” (Ibid., s. 146). Ett led i denna öppenhet är försöket att upphäva egna fördomar, *suspendera omdömet*, vilket har direkta motsvarigheter hos såväl Derrida som Foucault. Den senare menar att ”förutfattade kontinuiteter, alla dessa synteser som man inte finner något problematiskt hos, utan som man tillerkänner självklarhet, måste tillfälligtvis upphävas” (2002, s. 40) – gripande efter något utanför, något som inte är en neutralitet eller objektivitet, men som ändå måste uppfattas föregripande, i en ”omvändelse av blick och attityd” (Ibid., s. 137). Tyvärr har mycket av djärvheten i denna typ av skärskådande gått förlorat, liksom Vattimo kritiserar hermeneutiken för att ha blivit till ett ”svagt tänkande” (1997, s. 9), har diskursanalysen blivit diffus och förvanskats i dess normalisering.

⁷ Diskursanalysen kan i första hand ses som ett sätt att organisera textmaterial, *vad* som sedan tar sig uttryck i dess diskurser kan, enligt Foucault, ses som en uppgift för hermeneutiken att vidare utröna (2002, s. 195).

automatik förkastar innehållet i dokument, men diskursanalysens syn på samhället som bestående av diskurser, som en kvantitet av olika typer av texter och dokument, som har oöverskådliga, föränderliga och snåriga förbindelser med varandra, under en oupphörlig dekonstruktiv påverkan – i denna enormt stora växlande informationsmassa finns det mycket som är dolt, undanträngt, utelämnat i texter, vilka i ljuset av nya begivenheter och teorier om språk och samhälle kräver att utvecklas och tolkas annorlunda. Foucault vänder sig, liksom Derrida och Barthes, mot förenklade eller axiomatiska historiska föreställningar. Han gräver i den spjälkade västerländska samhällsdiskursen, bland dess mångfaldigade förståelseskikt, gräver under ”de stora sammanhangen, under de massiva och homogena yttringarna” (Ibid., s. 16). Allt som måste ifrågasättas:

dessa på förhand upprättade synteser, alla dessa grupperingar som man vanligtvis accepterar utan att närmare granska dem, alla dessa samband, vilkas giltighet man erkänner från första stund, allt detta måste ifrågasättas; alla de dunkla former och krafter genom vilka man tar för vana att binda samman människors olika diskurser måste spåras upp och jagas fram ur sina dunkla gömställen.

Ibid., s. 36

Det kontroversiella sätt på vilket Foucault framhäver olika historiska samband, skriver historia utifrån nya undanskymda teman, synliggör differentieringen och mångfalden av betydelser och relationer i samhällsdiskursen, *uppbrytande* historien, grävande efter det förbisedda – det är med denna blick som jag kommer att försöka se på diskursen kring bibliotekslagen, med Foucaults *metodologiska syn* på dokumentet, vilken

organiserar det [dokumentet], styckar det, delar upp det, ordnar det, delar in det i olika nivåer, gör upp serier, urskiljer det som är relevant och det som inte är det, fastställer beståndsdelar, definierar enheter, beskriver relationer

Ibid., s. 20

Analysarbetets grunder består alltså i att dela upp texter, i att se relationer mellan texter och att urskilja vad som är *specifikt* hos diskurserna (Ibid., s. 169).⁸ Detta sökande efter strukturer, efter betydelser i texter, innebär samtidigt en utforskning av brottstycken av samhället som ”socialt konstruerat”.⁹ Det offentliga rummet, av oöverskådliga aspekter och relationer, gemenskaper av skiftande diskurser, skiftande perspektiv, som påverkar varandra skapande olika sociala och politiska förändringar, olika kulturella mönster och allmänna föreställningar, olika språkliga normer. Diskursperspektivet blir i detta mycket en analys av *åsikter* eller *mentalitetstyper* (Ibid., s. 167), viktigt att understryka, och det är även i detta språkliga gränsområde mellan individ och samhälle som vi finner Barthes semiologiskt motiverade samhällsanalyser.

En grundläggande premis för diskursanalytiskt inriktad samhällsvetenskaplig forskning är alltså föreställningar att texter är ”sociala handlingar” som är betydelseskapande och som påverkar samhället (Fairclough 2003, s. 8). Att se på samhället ur detta perspektiv innebär en problematisering av den kollektiva samhällsstrukturen. Till detta hör att man förstår textens betydelser i ett socialt sammanhang; inramar textanalysen med en *social* och *ideologisk analys*, beaktande textens effekter utifrån olika maktförhållanden (Ibid.,

⁸ Diskursanalysen kan emellertid aldrig ses bestämd, tvärtom markerar Foucault att hans arkeologi är en ”en disciplin för flytande språk, formlösa verk och osammanhängande teman” (2002, s. 167). Textmaterialet som är grunden för analysen, Foucault liknar det vid *arkivet*, sätter gränser för vad som är tillgängligt för tolkning och kan inte beskrivas med exakthet (Ibid., s. 159), det handlar snarare om det ”aldrig avslutade, aldrig fullkomligt avslutade” (Ibid., s. 161).

⁹ Från att ha varit ett radikalt begrepp har ”social konstruktion” fått en vida spridd och slentrianmässig användning implicerande en rad skilda ontologiska och epistemologiska antaganden. Se John Searles *The Construction of Social Reality* (1995) samt Ian Hackings *Social Construction of What?* (1997).

s. 9, 15). I denna uppsats är det relevant att tolka texter i relation till folkbibliotekets tradition och dess ideologi, bibliotekets plats i samhället och det politiska systemet. Det är emellertid relationen mellan texter som är det centrala i diskursanalysen, vilket gör *intertextualitet* till ett viktigt begrepp (Ibid., s. 17) – antagandet att texter inte uppfattas som isolerade dokument, utan att som del i en stor diskurs, sammansatt av en mängd diskurser, förändrande genom nya texter, nya tolkningar, nya associationer. Diskurserna blir därmed till i opersonliga skiftande strukturer, betydelsebärande enheter, som har en inverkan på nya texter i den offentliga debatten. Analysen av diskurser, i jämförandet av olika texter, blir själv en del av diskursen, belysande olika relationer och betydelser som finns i diskursmaterialet.¹⁰ Avsikten är att undersöka hur diskurserna formar sig, hur det kollektiva meningsskapandet tar sig uttryck – det handlar inte om att ensidigt applicera innebörder på diskursen, som Foucault klargör i en föreläsning:

istället måste vi utgå från diskursen själv, hur den ter sig, dess regelbundheter och söka oss mot de yttre villkoren för dess möjlighet – mot det som ger upphov till diskurshändelsernas slumpmässiga serie och som bestämmer dess gränser.

1993, s. 37f

Analysarbetet handlar således om att urskilja återkommande formuleringar, influenser mellan texter, ståndpunkter, påståenden och förhållanden som är styrande för diskursens ordning av åsikter och betydelser; att urskilja historiska mönster, av förhärskande och avvikande förståelser av olika företeelser i samhället.

Foucaults terminologi och epistemologi

I *Vetandets arkeologi* använder Foucault begreppet *diskursiva formationer* (2002, s. 62) för att beskriva anhopningar av påståenden, som på olika skiftande sätt kan beröra större eller mindre delar av ett idékomplex.¹¹ Dessa formationer kan ses som organiserande sig kring *diskursiva regelbundheter*, som en systematik kan krokas på (Ibid., s. 85). Mellan dessa enheter förblir emellertid gränserna oklara. De regelbundheter eller formationer som identifieras hos diskursen måste vidare förhållas till varandra. Foucault talar därför om *diffractionspunkter* i diskursen, punkter där olika delar hos diskursen sammanförs och spricker upp i *oförenlighetpunkter* och *ekvivalenspunkter* (Ibid., s. 84f) – skillnader och likheter enklare uttryck – utifrån vilka analysen sedan byggs upp.¹² Det är genom en

¹⁰ Hermeneutiskt talat handlar det om ett dialektiskt förhållande, att, som Ricœur menar, ”sammanlänka en ny diskurs med textens diskurs” (1988, s. 54).

¹¹ Foucault är något vag i hur ”diskursiva formationer” används, eftersom vad som anses vara en ”formation” är svårt att specificera. Det får som konsekvens att det egentligen mer omfattande begreppet ”diskurs” i princip kan användas som ekvivalent med ”diskursformation”. Begreppet ”diskurs” är ju i sig diffust: en diskurs är sammansatt av många diskurser och kan uppfattas på flera olika nivåer. Diskursformationen ska uppfattas som en mindre enhet av en diskurs, samtidigt som den är ett uttryck för en större diskurs, vilket gör att man i många fall kan använda begreppet ”diskurs” likväl som ”diskursformation” i analysen.

¹² På ett annat ställe talar Foucault om *diskursformationernas specificitet* i ”spelet av analogier och skillnader” (2002, s. 193). Foucaults analogi till diffraktion, d.v.s. *ljusets böjning*, kan utvidgas långt. Det finns egentligen inte utrymme för det här, men jag kan nämna att den välkända konsekvensen av diffraktionen – att ljusstrålar som faller in genom en öppning sprids ut i ett *diffractionsmönster* – kan ses som metafor för diskursen, för tolkningshandlingen, som i var punkt bryts och textens betydelser sprids ut i diskursen vidare mot andra punkter. Foucault liknar också uttryckligen diskursen för ett ”spridningssystem” (2002, s. 54). Hur diskursformationer sammanlänkas kan liknas vid kluster av påståenden, punkter, varifrån referenser sprids till andra punkter, andra delar av diskursen, såsom Foucault beskriver diskursen som en rörlig struktur: ”återkommande omfördelningar som blottar flera olika förflutenheter, flera former för sammanlänkanden, flera hierarkier av betydelser, flera determinationsnät.” (2002, s. 17). I praktiken måste denna struktur ges en förenklad form. Det finns inga självklara punkter, som hermeneutiken lär oss måste vi använda oss av föregripande gester; oscillerande mellan delar och ”helheter”. Diffraktionspunkten har en parallell i Derridas begrepp *différance* och *dissémination*, vilka också fixerar en dekonstruktiv funktion hos diskurser.

komparativ analys mellan texter som vi kan urskilja förskjutningar eller förvandlingar som kan finnas hos begrepp (Ibid., s. 17), men att göra en detaljerad, topologisk analys av en diskurs, även i ett till synes relativt avgränsat område, är uppenbarligen väldigt svårt, och det finns helt enkelt inte utrymme för det i en uppsats som denna. I stället blir man hänvisad till att bedöma vilka punkter, formationer, som är viktiga i kursen; välja ut exempel, utveckla teman, vilket är vad skildringen av en diskurs handlar om. Vad olika formationer, olika påståenden och begrepp kan tolkas innebära för diskursen leder oss sedan vidare mot andra teorier om språk och samhälle.

Diskursiva regelbundheter eller formationer uppfattas vidare vara uppbyggda av olika *utsagor* i skilda *utsägelsefält*. Utsagan beskriver Foucault som ”diskursens atom” (Ibid., s. 101), som ett ”ett specifikt och paradoxalt objekt” (Ibid., s. 130), vilket ska uppfattas som en tröskel för ”tecknens existens” (Ibid., s. 107), mot det som inte kan ges struktur eller en egentlig fasthet; en funktion ”som korsar ett område av möjliga strukturer och enheter och får dem att framträda” (Ibid., s. 110). Utsagan är en meningsskapande enhet som förklarar sakförhållanden, men den kan inte ”lokaliseras” till den språkliga satsen eller dess tecken (Ibid., s. 129). En utsaga kan vara ett tydligt påstående, men likväl kan inte dess innebörd begränsas till satsens form. I stället måste utsagan ses vara innefattad i en diskursiv formation ”som en sats i en text” (Ibid., s. 144). Innebörden hos en utsaga måste alltså nödvändigtvis relateras till många andra betydelskapande enheter och kan egentligen inte, vilket Foucault tidigt påpekar, ges en uttömmande redogörelse (Ibid., s. 43), emedan utsagan måste vara öppen för ”förändringen av igenkänningskriterier eller determinering av språkliga delmängder” (Ibid., s. 126).¹³

I satsform kan utsagan reproduceras, som ett citat, men det är då som det också kan vara som mest tydligt att dess innebörd inte är entydig, eftersom utsagan lätt kan visa på sitt beroende av kontexten, av *utsägelsefältet*, där den under vissa specifika omständigheter artikuleras. Identiska påståenden kan på detta sätt ha olika bestämmelser, förskjutningar som utsagor i det att de har olika *användningsområden*, uttalas från *subjektspositioner* i *diskursiva praktiker*; i sociala, språkliga kretsar, som skiljer sig åt.¹⁴ Utsagan är på detta sätt ofrånkomligt ”rotad” i ett samansatt diskursivt fält, del i

en serie eller i en mängd och som spelar en roll bland de andra, stöder sig på dem och skiljer sig från dem; den är alltid inlemmad i ett utsägelsespel, där den har sin del, hur lätt, hur liten den än är

Ibid., s. 124

Till sin konkreta form har en utsaga alltid en bestämd position, men den är alltid en del av ett *utsägelsespel* som får den att överskrida sina gränser. En klar, tydlig utsaga är sällsynt i diskursen, men därför sticker dessa också ut som betydelsebärande i analysen av en diskursiv formation, när man s.a.s. väger utsagans ”värde” (Ibid., s. 148) – eller identifierar *styrande utsagor* ”som rör definitionen av iakttagbara strukturer /.../ som tar fram de mest allmänna karakteriseringsmöjligheterna” (Ibid., s. 178). Upprepningen av olika påståenden, olika fraser, variationer av utsagor, ger på detta sätt en stabilitet åt det

¹³ Det tvetydiga meningsskapande som Foucault trevar efter att beskriva med hjälp av begreppet utsaga, har, som vi ska se, en likhet i Derridas utläggningar av dekonstruktiva funktioner hos språket. Foucault ger utsagan paradoxala beskrivningar: den är ”icke synlig och icke dold” (2002, s. 110); kanske är den ”detta alltför välkända som ständigt undflyr oss /.../ välkända genomskinligheter som inte döljer något inom sig men som inte för den skull heller är tydligt givna. Utsägelsens nivå antyds i själva sin närhet” (Ibid., s. 137).

¹⁴ Begreppet *diskursiv praktik* ska uppfattas som en stabiliserande funktion, som ger diskursen en tröghet, ställer upp ordningar för diskursen, styrande diskursens form, även om det samtidigt präglas av en vaghet. Foucault poängterar att dess styrande strukturer är opersonliga, likt ”anonyma historiska regler” (2002, s. 145).

diskursiva fält som undersöks och analysarbetet handlar i mycket om att urskilja dessa regelbundheter, vilka indikerar en ordning hos diskurser.

Dekonstruktion

Jacques Derrida är på många sätt en svårtillgänglig tänkare, hans omfattande produktion med dess invecklade stilistik är i sig självt ett testamente över en polysemisk filosofi som bestämt undandrar sig tydliga definitioner, samtidigt kan olika begrepp och motiv förstås ges en schematisk framställning.

I ett textutsnitt beskriver Derrida sina filosofiska ansträngningar som en radikaliserings av begrepp som *tolkning*, *perspektiv*, *värdering* (1998, s. 19). Det är en genomgripande hermeneutik som följaktligen avses. I föreläsningen ”Från rätt till rättvisa”, publicerad i *Lagens kraft* – det verk av Derrida som jag använder till analysen av bibliotekslagen – poängterar Derrida att en dekonstruktiv forskning helt enkelt innebär ett grundläggande frågeställande (2005, s. 13) – liksom fallet är hos Gadamer intar frågans öppenhet en styrande, om än mer destabiliserande, plats som hermeneutisk erfarenhet.¹⁵ Skillnaden är att Derrida utvecklar en prövande diskurs som är längre driven, och vars kritik i högre grad också drabbar det kritiska förnuftet: ”Det handlar om att bedöma det som självt tillåter dömandet, det som auktoriserar omdömet” (Ibid., s. 8). Derrida pekar så ut en riktning mot hermeneutisk nihilism, vilket för dekonstruktionen innebär ”avsaknaden av säkra regler, normer eller kriterier för att på ett uppenbart sätt kunna skilja mellan rätt och rättvisa” (Ibid., s. 8), men han pekar samtidigt från nihilismen till en nödvändig negativ dialektik – dekonstruktionens ”position” blir så till ett *Emellan* – vilande på en grund som varken är *fundamentalistisk* eller *antifundamentalistisk* (Ibid., s. 13).¹⁶ Arbetet är nedbrytande men samtidigt uppbyggande, och kan inte heller undvika olika premisser hos diskurser och begrepp som granskas. Att vrida på förhållanden och hitta nya vägar till förståelse av olika föreställningar innebär inte att vad som helst kan sägas. Derrida vittnar snarare om gränser för vad som kan sägas, *aporier*, obestämbarhet, tvetydigheter och nödvändigheter hos begrepp, paradoxer i språket, i logiken, vilka får dubbeltydiga konsekvenser för tolkningen av diskurser. Det förtar inte kritiken mot dekonstruktionen som ansvarlös och spekulativ, men kritiken står inte heller oemotsagd.¹⁷ I *Lagens kraft* argumentar Derrida faktiskt för en dekonstruktiv forskningsverksamhet som i analysen av diskurser förutsätter tanken om ett ytterligt ansvar (Ibid., s. 29), att dekonstruktionen måste vara *Rättvisan*, måste förhålla sig till en uppfattning om en rättvisa bortom den tolkningsbara rätten – en ”rättvisa” som är ”okonstruktibel” (Ibid., s. 22). Detta kan ses som en positiv rörelse efter förståelse hos Derrida.

¹⁵ Jmf Gadamer om den ”logiska strukturen hos den öppenhet, som utmärker det hermeneutiska medvetandet” (2002, s. 173) – den ”öppnar logiskt sett för sakens skiftande beskaffenhet. Öppenheten har frågans struktur. Och liksom erfarenhetens dialektiska negativitet kulminerade i frågeställningen om en fullkomlig erfarenhet, där vi till fullo besinnar våra begränsningar och vår ändlighet, så fullkomnas också frågans logiska form med dess inneboende negativitet i en radikal negativitet” (Ibid., s. 173).

¹⁶ Derridas inställning till dekonstruktionens osäkerhet och möjligheter kan jämföras med den attityd Stanley Fish har till ”antifundamentalismen”: ”the consequences of anti-foundationalism for those who do not oppose but welcome it and find in it the basis not of fear but hope.” (1989, s. 346).

¹⁷ Gianni Vattimo berör åsikten att Derrida är estetiserande, utför en *språklig performance* (1997, s. 134). Han menar dock i försvar: ”Godtyckligheten i dekonstruktionens val och i dess specifika teman tycks mig vittna om ett symboliskt förtroende för möjligheten att komma fram »till det väsentliga», eller i alla fall att säga betydelsefulla saker, utifrån vilken punkt som helst i texttraditionen eller i språket, som vi befinner oss inom” (1997, s. 135).

Att följa en dekonstruktiv metod – såsom Derrida ger en sådan en kontur: strukturer kan metodiskt *hotas* för att man bättre ska kunna uppfatta dem och deras *labila plats* (2001, s. 5f) – det innebär en prövande öppenhet, att så ta på sig ett ”omåttligt och oberäkneligt ansvar” inför själva historien (2005, s. 28) och att ”oupphörligen upprätta frågorna kring ursprunget, grunderna och gränserna för våra konceptuella, teoretiska och normativa apparatur kring rättvisan” (Ibid., s. 29).

Derrida är inte alls okänslig för bestämmelser i den historiska traditionen, han påstår uttryckligen att man måste hämta sina begrepp från det historiska fältet, *men detta är en text vi läser genom att skriva över den* (2001, s. 224). Tolkningar supervenierar på eller interagerar med traditionen. Det är utifrån det vi ska förstå hur dekonstruktionen går till väga, som Derrida uttrycker det i *Lagens kraft*:

I allmänhet utövas dekonstruktionen enligt två stilar, som den oftast transplanterar på varandra. Den ena ter sig demonstrativt och synbarligen ickehistoriskt som logisk-formella paradoxer. Den andra, mer historisk /.../ förefaller gå till väga genom textläsning, noggranna tolkningar och genealogier

2005, s. 31

Ett liknande förhållande till historia, till kritisk detaljerad textläsning, finner vi hos såväl Barthes som Foucault, och framför allt förenas dessa franska tänkare i det som Derrida understryker att dekonstruktionen också sysselsätter sig med: analys av det *undertryckta* eller det *förtryckta* i historien (2001, s. 246) – på ett liknande sätt som Foucault påkallar jämförelsen av utsagor ”vid gränsen som skiljer dem från det som inte har sagts” (2002, s. 147). De större historiska perspektiven bryts här tvärt mot en fokusering på de mindre betydelsebärande egenheterna och skiftningarna i språket. Att på denna nivå undersöka utsagor förutsätter en semiologisk förståelse, ett förhållningssätt till språkets egenhet att inte kunna vara explicit, att inte kunna vara ett *rent idiom*, att betydelsen hos påståenden alltid överskrider intentionaliteten och lexikaliteten (Derrida 2001, s. 1f, 9, 224).

Detta för oss till två centrala begrepp hos Derrida, vilka är svåra att undgå när man talar om dekonstruktionen: *la différance* och *la dissémination*.

Différance är ett invecklat koncept, som Derrida ger en mer uttrycklig bestämmelse i intervjuböcker som *Positions* (1972) – där förklaras *différance* som en aktiv och passiv rörelse i alla diskurser (1972, s. 8), något som i talakten är särskiljande, ger plats åt det som sägs, reserverande, fördröjande, uppskjutande (*deffering*) dess mening – med andra ord: differentierande. *Det* som producerar, ”skapar olika saker”, ”skiljaktigheter”, gör distinktioner möjliga genom att även kunna markera likheter (Ibid., s. 9). *Différance* ska uppfattas som det som kopplar samman och som håller isär, skapande unika positioner i spelet mellan motsatser och olikheter. Språkliga element kan i detta inte vara enkelt närvarande, endast refererande till sig själva, utan de måste förhålla sig till andra tecken och betydelser, som alltså inte heller är enkelt närvarande – *diskursen* är i en obeveklig förändring (Ibid., s. 26). Det påminner om hur Foucault beskriver spelet av utsagor som inte kan förklaras uttömmande eller säkert lokaliseras, vilket med Derrida kan förklaras med att de betydelsebärande enheterna organiseras utifrån *funktionen av différance*, en dekonstruktiv kraft i diskursen. Liksom Foucault talar Derrida om ungefärliga punkter i ett språkligt fält, ett nätverk som egentligen inte kan begränsas (Ibid., s. 40). Det går inte att markera ett *ursprung* i diskursen och varje en punkt i diskursen är kluven (*split in itself*), enligt Derrida, obestämd, som en funktion av *différance*, den kan inte förbli densamma (2001, s. 249). Utifrån denna förståelse av *différance*, dess effekt på begrepp

och diskurser, kan dekonstruktionens strategi att invertera motsatsförhållanden, att vid vilket tillfälle som helst omkasta hierarkier och värderingar, användas (1972, s. 41). Att rutinmässigt vända upp och ner på begrepp och tro att man därmed har nått fram till en giltig konklusion är emellertid inte alls vad Derrida menar. I stället bör vi närma oss det han kallar en ”dubbel vetenskap”, en dubbel gest som vänder över ända, samtidigt som den behåller fokus på bakgrunden till den förskjutande handlingen (Ibid., s. 41f). Det som är viktigt för analysen är att vi ser mångtydigheten hos begrepp, olika relationer i diskursen, nyanseringar, värderande vad som är ”högt” och ”lågt”, ”starkt” och ”svagt” o.s.v. – konsekvenser som påståenden har för andra påståenden i diskursen. Detta har att göra med styrkeförhållanden alltså, om ”kraft”, vilket Derrida i *Lagens kraft* lyfter fram som ett nyckelord i filosofin. Han menar att de alltid handlar om den

differentiella kraften, om skillnaden som kraftskillnad, om kraften som *différance* eller *différance*-kraft (*la différence* är en uppskjuten-åtskiljande kraft); det handlar alltid om förhållandet mellan kraften och formen, mellan kraften och betydelsen; det handlar alltid om den ”performativa kraften”; den illokutionära eller perlokutionära kraften, den övertalande och retoriska kraften, om signatörens bejakande, men också och kanske framför allt om alla de paradoxala situationer där den största kraften och den största svagheten byts ut sinsemellan på de märkligaste sätt.

2005, s. 12

Att undersöka *kraften* hos påståenden, dess inverkan på betydelsen hos texter. Att tolka vad som döljs och avslöjas måste vara styrande för analysen, olika frågor om syftningar i språket, om implikationer hos olika former av makt och begär.¹⁸

Det ovan förda resonemanget om dekonstruktionen som en ”dubbel vetenskap” har även mycket att göra med *la dissémination*. I sammanhanget förklaras *dissémination* som odefinierbart, eftersom den i sig är en instabiliserande kraft, en form som s.a.s. *spränger* den ”semantiska horisonten” (1972, s. 45). *Dissémination* ska med detta uppfattas som en *genererande* kraft i diskursen, en funktion som har med *betydelsespridning* att göra – därmed hindrande att texter och begrepp förblir slutna. Tvärtom markeras en öppenhet som möjliggör en mångfald av tolkningar av texter, en ackumulering av mening hos ord och begrepp. Enkelt uttryckt kan det röra sig om den skilda kör av röster som uttalar sig om ett diskursobjekt som ”bibliotekslagen”, vilket så till sitt skenbart enkla betecknande kommer att innefatta en mängd tillskrivna betydelser; en punkt dit en mängd referenser kan härledas till och från, vilket kan uppfattas just som en spridning, en *diffraction*, från detta enda ord, ”bibliotekslagen”, som i sin tur kan förbindas med hela rikedomerna av betydelser hos lagbegreppet och idén om allmänna bibliotek.

Roland Barthes’ mytologi

När Roland Barthes skrev de texter som kom att ingå i *Mytologier* var hans motiv dels en *ideologikritik* av masskulturens språk, dels ett försök till en *semiologisk analys* av

¹⁸ I ovanstående citat syftar Derrida på J. L. Austins teori om talakter (*speech-acts*). Austin använder just ordet ”kraft” (*force*) för att förklara hur språket används. Innebörden av den *illokutionära talakten* kan med Austin beskrivas som en *språklig handling*: ”performance of an act *in* saying something as opposed to performance of an act *of* saying something.” (1962, s. 99). Hur man säger någonting, på vilket sätt, med vilka avsikter. Austin pekar på vikten att i språkliga analyser inberäkna situationen i vilken ett uttalande yttras. (Ibid., s. 100). Den *perlokutionära talakten* utgår ifrån faktumet att det utsagda har ”consequential effects upon the feelings, thoughts, or actions of the audience” (Ibid. s. 101). Det handlar alltså om vad vi kan påverka: ”what we bring about or achieve by saying something, such as convincing, persuading, deterring, and even, say, surprising or misleading.” (Ibid., s. 108). Foucault jämför också den *diskursiva handlingen* med den *illokutionära handlingen* i *Vetandets arkeologi* (2002, s. 105).

just detta språk (2007, s. 7). Barthes hade läst Saussure och ansåg mytologin vara en lingvistisk företeelse underordnad semiologins omfattande lära om tecken och språkets *betydelser*, om ”idéer som befinner sig i en viss form” (Ibid., s. 204).¹⁹ Barthes såg en semiologiskt grundad vetenskap som ytterst angelägen i en tid av stor medial tillväxt, av reklamutbredning och en enormt ackumulerande mängd tecken och dokument – resterna av våra ”kommunikativa riter” (Ibid., s. 204) – och givetvis är den sociala omgivningen i dagens informationssamhälle ännu mer välfylld av betydelser och spår efter människors kommersiella och politiska handlingar, i texter och bilder, fyllda med antinomier.

Det finns hos Barthes en artikulerad vilja att avkläda olika ”kollektiva föreställningar”. I förordet till den första utgåvan *Mytologier* skriver han:

Utgångspunkten för mina tankar låg oftast i den otålighet jag kände inför det ”naturliga” utseende som pressen, konsten och den allmänna meningen maskerar verkligheten med – en verklighet som, fastän vi lever mitt i den idag, ändå är fullkomligt historisk. Med ett ord led jag av att alltid tvingas se hur man blandade samman Naturen och Historien när man beskrev vår aktuella situation och jag ville, i den utstyrda beskrivningen av *det som vi anser vara självklart*, försöka få fatt i det ideologiska missbruk som jag anser döljer sig däri.

Redan från början verkade kunskap om myten klargöra dessa falska bevis. Då uppfattade jag ordet i dess traditionella mening. Men jag var redan övertygad om en sak, som jag till slut försökte dra alla konsekvenser av: myten är ett språk.²⁰

2007, s. 9

Innan jag själv ens hade läst Barthes delade jag en liknande frustration och inställning till samhällsdiskursen, dess ”självklarheter”, som för mig så tydligt förteg mer än vad de berättade, så uppenbart förmedlande hyperboliska och förvridna fördomar i skenet av sakligt beskrivna fakta. Samtidigt var det problematiskt då det inte heller gick att avfärda påståenden som direkt falska eller som enbart fiktioner. Det gällde inte minst diskursen kring bibliotekslagen, som jag senare fann överensstämman mycket väl med det Barthes skriver om myten som ett språk. En viktig utgångspunkt för Barthes mytologi är att det är i en diskurs som att myten framträder, i ett *socialt språkbruk* (Ibid., s. 202). Myten är ett *meddelande*, ett *yttrande*, och ”eftersom myten är ett yttrande, kan allt som hör till diskursen vara en myt” (Ibid., s. 201). Myten definieras emellertid inte av vad yttrandet innehåller, utan snarare av *hur* det uttrycks, i talhandlingen. Innehållet hos ett påstående måste även ställas mot andra påståenden för att mytens gränser ska framträda, vilket betyder att en diskursanalys är nödvändig för att det ska vara möjligt att bedöma det

¹⁹ I förordet till 1970 års utgåva av *Mytologier* anser Barthes att den semiologiska analysen, sedan 50-talet, har blivit mer ”komplicerad och differentierad” (2007, s. 7) och han utdömer själv delar av hans mytologier som förlegade. Nu använder jag mig också selektivt utav Barthes framställning; delar av teorin som är tveksamma eller som inte är relevanta för problematiken i diskursen jag analyser lämnar jag helt enkelt därhän. I ”betydelsens problematik”, som Barthes påpekar, finns en samhörighet mellan olika former av psykoanalytisk och strukturalistisk inriktad forskning, vilka alla kan ses som ”betydelsevetenskaper; de nöjer sig inte med att stöta på fakta: de definierar dessa fakta och utforskar dem som om de vore *något som gäller för något annat*.” (Ibid., s. 203). En semiologisk förståelse ter sig som en ofrånkomlig del av en diskursanalys. Att analysera *påståenden* – vilket diskursanalysen ju till stor del handlar om – är också något som Giorgio Agamben, tolkande hur Foucault behandlar *utsagan* i *Vetandets arkeologi*, hänvisar till en tröskel mellan semiologin och hermeneutiken (2009, s. 64).

²⁰ Ett rimligt antagande är att Barthes också läste Nietzsche, som långt tidigare i *Bortom gott och ont* (1886) skrev om ett bedrägligt ”naturaliserande tänkande”: ”Man får inte falskeligen *förtingliga* orsak och verkan /.../ enligt den förhärskande mekanistiska tölptaktighet som låter orsakerna trycka och stöta till dess de ”verkar”; man måste uteslutande begagna sig av ”orsak” och ”verkan” just som rena *begrepp*, det vill säga som konventionella fiktioner vilka tjänar till att ge beteckningen, en förståelse, *inte* en förklaring /.../ Det är endast vi och allenast *vi* som fantiserar ihop orsaker /.../ och då vi diktar och rör in denna teckenvärld som ett ”i sig” bland tingen, så betar vi oss än en gång såsom vi alltid har betett oss, nämligen *mytologisk*.” (2002, s. 29). Betydelsen av Nietzsches resonemang i relation till Barthes är slående: språket, ”teckenvärlden”, skapar myter i själva beskrivningen av tillvaron.

förvrängande hos myten – det som den utan att i sitt uttryck egentligen dölja någonting förändrar, missbildar eller vanställer (Ibid., s. 214f).²¹

Myten som formspråk

Myten ger ett sakförhållande en mer eller mindre stel, fixerad betydelse, som begränsar meningen hos vad det uttrycker, den s.a.s. fogar in en form i uttryckets form. Detta har inte alls ensidigt med anstiftarens intentioner att göra, utan har också med diskursens tvång och gränser att göra. Barthes talar på andra ställen om *formspråk* som ”en akt av historisk solidaritet” (1966, s. 14) – en funktion av ”sambandet mellan skapelse och samhället /.../ uttryckssättet som har förvandlats av sin sociala bestämmelse” (Ibid., s. 14) – det betyder i vårt fall ett formspråk som influerar och delas av bibliotekarier och andra förespråkare för folkbiblioteket, liksom ett politiskt formspråk (som bibliotekarier också tar del utav). Och det är i dessa formspråk som myter kopieras och ackumuleras i diskursen. Formspråket är ett ”fixerat språk som lever av egen kraft /.../ som fanns långt innan det blev påtänk” (Ibid., s. 17) menar Barthes, ”en dubbelbottnad företeelse som på en gång är språk och tvångsmakt” (Ibid., s. 17). I den meningen är det tvingande och samtidigt främmande och öppet i sin formella slutenhet (givetvis är ett formspråk inte oföränderligt i hur det kommer till uttryck). På detta sätt beskriver Barthes en tvetydig *befallande, uppfordrande* natur hos myten, en dubbelhet hos dess *motiverade form*, som ”spelar på meningen och formens likformighet” (2007, s. 219). Myten har två sidor, där den uttryckta formen är den synliga. Myten är inte godtycklig utan just motiverad, vilket är en av svårigheterna med att tolka det mytologiska språket.

I diskursen kring folkbiblioteket finns det ett formspråk som har en politisk/ideologisk syftning, format i en lång diskursiv kamp. Ett språk som enligt Barthes förklaring av ett politiskt formspråk förenar ”handlingens realitet med ändamålets idealitet” (1966, s. 17) – sammanblandar fakta och värdeomdömen, genom att använda orden som ”på en gång beskrivande och värderande” (Ibid., s. 18). I *Mytologier* klarlägger Barthes myten som just ett *värde*, men igen, mytens ambiguitet består i att det värderande, avsikten bakom myten, är ”avlägsnad” från formens yta (2007, s. 216). Det är vad som kanske utgör det svåraste problemet för en analys.

Myten som semiologiskt system

Barthes modell av det mytologiska formspråket utgår ifrån förhållandet mellan de två grundläggande termer vi finner hos Saussure: det *betecknande* och det *betecknade*. I vad

²¹ Barthes är noga med att påpeka – såsom både Foucault och Derrida menar i sina teoribildningar – att mytologin måste ha en *historisk grund* (2007, s. 202). Detta är förstås beroende av såväl hur mycket information man har om historien, som hur man tolkar de kunskaper som man tillägnar sig. Här i ligger också en del av ”orsaken” till att det mytologiska språket uppstår: vi uttalar oss om olika sakförhållanden, utifrån en begränsad information, och likväl kan vi uttala oss om hela detta sakförhållande utan att ta hänsyn till materialet som är dess historia. Denna nödvändiga egenskap hos språket, som gör det möjligt att kommunicera, beskriver Wittgenstein som följande: ”En sats kan visserligen vara en ofullständig bild av ett visst sakläge, men den är alltid en fullständig bild.” (1992, s. 82). Det är denna korrelation mellan flexibilitet och formtvång hos språket som möjliggör mytologin, som möjliggör att vi kan bestämma vilken betydelse vi ska ge ett sakförhållande, som Barthes uttrycker det: ”det mytiska yttrandet har utformats av material som *redan* har utarbetats med tanke på vad det ska förmedla” (2007, s. 202). När Barthes senare i sitt författarskap konkret återkommer till mytologin ser han en retorisk likriktning som utmärkande för det mytologiska språket. Nu ser han inte längre sammanhängande narrativ, utan en mer uppslittrad diskurs av stereotypa fraser, som understöder olika normer, common-sense, ”allmänna åsikter” o.s.v. (1986, s. 65). Han ser en förstelnad homogenitet, upprepningar, slentrianmässigt använda ord, fraser, citat och hänvisningar (Ibid., s. 67f). Detta mångfaldigande, fragmenterande, har idag gjort diskurser än mer svåra att överblicka.

vi kan kalla ett ”vanligt språkbruk” uttrycker det betecknande ett föremål på ett enkelt sätt. Ett äpple kan ses som bara ett äpple, men samtidigt är ett äpple bemängt med olika konnotationer och man kan få det att betyda många olika saker, genom att beteckna det med olika innebörder. Det Barthes lyfter fram är den osäkra korrelationen mellan det betecknande och det betecknade, samt förbindelsen mellan dessa två, uppfattat som en tredje term, *tecknet*, utgörande en överordnad nivå i det semiologiska systemet. Äpplet kan uppfattas som ett symboltyngt, sammansatt tecken, vilket likväl kan brytas ner till formerna av det betecknande och det betecknade. Företeelser har utifrån detta svårt att befästa sig som *rena fakta*, eftersom de är beroende av situationen de yttras i och vidare är underkastade en sammansatt historisk kontext.

Myten uppfattar Barthes som *ett andra semiologiskt system*, ett *metaspråk* supervenierat på det första systemet. I det mytologiska språket har *tecknet* reducerats till ”språkets enkla status” (Ibid., s. 207), uppfattat som ”naturligt betecknande” i en ny semiologisk kedja. Myten förtränger ”de första betydelseernas formella system” (Ibid., s. 207) och förvränger eller tömmer alltså betydelsen hos tecknet det yttrar sig om. Det *betecknade* förbinds med det *betecknande* (som var *tecknet*) och myten uppstår som det nya tecknet i det mytologiska systemet, vilket Barthes förklarar vara *betydelsen* hos myten. Barthes förklarar det som att myten tar över tecknets form och han ser denna ”språkstöld” som det utmärkande för myten (Ibid., s. 225).

Mytens avläsning och uttydning

Barthes menar att allt språk i princip är mer eller mindre mytologiskt och han klarlägger att semiologin har sina begränsningar.²² Hur ska man då avläsa diskursen och urskilja de förhållanden som genererar mer utpräglade myter? Barthes ställer upp ett metodologiskt schema för uttydningen av myter. Han urskiljer tre olika lästyper som alla har att göra med ett kritiskt, ”dubbelt seende” (Jmf Derrida), syftande att uppfatta det betecknande som både *mening* och *form*.

Den första fokuseringen innebär att *rikta blicken mot ett tomt betecknande* i ett försök att urskilja myten genom att ”fylla mytens form utan tvetydighet” (Ibid., s. 221) – vilket kan visa på hur det betecknade har gjort det betecknande till en *symbol* formad efter det betecknade. Barthes ger ett exempel på hur en redaktör för en tidning kan utgå från ett visst begrepp, en föreställning eller åsikt, och sedan hitta en form för det som han vill förmedla och på så vis göra ett *exempel* till något allmängiltigt. Analysen har, för att tala med J. L. Austin, att göra med att separera en illokutionär eller perlokutionär kraft hos ett påstående, för att visa hur myten har framställts.

Den andra fokuseringen påminner om den första strategin, fast omvänt: genom att *rikta blicken mot ett fyllt betecknande* försöker man lösgöra betydelsen från myten, från det betecknandes form och avslöja det missbildade tecknet, avslöja mytens bedrägeri, som ett *alibi*, för den eller de som står bakom en mytologisk diskurs, som kan ha gjort det betecknande till ett medel för marknadsföring eller propaganda.

---

²² Det finns dels en naturlig motsägelse mellan de semiologiska termerna, såsom den hermeneutiska synen på ”delen och helheten” (2007, s. 205) – och dels är det semiologiska schemat förenklande: ”Naturligtvis fullbordas inte detta tredimensionella schema, hur konstant det än är till formen, på samma sätt: man kan alltså inte alltför ofta upprepa att semiologin bara kan äga enhetlighet i nivå med formerna, inte med innehållet – dess användningsområde är begränsat och gäller bara ett språk, känner bara till ett slags operation: läsningen eller uttydandet.” (Ibid., s. 206).

Den tredje fokuseringen handlar så om att *rikta blicken mot mytens betecknande som en tilltrasslad enhet av mening och form*. Detta innebär att öppna ögonen för det tvetydiga i det betecknande och den tvetydiga betydelsen hos myten. Att inte bara vara fäst vid den horisont som de avslöjande blickarna har vidgat, utan att försöka tolka myten efter ”dess egen dynamik” och uttyda det betecknades *närvaro* i myten (Ibid., s. 221).

För Barthes är de två första läsarterna av statistisk och analytiskt slag, visande cyniskt eller avmystifierande på avsikter bakom myten. Den tredje läsarten syftar till att förtära myten genom att uppleva dess struktur, uppleva myten ”som en samtidigt både sann och överklig historia” (Ibid., s. 222).

Det är utifrån dubbelheten i dessa perspektiv som jag kommer att analysera *myten om bibliotekslagen*, i dess ideologiska och politiska sammanhang. Men inte med avsikt att ensidigt applicera Barthes teori på detta problemkomplex – det var diskrepansen som jag fann i diskursen kring bibliotekslagen, det förvrängda språkbruket i påståenden om bibliotekslagen och folkbiblioteket, som ledde mig i riktning mot Barthes och inte alls tvärtom. Oavsett hur det ligger till med den saken finns det anledning att diskutera vad som berättigar ”mytologens” avslöjande gest, som Barthes korrekt menar är en politisk handling, vilken i denna bemärkelse, liksom myten, söker en överensstämmelse med världen ”inte sådan den är utan sådan den vill bli” (Ibid., s. 251). Det förslag som Barthes här skisserar är att den mytologiska analysen har ett *ansvar inför språket*, men han visar samtidigt att det grundläggande i detta anspråk har en uteslutande karaktär i det att man försöker att ”förstöra” det som man uppfattar som ”falskt” i en diskurs. Uppgiften blir därmed tvetydig och man riskerar att i det kritiska språkbruket skiljas från samhället och historien, emedan man försöker skildra och försvara diskursen från överdrivna eller vanställda framställningar. Det man egentligen kan göra är att försöka beskriva myten så ärligt som möjligt, att söka en försoning, såsom Barthes uttrycker det i *Mytologiers slutord*, ”mellan verkligheten och människorna, mellan beskrivningen och förklaringen, mellan föremålet och kunskapen” (Ibid., s. 254).

Bakgrund till den politiska debatten kring folkbiblioteket och bibliotekslagen

Innan diskursformationer närmast den faktiska bibliotekslagen redovisas ska här först tecknas en historisk fond av folkbiblioteket och dess förhållande till myndigheterna och den politiska makten. Denna framställning visar emellertid också den på positioner och regelbundheter i diskursen, ur ett djupare perspektiv, liksom på vissa omständigheter för det utsägelset som olika röster som senare uttalar sig om den stiftade bibliotekslagen ingår i. Karaktäristiken som här ges av folkbiblioteket är också en förutsättning för den vidare analysen av lagens implikationer.

Politiseringen av de allmänna biblioteken

Det moderna folkbiblioteksväsendet växte samman av olika bibliotek, med rötter i olika föreningar och bildningssällskap, drivna på ideell eller filantropisk grund, men det har också sin historia i de sockenbibliotek som etablerades under 1800-talet. Politiseringen av allmänna bibliotek för ”menigheten” började med denna kamp som folkbildare och en del politiker drev för att bibliotek skulle få statligt stöd (Tynell 1931, s. 28ff). Att inrätta sockenbibliotek uppmuntrades så också i 1842 års folkskolestadga, vilket ålades prästerskapet i varje stift (Ibid., s. 44). Redan under denna period märks två väsentliga omständigheter i det sociala rum som folkbildningsrörelsen utgjorde, dels ett tvång till uppvaktning av styrande maktavare för att samordna och bekosta biblioteken och dels ett konkurrensförhållande till skolan. Detta blir också uttryckligen formulerat under de riksdagsdiskussioner som föranledde beslutet om att bifalla statsanslag till kommunala bibliotek 1905: folkbiblioteket står i ekonomisk konkurrens till folkundervisningen och är i jämförelse av en underordnad politisk betydelse (Ibid., s. 95). I reaktionerna från biblioteken kan noteras med Axel Hirsch, redaktör på *Folkbiblioteksbladet*, att det inte bara handlade om att få ökade ekonomiska resurser till biblioteken, utan även om ”centralisation och rationalisering av biblioteksarbetet” (Ibid., s. 124). Det efterlystes även (liksom det fortfarande har gjorts av intresseorganisationer på 2000-talet) en statlig *folkbiblioteksbyrå* (Ibid., s. 125), som alltså skulle ha befogenheterna att organisera och reglera ett sammanhållet bibliotekssystem. Att erhålla politisk legitimitet var givetvis en nödvändighet för folkbibliotekens möjligheter att växa och bli varaktiga. Stadsbidraget ansågs därför trots sin ringa omfattning vara *principiellt viktigt* – såsom Hirsch kunde konstatera – viktigt för att statsmakten gjorde en markering att folkbildning ansågs vara betydelsefullt (Hansson 1998, s. 62f).²³

²³ Att man sökte statens engagemang och auktoritet medförde att kontrollen över verksamheterna formellt gavs till myndigheterna, vilket Tynell visar att det höjdes varnande röster för (1931, s. 95). Joacim Hansson menar också att inställningen från professionen var kluven: ”Det tycks finnas en rädsla för det allmännas åtagande, samtidigt som det välkomnas” (1998, s. 91f). Den statliga inblandningen var förvisso marginell och under folkbibliotekets utbyggnad

När folkbiblioteket började ta form till en offentlig institution var det med ett tvetydigt förhållande till myndigheterna. Ansvaret för folkbiblioteket var oklart och dess identitet blev så kluven. Joacim Hansson har lyft fram att de kommunala biblioteken på deras sammansatta grund saknar moderorganisation, vilket ”innebär att det inte finns någon naturlig styrning av biblioteksverksamheten” (Ibid., s. 128) – och detta är något som går som en spricka genom hela folkbibliotekets historia. Formellt kan folkbiblioteken ges en definition som den Ragnar Audunson ger i sin avhandling om folkbiblioteket ur ett institutionellt perspektiv: de är organisationer inrättade som politiska instrument för att möta politiska mål inom områdena för kultur, utbildning och informationspolitik (1996, s. 11) – men folkbiblioteken har samtidigt en grund som frivilliga verksamheter och har i lång utsträckning varit självständiga organisationer. I opinionsbildning som drivits av agenter för folkbiblioteket har också *bristen* på politiskt ansvar för biblioteken varit ett tongivande tema. Ändå gav statsmakten sitt fulla stöd till utvecklandet av ett nationellt biblioteks nätverk med 1912 års biblioteksreform. Valfrid Palmgrens *Förslag angående de åtgärder, som från statens sida böra vidtagas för främjande af det allmänna biblioteksväsendet i Sverige* (1911), antogs utan någon debatt eller votering i riksdagen och ”med endast några smärre förändringar” (Andersson 2009, s. 55). Förslaget hade även stöd av etablerade biblioteks föreningar och bildningsförbund, liksom av Kungliga biblioteket (Ibid., s. 54). 1905 års reform hade ansetts vara otillräcklig, men skapade samtidigt förutsättningar för utbyggandet av folkbibliotekssystemet (Ibid., s. 52) och det innebar redan då en styrning av verksamheterna; krav på lokala motprestationer för att erhålla statsbidrag (Thomas 2009, s. 24). 1912 höjdes maxbeloppet för bidraget och två bibliotekskonsulenter tillsattes på Ecklesiastikdepartementet. Deras uppgifter kom 1920 att överföras till Skolöverstyrelsen. En form av biblioteksmyndighet kom därmed att ha en kontrollerande funktion av biblioteksverksamheterna.

Trots de reformer som genomfördes fanns det vid tiden för de utredningar som tillsattes inför och under 1920-talet känslan av ”det oundgängliga behovet av kraftigare stöd från det allmänna sida (Tynell 1931, s. 143). Kritik och önskemål från bibliotekshåll kom att ingå i de Folkbildningssakkunnigas *Betänkande med utredning och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet* (SOU 1924:5), vilket blev grundvalen för den proposition som resulterade i en reviderad författning om statsbidrag till folkbiblioteken (SFS: 1930:159). Förslagen mottogs enligt Knut Tynell ”med största tillfredsställelse av bibliotekens målsmän och tillstyrktes i allt väsentligt av de myndigheter, organisationer och institutioner, från vilka yttrande inhämtades” (Ibid., s. 150). Obeaktat vad som kan tolkas vara otillräckligt i bibliotekspolitik, kan man konstatera att myndigheterna har genomdrivit undersökningar och reformer kontinuerligt – med den byråkratiska tröghet som tillfaller statsapparaten – och i detta arbete har också sakkunniga bibliotekarier till stor del varit delaktiga. Likväl anses myndigheternas engagemang i folkbiblioteken vara väldigt litet. I den omfattande utredningen *Folk- och skolbibliotek* (SOU 1949:28), från 1946 års Folkbibliotekssakkunniga, beskrivs det som följande:

Staten lämnar sitt stöd till av enskild och kommuner bedriven verksamhet, men staten känner inte själv ett positivt ansvar för bokförsörjningsproblemet lösning. Det kan med skäl sättas i fråga, om denna principiellt passiva inställning från statens sida numera låter försvara sig.

SOU 1949:28, s. 41

---

har organisationens varit vacklande mellan självständigheten och beroendet av myndigheterna. Opinionsbildningen krävande ett ökat statligt ansvar för biblioteket har dock fullständigt överskuggat en kritisk hållning till vad denna makt över biblioteken potentiellt skulle kunna innebära.

Problemet med ansvarsfördelningen mellan stat och kommun, liksom svårigheterna för folkbiblioteket att gripa makten om sin egen verksamhet står här klart. Möjligheten att med kraft styra biblioteksverksamheterna hindras av själva organisationsstrukturen. Det föranledde en diskussion om staten kunde ta hela huvudmannaskapet för obligatoriska folkbibliotek, något som avvisades – men att utredningen strävade efter centralisering av folkbiblioteksverksamheterna är tydligt:

Det bör bli statens uppgift att organisera biblioteksverksamheten så, att varje medborgare under såvitt möjligt lika villkor kommer i åtnjutande av de fördelar den erbjuder

Ibid., s. 42

Kommunerna förblev i stället direkt ansvariga för de lokala biblioteksverksamheterna och i slutändan var detta ett frivilligt åtagande. Utredningen visade emellertid att det var samordning och fastare bestämmelser som eftersöktes. Det rekommenderades också att ett centralt organ för service och rationalisering av folkbibliotekens arbetsuppgifter bör utvecklas, vid sidan om en statlig biblioteksbyrå.

Några av utredningens förslag implementerades i förordningen 1955:540, t.ex. avsattes pengar till ”centrala åtgärder” att disponera av Skolöverstyrelsens bibliotekssektion och av denna fond gick drygt hälften till *Bibliotekstjänst* (Thomas 2009, s. 28). Taket för de statliga bidragen låg däremot kvar på samma nivå som de hade bestämts 1930, trots att kommunreformen 1952 hade minskat antal kommuner från 2281 till 816, vilket innebar att bibliotekskostnaderna givetvis ökade för kommunerna. Och trots att utvecklingen av biblioteken hade varit gynnsam, menar Barbro Thomas att en ”[m]isstro mot staten som biblioteksaktör slog rot” (Ibid., s. 29).

Sigurd Möhlenbrock gör gällande att avvisandet av obligatoriska kommunala bibliotek i *Folk- och skolbibliotek* redan då blev föremål för en ”intensiv och ibland känslomässig debatt” (1980, s. 31). I utsägelsefältet kring folkbiblioteket märks i subjektpositioner en alltmer utpräglad rörelse mot den auktoritet som finns hos statsmakten, till den kraft som en lagstiftning kan uppbära. I detta blir kraven på politikerna större, trots allt de faktiskt har gjort för biblioteksväsendet. Ett synsätt som det Jan Ristarp och Lars G. Andersson förmedlar verkar ta alltmer utrymme i diskursen, en fast övertygelse om att folkbibliotekets utveckling har varit ”mycket ojämn” och undermålig, emedan det har saknats ”en överordnad reglering i form av lagstiftning” (2001, s. 41). Det är viktigt att understryka att denna föreställning tycks vara dominerande i diskursen: reglering och styrning av verksamheterna hänvisas till en sfär som ligger bortom folkbiblioteket. Att biblioteksväsendet formellt är underordnat myndigheterna tycks vara ett svåröverstigligt hinder för att upprätta ett eget ansvar för utveckling och samordning, för möjligheterna att formulera en egen politik, strategier och målsättningar. Som det historiskt har sett ut har emellertid det ekonomiska beroendet till myndigheterna, vilket också framkallar en bundenhet av rent politisk natur, drivit biblioteksföreträdare till att genom propaganda lägga dessa olika skyldigheter på politikerna.

Det idealiserade folkbiblioteket

Folkbiblioteket är starkt förknippat med samhällets modernisering, vilande på en liberal syn på upplysning och det öppna samhället, liksom på ideal om ett välfärdsamhälle efter socialdemokratiskt mått (Hansson 1998, s. 76f). I grunden är folkbiblioteket bestämt

efter demokratiska ideal och tanken på informationsfrihet, om möjligheten till bildning och kunskap som mänskliga rättigheter. Att i modernitetens namn ta på sig detta stora demokratiska uppdrag blev en stark identifikation hos den tidiga folkbiblioteks rörelsen och fick klart romantiska uttryck, som Valfrid Palmgrens skrift *Biblioteket - en ljushärd* (1907). Synen på biblioteket som *ljusbringare* var, konstaterar Joacim Hansson, vanligt förekommande, inte minst i böcker av de tidiga biblioteks företrädarna P. A. Siljeström och Fredrik Nilsson, men särskilt tydligt hos Valfrid Palmgren (Ibid., s. 82). Hon var ju påverkad av idéer från amerikanska *public libraries*, av en bibliotekarieidentitet, vilken Hansson, refererande till Dee Garrisons *Apostles of Culture* (1979), förklarar hade en ”starkt idealistisk prägel och självbilden utmärktes av en närmast religiös uppfattning av rollen i samhället, inte olik prästerskapets” (Ibid., s. 83).

Under kampanjen ”Rädda biblioteken” (1992) – sannolikt i hög grad bidragande till att den politiska opinionen i frågan om en bibliotekslag vände – kunde man i artiklar läsa beskrivningar av biblioteket som ett ”rum av ljus”, om folkbiblioteket som ”kyrka och universitet” eller ”det heligaste rummet i vårt land”. Åse Hedemark klargör att dessa diskursutsagor ”tecknar en bild av biblioteket som ett slags högre stående inrättning av nära nog gudomliga proportioner” (2009, s. 99). Att biblioteket metaforiskt sätts mitt i samhället på kyrkans plats är således inte bara en romantisk trop som har brukats av biblioteksvisionärer på 1800-talet och början av 1900-talet, och även om detta religiösa språkbruk inte alltid används är en hyperbolisk föreställning om bibliotekets *centrala plats* i samhället vanligt förekommande i diskursen.

Den idealiserade bilden av folkbiblioteket kontrasteras mot en mer banal uppfattning om förgivettagna kommunala bibliotek. Folkbiblioteken uppfattas både som självklara och neutrala institutioner, samtidigt som den tydligt ideologiska grunden öppnar för en överdimensionerad bild av biblioteket.²⁴ I biblioteksdebatten kan man läsa artiklar och krönikor som i översvallande ordalag beskriver folkbibliotekets roll i samhället. I en rad texter publicerade i början av 1990-talet argumenterade t.ex. bibliotekarien Uno Nilsson för en bibliotekslag, som om hela samhällets fortbestående var helt beroende av starka folkbibliotek befästa i en lagstiftning:

---

²⁴ Synen på folkbibliotekets ideologi är inte självklar. Det finns en starkt sammanhållen ideologi, att biblioteken ska vara till för alla och att bibliotekstjänsterna principiellt ska vara avgiftfria, vilket t.ex. kommer till uttryck i *Unescos folkbiblioteksmanifest* (1949) – samtidigt finns det, som den norska biblioteksforskaren Geir Vestheim har iakttagit, tendenser att folkbiblioteken under 1980-talet och in på 1990-talet blev mer *neutrala* och *avideologiserade* (1992, s. 116). De höga värderingarna hos folkbiblioteken har emellertid kvarstått parallellt. Joacim Hanssons forskning visar också hur biblioteket har märkligt oförändrade ideal, som artikeln ”Folkbibliotekets ideologiska förändring speglad i två statliga utredningar. En komparativ analys av 1911 års Folkbiblioteksutredning och 1995 års Kulturutredning” (1997), vilken pekar på att det bara har förekommit marginella ideologiska förskjutningar under 1900-talet. Hansson uppmärksammar vidare i *Om folkbibliotekets ideologiska identitet* hur folkbiblioteket har förmågan ”att följa makten snarare än att självständigt upprätthålla någon viss politisk eller ideologisk hållning” (1998, s. 143). Folkbibliotekets relation till staten har varit ungefär densamma oberoende av de politiska åskådningar som har varit bärande för olika regeringar – i den bemärkelsen finns det en neutralitet eller öppenhet i biblioteks ideologin. I folkbiblioteksmanifestet markeras det också att bibliotekens tjänster inte ska vara utsatta för ”ideologisk, politisk eller religiös censur” (1994, s. 1). Att bibliotek bör vara neutrala kan ses som en del av biblioteks ideologin, även om detta ifrågasattes i slutet av 1960-talet och under 1970-talet, då folkbibliotekens demokratiska grundhållning blev märkbart vänsterorienterad och bibliotekarier mer politiskt aktiva (Hedemark 2009, s. 48ff). Under 1980-talet märks nyliberala strömningar, men som Anders Frenander menar, kan man i 1995 års Kulturutredning och dess remissförhandlingar uppfatta ”en svängning i det ideologiska klimatet, där de nyliberala idéerna trängdes tillbaka under början av 1990-talet.” (2005, s. 161). Åse Hedemark framhåller i en artikel att undersökningar visar ”att folkbibliotekets gemensamma grundinställning fortsatt är starkt präglad av föreställningar om folkbildning, demokrati och rättvisa.” (2005, s. 11). Samtidigt pekar hon på att det finns *en något splittrad bild* av dessa ideal, vilket hon menar kan bero på ”att folkbiblioteken på en retorisk nivå försöker omfatta vissa värderingar och normer som sedan inte kommer till uttryck i praktiken.” (Ibid., s. 10).

En bibliotekslag skulle spela en avgörande roll och göra klart för beslutfattarna på alla nivåer att Utan Bra Bibliotek Stannar Sverige!

1994a, s. 10

Det är livsnödvändigt både för bibliotekarierna, biblioteken och Sveriges framtid att understryka att folkbiblioteken i dag är betydelsefulla tillväxtpunkter för ett samhälle som riskerar att stagnera och bli efter i konkurrensen med omvärlden.

1994b, s. 13

Det är givetvis ett retoriskt grepp att med sådan emfas trycka på bibliotekens betydelse i samhället och det är också motiverat att beskriva biblioteken som viktiga för utbildning och utveckling av Sverige, men samtidigt blottar det en omåttlighet i propagandan, en orealistisk syn på vad en lag skulle innebära. Och när Uno Nilsson beskriver en juridiskt svag bibliotekslag är det ändå en lag med förlösande kraft:

En lag, hur svagt skyddsnät den än är, skulle innebära att inga försämringar kunde göras utan en rejäl debatt. Biblioteken skulle diskuteras i riksdagen, skulle få publicitet och marknadsföringsmöjligheter /.../ kontakter bland politiker /.../ och allmänheten som blev informerad. Biblioteket skulle lyftas fram ur anonymiteten och SYNAS.

1991, s. 4

Lagstiftningen blir i detta perspektiv mest ett marknadsföringsredskap, en megafon som ska exponera folkbiblioteket. Bilden av det *osynliga biblioteket* ska genom publiciteten belysas och biblioteket ska så framträda som den viktiga institution som politikerna och allmänheten ”inte riktigt förstår att det är”. Diskursen som har tagit form kring lagen har mycket att göra med dessa överdrivna bilder av folkbiblioteket.

Bibliotekspropagandan och den föreställda bibliotekarien

Den folkbildningstradition som Knut Tynell beskriver i sin bok om folkbiblioteket och dess tidiga utveckling fram till 1930 kan uppfattas som propagandaföring, en kamp för att nå fram till både myndigheter och till medborgare; redan under 1830-talet när det handlade om att väcka ett politiskt engagemang för sockenbibliotek förklarar Tynell att det förelåg en ”energisk bibliotekspropaganda” (1931, s. 21).²⁵ Särskilt lyfter han fram P. A. Siljeström som den kraftigaste förespråkaren för den bibliotekspropaganda som bedrevs vid mitten av 1800-talet (Ibid., s. 56). När man läser om dessa folkbildare är det svårt att inte slås av den entusiasm som där porträtteras. De framställs inte bara som ”nitiska” och ”ivriga” i sitt arbete, utan rent av som heroiska förkämpar för biblioteket, stridande för folket. Profeter förkunnande om demokrati, om upplysning och mänskliga rättigheter. Om professor Knut Kjellberg, ordförande i Folkbildningsförbundet, skriver Tynell, att han ”i praktiskt taget varje svensk stad för stora skaror människor av alla samhällsklasser [har] predikat om det allvarliga självbildningsarbetets värde” (1931, s.

²⁵ Tynell hänvisar också till rapporter från en förening, 1836, där det uttryckligen står om ”bibliotekspropaganda” med ett ”utmärkt resultat”, men där man också kan läsa om det beklagande att ”sockenbiblioteksfrågan” försvann i 1828-30 års riksdag (1931, s. 31). Initiativ togs emellertid inte bara av bibliotekarier eller olika bildningssällskap, utan även av politiker; redan från 1850-talet och fram till 1905 lades motioner fram i riksdagen, yrkande på statsanslag till allmänna bibliotek (Andersson 2009, s. 52f). Knut Tynell berättar om ett förslag från kammarskrivare Carl Ulrik Roos om instiftande av sockenbibliotek i varje pastorat – då ”skulle frihetens och upplysningens ankare med detsamma vara så väl fäst vid våra stränder, att de därifrån icke mer kunde uppräckas” (1931, s.16). Tynell menar också att upplysningsarbetet och propagandan fick ett betydelsefullt stöd i Folkskoleinspektionen som inrättades i början 1860-talet (Ibid., s. 56).

72). Det finns en klar etik i denna strävan att i enlighet med liberala idéer om individens värdighet och möjligheter, vilja *frälsa* och förbättra livet för de samhällsklasser som har varit utestängda från tillgången till information och kunskap, men i denna förmyndande tanke finns också en tendens att förhärliga den egna betydelsen.

I folkbildningsrörelsen och senare i Folkbiblioteket finns det ett identitetskapande kring denna utåtriktade gest till allmänheten och till politiker, såsom Bengt Hjelmqvist tryckte på bibliotekaryrket som *ett missionerande yrke* (1958, s. 12). Det är en mentalitet som tidigt märks hos biblioteken inom folkbildningsrörelsen, vilka skulle finnas ”överallt dit folk går till sammankomster” (Tynell 1931, s. 89). Något som överensstämmer väl med den av de anglosachsiska biblioteken inspirerade ideologi Valfrid Palmgren etablerade i Sverige – att biblioteken skulle ”gripa in i det stora upplysningsarbetet *överallt*” (Ibid., s. 112, min kursivering). Denna syn på att *alla* i samhället är i behov av ett bibliotek, att det överallt ska finnas tillgänglighet till en biblioteksverksamhet, är ju själva grunden för de uppsökande verksamheter som har bedrivits av biblioteken. Marknadsföringen av bibliotekets tjänster och propagandan riktad mot politiker kommer ur denna rörelse att vilja nå ut till *alla* människor. Att biblioteket inte används i tillräckligt stor utsträckning eller inte visar en positiv tillväxt har en del i det komplex som genom en lagstiftning vill uppmärksamma folkbiblioteket, vill att det ska synliggöras och erkännas. Propagandan särskiljer sig dock från marknadsföringen genom att den eftersträvar den auktoritet som finns hos myndigheterna och Lagen. Bibliotekets position närs i detta av föreställningen av att det är eftersatt, osynligt, att det föreligger ett fundamentalt *bristande intresse för biblioteksfrågor* (Hjelmqvist 1958, s. 12). Det svaga biblioteket måste så bli det starka biblioteket, vilket också gäller bibliotekarierollen, för samtidigt som det finns en bild av den engagerade bibliotekarien, folkbildaren på barrikaderna, finns det en motbild av den passiva och inåtvända bibliotekarien, som på olika sätt klandras för denna svaghet. Det finns många exempel på denna negativa spjälkning av bibliotekarien i diskursen som tar form kring folkbiblioteket och bibliotekspolitiken.

Antologin *Bibliotekaryrket. Tradition och förändring* (1991) visar på den ambivalens som finns i folkbibliotekarierollen. Barbro Thomas berör föreställningen om yrket som ett *kall*, hänvisande till Valfrid Palmgrens utredning från 1911, där man redan kan se den kluvna bilden av den entusiastiska bibliotekarien och den som inte är tillräckligt serviceinriktad eller passionerad (1991, s. 137). Hon citerar även från Greta Linders *Bibliotekaryrket* (1947) för att illustrera konsekvenserna av denna attityd: ”... för de stilla i landet finns det alltså inte mycket plats i de moderna folkbiblioteken.” (Ibid., s. 146). Att vilja göra biblioteken till livliga och spännande mötesplatser har rötter långt tillbaka i folkbibliotekstraditionen och i denna vision av det sociala biblioteket har den torra bibliotekarien uppfattats som ett hinder för utvecklingen. I praktiken har förstås olika personlighetstyper arbetat på biblioteken och bilden av den timida bibliotekarien har levt kvar vid sidan av bilden av den sociala och stridbara bibliotekarien. Karaktären hos Bibliotekarien kan därmed uppfattas som schizofren om man tar hänsyn till båda dessa motpoler. Bibliotekarierollen har blivit oklar, vilket till viss del är en chimär, men samtidigt har den varit utsatt för stora påfrestningar.²⁶ Att bibliotekarier ses vara ”osäkra

²⁶ Det finns mycket skrivet om bibliotekarierollen, om bibliotekaryrkets professionalism och akademiska status, om den fackliga kampen för erkännande – mer än det finns utrymme att beröra i denna uppsats. Detta diskursiva material består inte bara av utsägelser från bibliotekarier, utan också av gestaltningar av bibliotekarien i populärkulturen och utsägelser från politiker, journalister och författare. Ifrågasättandet av bibliotekarierollen kommer inte heller bara från bibliotekarier. Självkritik och självförsvaret av yrkesidentiteten formuleras under 1970 och 1980-talen också som svar på debattartiklar anklagande bibliotekarier för att ha bristande kompetens, som en del av en kritik av folkbibliotekens

i sin yrkesroll” förklarar Barbro Thomas med att de traditionellt har varit lågavlönade och därför inte har uppskattas, vilket har gjort att de har tvingats att ”hävda sig utåt och visa sitt berättigande” (1991, s. 142).

Det blir till en paradoxal handling att hävda sitt värde, som visar styrka, på samma gång som den pekar ut svagheten hos kollegor som inte lever upp till den idealiserade bilden av hur folkbibliotekarien ska vara, vilket såväl gör motstånd till klichén om den tråkiga och tysta bibliotekarien som bekräftar denna stereotyp. Januskaraktären som visar sig hos Bibliotekarien speglas i inställningen till biblioteksdebatten, vilken skribenter kan beströ med uppmaningar till sina kollegor: ”Återigen, stick ut hakan! Biblioteksdebatten är försynt intill osynlig” skriver Jan-Eric Malmquist i en ledare i *Ikoner* (2007, s. 4) och Christer Hermansson utbrister i en krönika i *Svenska Dagbladet*: ”Bibliotekarier, visa musklerna!” (2009b, s. 10) – för att bara nämna två exempel. Att folkbibliotekarier inte demonstrerar någon styrka är en återkommande diskursiv regelbundhet.

Anders Burius översiktliga inlägg i *Bibliotekarieryket – ”Bibliotekarien på barrikaden? Folkbibliotekariernas yrkesroll i debatten under 1900-talet”* – poängterar i sin slutsats en osäkerhet i frågan om Bibliotekarien, samtidigt har den en negativ slagsida och pekar på att bibliotekarier ”inte varit någon stridbar yrkesgrupp” (1991, s. 92). Romulo Enmark för med tvekan ordalag i ”Yrkesidentiteten och det splittrade biblioteksväsendet” ett motsatt resonemang. Han menar att en överdriven bild av bibliotekarieprofessionen har målats upp i diskursen, en schablon av ”yrkets låga status och bibliotekariernas svaga yrkesidentitet” (1991, s. 148) – en pessimistisk uppfattning som framför allt har odlas av ”biblioteksorganisationernas representanter och beslutsfattare” (Ibid., s. 150), vilken måste kompletteras med att flertalet bibliotekarier ser på sin yrkesroll med ”stolthet och självkänedom” (Ibid., s. 154). Enmark sätter den pessimistiska synen på bibliotekarien i samband med uppfattningen att myndigheterna har ett svalt intresse för bibliotek och bibliotekarier, vilket med en satirteckning (signerarad Mats Erik Molander) anknyter till lagstiftningsfrågan. En sträng herre står vid ett skrivbord med tunga lagböcker, ovanför honom står texten: ”VAR I SVENSK FÖRFATTNINGSSAMLING STÅR DET ATT VI SKULLE HA NÅGRA PLIKTER SOM KULTURNATION” (Ibid., s. 149). Det är i

---

utveckling från slutet av 1960-talet, då traditionella värden började luckras upp allt mer. Åse Hedemark lyfter fram två stridande diskurser som under 1970 delar upp sig i skilda uppfattningar om läsförmedling och förmedlingen av litteratur som folkbibliotekets huvudsakliga uppgifter (2009, s. 49ff). 1983 blossar en debatt upp där en rad författare klandrar en ny generation av folkbibliotekarier för att hota den bokliga kulturen. I detta riktas ett oförbehållsamt tvivel över folkbibliotekariernas litterära kunskaper, vilket leder till indignerade motreplikor från bibliotekarier som framhäver kompetensen som serviceinriktade informationsförmedlare (Ibid., s. 54ff). Andra bibliotekarier stämmer in i författarnas syn på bokurval och bildning och bidrar till en negativ syn på den egna yrkeskåren (Ibid., s. 85ff). Det är uppenbart att det finns en förment schism mellan bibliotekarier i debatten, som från sina olika perspektiv kommer att projicera en negativ syn på delar av yrkeskåren, vilket bidrar till uppfattningen om att det finns en ”osäkerhet” eller en ”ängslighet” i bibliotekariernas yrkesidentitet (Ibid., s. 61, 86). Ur dessa olika perspektiv försvarar bibliotekarierna samtidigt sin yrkesidentitet och folkbiblioteket – de gör sina röster hörda. Det omfattande diskursmaterial som jag har gått igenom i arbetet med denna uppsats visar på att bilden av bibliotekarien som en överksam debattör är en fördom som är orättvisande, även om den är en återkommande trop från bibliotekarier och andra aktörer i det sociala rum där folkbiblioteket verkar. Bibliotekarier tvingas inta en försvarsställning till artiklar som ”Tystnaden bakom disken – eller varför bibliotekarierna bara tittar på?” av Pelle Andersson och Jesper Lindau, författarna till debattboken *Den nya kulturrevolutionen* (1998), vilka ger en rent dystopisk bild av folkbibliotekarier på 1990-talet: ”Biblioteken ligger där i sin vintersömn, år efter år. Bibliotekarierna lånar ut böcker, letar efter information och knappar på sin dator. En smula trötta och slutkörda ger de goda råd åt de allt fler besökarna som letar efter verktyg för att förstå omvärlden. Samtidigt har resurserna skurits ner, bibliotekarierna blir färre och färre och bokbeståndet allt glesare. Det finns anledning att oroa sig över bibliotekens framtid. Men på andra sidan disken är det tyst. Aldrig ett ord av protest från den pliktrogne bibliotekarien, inte ett ord till oss på andra sidan disken om att bildningen som de letar efter är hotad eller håller på att förändras” (1998, s. 18). Föreställningen om trötta och tysta folkbibliotekarier som aldrig protesterar mot ordningen är förstas en orättvisande bild av bibliotekariekåren som helhet.

relation till denna propagandaföring mot politikerna, till uppfattningen om den politiska bibliotekariern som kraven på engagemang läggs. Bibliotekariens karaktär sammanbinds till föreställningen om ”politisk framgång”, inte sällan hänvisande till en lagstiftning.

Bengt Hjelmqvist skriver i *Det starka biblioteket* att sprida information om biblioteket och driva propaganda blev alltmer nödvändigare efter 1965 och kontroverserna kring skatteutjämningsreformen (1993, s. 11). Under första hälften av 1960-talet förväntades ett ökat statligt engagemang på biblioteksområdet och frågan om en bibliotekslag hade lyfts fram av Gösta Östling (dåvarande vd för Bibliotekstjänst), som 1961, vid Sveriges allmänna biblioteksförnings årsmöte, pläderade: ”Staten måste övervaka, kontrollera, stimulera biblioteksverksamheten, skänka den auktoritet” (Ristarp & Andersson 2001, s. 139). Skolöverstyrelsen framförde vidare krav på en revidering av statsbidragen till biblioteken och yrkade på instiftandet av en bibliotekslag i en petition 1962 (Jacobson 1982, s. 89f). Ecklesiastikdepartementet hade också aviserat att statens intressen för biblioteken skulle ses över och 1963 utarbetades ett PM rörande omläggning av stödet till folkbiblioteksväsendet (Herder 1988, s. 30). Men i stället syntes det som att det finansiella stödet tvärtom skulle inskränkas när bidragen till folkbiblioteken (SFS 1955:540) föreslogs dras in i samband med skatteutjämningsreform, vilket föranledde starka reaktioner från biblioteksvärlden (Möhlenbrock 1980, s. 64; Thomas 2009, s. 30ff). Det publicerades sedan ett stort antal debattartiklar och Bengt Hjelmqvist blev en sammanhållande person för en kampanj som motsatte sig propositionen 1965:50 – och *krävde en bibliotekslag* (Herder 1988, s. 18f). Protesterna hörsammades inte, vilket underströk folkbibliotekens politiska utsatthet och avståndet till politikerna.²⁷ Att frågan om en lagstiftning sedan avvisades i direktiven för Litteraturutredningen (L68) – och följdriktigt i *Boken. Litteraturutredningens huvudbetänkande* (SOU 1974:5) – beskrivs av Bengt Holmström som ”biblioteksvärldens /.../ allmänna och djupt kända besvikelse över att obligatoriefrågan tabubelagts” (1982, s. 15). Ett narrativ förklarande biblioteken som utsatta för upprepande svek börjar sticka ut i diskursen. Jan Ristarp och Lars G. Andersson kopplar besvikelsen och bristen på bekräftelse starkt till föreställningen om en saknad av rättsligt skydd: det var *tungt* ”att leva kvar i ett tillstånd utan bibliotekslag, att dagligen företa oss allt detta som vi tyckte var så viktigt utan ett övergripande politiskt erkännande” (2001, s. 54). Att ingen bibliotekslag instiftades var inte bara ett tecken på politisk försummelse, saknaden av *auktorisering* uppfattar författarna rent av som ”förnedrande och farligt”, vilket ”enade biblioteksvärlden kring nödvändigheten av en bibliotekslag” (Ibid., s. 139), med förbehåll att det fanns biblioteksaktörer som hade avvikande åsikter i lagstiftningsfrågan. Författarna omtalar att det fanns en splittring i biblioteksleden – en splittring som en lag skulle kunna läka (Ibid., s. 138f).²⁸

²⁷ Statsbidraget till folkbiblioteken, som hade legat på samma nivå sedan SFS 1930:15 avskaffades, men biblioteken fick ett fortsatt punktstöd i enlighet med SFS 1966:108, som stadgade ett stöd till länsbibliotek och lånceentraler. Barbro Thomas pekar på det dåliga anseende som staten erhöll som biblioteksaktör efter 1965, men konstaterar samtidigt att stimulansbidragen till folkbiblioteken kan ha medfört en större styrning av biblioteksverksamheterna än vad de generella bidragen tidigare hade gjort (2009, s. 33). Perioden efter 1965 präglades av en allmänt förbättrad utveckling för folkbiblioteken; alla kurvor pekade uppåt fram till mitten av 1980-talet (Ibid., s. 32) – men den bild som kvartstår av händelserna 1965 är den av en uppväckt ”oro och ilska i biblioteksvärlden” (Ibid., s. 30). I *Folkbiblioteket i tal och tankar* beskrivs en *bitterhet* hos bibliotekarierna (Jacobson 1982, s. 90). Jan Ristarp och Lars G. Andersson kallar första hälften av 1960-talet för ”de svikna förhoppningarnas tid” (2001, s. 43f).

²⁸ I en förhållandevis kritisk bokanmälan av Barbro Thomas och Margareta Törngren, ”Rättning i byn!”, framhålls det att Jan Ristarp och Lars G. Andersson borde ha berört skepticismen till lagstiftningen djupare: ”Gösta Östling hade vid SAB:s årsmöte 1961 pläderat för obligatoriska bibliotekmed stöd i lagstiftning och med statliga anslag. Här borde författarna ha fört diskussionen vidare och framhållit att många av de tongivande biblioteksaktörerna företrädde en annan uppfattning och var måttligt roade av statlig inblandning /.../ Kluvenheten inom branschen kan naturligtvis ha bidragit till det allt ljummare statliga engagemanget” (2001, s. 36).

Det finns skilda åsikter om den biblioteksdebatt som har förts under 1900-talet, men när det kommer till lagstiftningsfrågan tycks det finnas en mer samfällad uppfattning att den har debatterats mycket och kontinuerligt sedan 1960-talet, även om det såklart förhåller sig som Bengt Holmström skriver: ”Diskussionen om obligatoriska bibliotek har sedan Gösta Östling gjorde sitt utspel varit något oregelbundet” (1982, s. 14). Däremot har det funnits en ständig opinion på papperet, emedan Sveriges Folkbibliotekarie Förbund krävde en lag sedan 1949 och DIK-förbundet verkade officiellt för en bibliotekslag efter att det bildades 1972 (Håmark 1997, s. 20f; Almerud 1993, s. 12). Engagemanget blir som mest tydligt kring de offentliga utredningar som berör folkbiblioteket och både SFF och SAB krävde en lagstiftning i samband med folkbiblioteksutredningens betänkande *Folkbibliotek i Sverige* (Hägström & Renberg 1998, s. 23).

Bilden av makthavaren

I Peter Almeruds artikel ”DIK och bibliotekslagen. Ständigt på dagordningen” (*DIK-Forum* 1993:17) illustreras bibliotekfolkets frustration med en teckning, tidigare tryckt i *bibliofack* under 1975, föreställande utbildningsministern Bertil Zachrisson (s) när han gräver ner Litteraturutredningens betänkande i en grav, till sorg för en representant för Folkbiblioteksförbundet, men till glädje för en maskprydd och lömskt leende figur, till hälften gömd bakom ett träd, med texten ”Kommunförbundet” på sin svarta tröja. Det är, den humoristiska inramningen till trots, en bild som kan sägas vara emblematiske för bibliotekspropagandans schablon av den ignorante politikern eller den i skuggor dolda illvillige politikern, bredvid den svikna, vanmäktiga bibliotekarien. Satirtecknaren Nils Hammarström går ett steg längre i en bild som ingår i *Mitt i byn!* (tagen från *bibliofack* 1976:3). Två bredaxlade typer – ”stat” och ”kommun” – går förbi en liten bibliotekarie i en korridor, utan att vända på huvudet och ge honom en blick, trycker så ”staten” brutalt till den förskrämda bibliotekarien i ansiktet (Ristarp & Andersson 2001, s. 165). Det är inte ovanligt att förhållandet mellan politiker och bibliotekarier beskrivs antagonistiskt på detta sätt, pekande på olika former av motstånd från myndigheternas sida. Det finns många exempel på diskursutsagor som betonar en allmän föreställning om att politiker inte är engagerade i biblioteksfrågor, inte minst kring stiftandet av bibliotekslagen, som det framgår i *Biblioteksplaner – från bibliotekslag till biblioteksplan*:

I argumentationen för lagen hävdade många att kommunledningarna var okunniga om och ointresserade av biblioteksverksamheten /.../ starkt misstroende mot kommunalpolitikernas vilja att före en offensiv bibliotekspolitik.

Almerud 2005, s. 10f

Den kritiska inställningen till politiker och bibliotekspolitikerna är en viktig orsak till att bibliotekslagen har fått en negativ bestämning. Lagen har ju varit en stöttesten mellan företrädare för folkbiblioteket och politiker. Uppfattningen att lagförslaget mötte hårt motstånd är också framträdande (Stenquist 2003, s. 75; Qvarnström 2004, s. 7). I detta utmålas politiker rent ut som fiender till folkbiblioteket, vilket var tydligt under ”Rädda Biblioteken”-kampanjen 1992, där debatten tydligt visade på vem som var ”god” och på vem som var ”ond” (Hedemark 2009, s. 93ff).

Dikotomin *vän* och *fiende*, som den förklaras i Carl Schmitts politiska teori, kan få ett nästan övertydligt uttryck i biblioteksdebatten, men detta uppfattade fiendskap, denna öppna antagonism, närs ensidigt av olika företrädare för folkbiblioteket. Beteckningen

”fiende” är det bara politiker som erhåller. Det är bara politiker som svartmålas på detta bestämda sätt i det offentliga samtalet. Samtidigt är det ett tvetydigt förhållande mellan bibliotekarien och politikern, eftersom folkbiblioteket är beroende av makthavarna och söker en vänskap med dem. Oavsett om motsättningen till politikern formuleras explicit eller inte, förblir politikern, som Schmitt uttrycker det, den andre, *främlingen* – han är nödvändigtvis annorlunda och främmande för att en konflikt ska vara möjlig. Han måste negeras och behäftas med en motvilja för att den egna positionen ska kunna befästa sin integritet (2010, s. 26f). Ur denna klyfta mellan bibliotekarier och politiker är det som debatten kring bibliotekslagen artikuleras. Den negativa inställningen till myndigheterna och viljan att hävda sig mot deras maktposition komplicerar inställningen till lagen och den tvetydiga betydelse som juridiken har för folkbiblioteket.

Chantal Mouffe har i en bok, som vilar på Carl Schmitt och Freud, argumenterat för att det är avgörande för samtida politisk teori att beakta ”antagonismens outplånliga natur och samtidigt erkänna möjligheten av en demokratisk pluralism” (2008, s. 26). I detta ser hon politikens ”affektiva dimension” som viktig, att i den politiska analysen inräkna identifikationsprocesser som skapar kollektiva identiteter och gemenskapsband, men att upprättandet av ett ”vi” också kräver att ett ”de” utpekats (Ibid., s. 32). I diskursen kring bibliotekslagen och i bibliotekspropagandan är det tydligt att denna problematik färgar åsikter i utsägelsefälten från olika biblioteksföreträdare.

Bibliotekarier eller biblioteksfolket har, som vi har sett, sina motsättningar, men det är uppenbart att det också finns ett starkt ”vi”, både inom bibliotekarieprofessionen och i den vidare gemenskapen av ”bibliotekets vänner” – ett kärleksfullt ”vi” som distanserar sig från politikerna, från ”de”, på samma gång som det även försöker att omfamna politikerna, vilket har getts ett tydligt uttryck i kampanjen *Library Lovers*. Politiker ger från sitt håll också uttryck för kärlek till biblioteken. I en politisk programskrift som Moderaternas *Nya Kulturen 3.0* förmedlas så partiets officiella bibliotekspolitik utifrån rubriken ”Vi älskar biblioteken” (2008, s. 17). Att bibliotek ”ska älskas” har blivit till en vanlig retorisk trop, från såväl bibliotekarier som från politiker, men misstänksamheten mot politikerna kvarstår och ett förenat ”vi” tycks vara svårt att uppnå, ändå är det just ett förenat – men delat – ”vi” som eftersträvas i bibliotekslobbys krav på lagstiftning och en nationell bibliotekspolitik; en förening som skulle ge folkbiblioteket en trygghet samtidigt som det skulle erhålla något av auktoriteten hos myndigheterna. Till detta hör också folkbibliotekets behov, som det uttrycks i bibliotekspropagandan, av att synas och erkännas. En bibliotekslag var den viktigaste handling som motsågs från politikerna. Att mycket av det positiva i gesten att stifta lagen sedan kom att nonchaleras av företrädare för folkbiblioteket har att göra med den problematiska bilden av politikern.

Diskursen kring bibliotekslagen

Det finns – som vi med Foucault och Derrida har sett i teoriavsnittet – ingen ”säker plats”, ingen fast struktur eller central punkt hos diskursen. Möjligheterna till varierande framställningar och skiftande perspektiv är därmed väldigt många. Inledningen och det föregående avsnittet om folkbibliotekets historia har gett ett flertal exempel ur diskursen kring folkbiblioteket och utvecklingen mot en bibliotekslag, nu ska däremot punkter i diskursen som ligger närmare den *faktiska* bibliotekslagen beröras. Först de beslutande dokument som hade *auktoriteten* att föreskriva lagtexten. Fokus ligger på att omvärdera bibliotekspropagandans schablon av överksamma och okunniga myndigheter, samt att visa på att det finns en välartikulerad ideologisk grund i bibliotekslagen, betydelser och riktlinjer, förenliga med bibliotekfolkets egna förmedlade bilder.

Statliga initiativtaganden

Den första utav dessa helt avgörande handlingar är *Tilläggsdirektiv till Kommittén om kulturpolitikens inriktning* (Dir.1994:146), som innehåller de avsikter och anvisningar som gav befogenhet och riktlinjer till kulturutredningen att utarbeta ett lagförslag, vilket innebär att det också är en viktig källa att vända sig till för att bedöma de uttryckliga politiska ambitionerna bakom lagen. Den andra är regeringspropositionen *Kulturpolitik* (Prop. 1996/97:3), där lagförslaget och författningskommentarer så läggs fram. Endast dessa styrdokument, tillsammans med senare förordningar om översyn och revidering av lagen, kan ge en juridiskt legitim tolkningskontext till bibliotekslagen, vid sidan om lagtexten är det här man finner giltiga argument för möjliga lagtolkningar – d.v.s. för att avgöra hur ”lagens anda”, i rättslig mening, kan definieras. Det finns därmed anledning att ta särskild hänsyn till hur bibliotekslagens premisser, betydelse och syfte beskrivs i dessa texter, inte minst för att visa hur lagen och det politiska engagemanget på ibland tveksamma grunder har förvrängts och inskränkts i diskursen.

Trots direktivets korta beskrivning av folkbibliotekets roll i samhällhet och vikten av en bibliotekslag är det inte alls utan stora anspråk:

Den fria tillgången till det tryckta ordet har en grundläggande betydelse i ett demokratiskt samhälle. De kommunala folk- och skolbiblioteken spelar därvid en central roll. Biblioteken har också viktiga uppgifter i det lokala kulturlivet. Regeringen har markerat folk- och skolbibliotekens betydelse i regeringsdeklarationen genom att avisera att en bibliotekslag skall införas. Syftet med en bibliotekslag är att säkra att folk- och skolbiblioteken kan bevara mångfald och kvalitet när det gäller bokinköp samt att garantera avgiftsfria boklån. Därtill ska lagen säkerställa förekomsten av bibliotek i varje kommun.

Kommittédirektiv 1994:146, s. 5

Dessa avsikter är det som värdeomdömen om bibliotekslagen bör kontrasteras emot. Att

den fria tillgången till det tryckta ordet och biblioteket ges en sådan central roll i det demokratiska systemet är ett starkt erkännande av såväl det öppna samhället som folk- och skolbibliotekets viktiga plats i det offentliga mitt. Att bevisa vad som är kvalitet och mångfald är en uppskattningsfråga, men att bibliotekslagen åtminstone *syftar* till att säkra detta angående bokinköp står uttryckligt i direktivet. I Prop. 1996/97:3 markeras biblioteksverksamheternas betydelse ytterligare:

För många människor är tillgången till litteratur och information helt beroende av om det finns bibliotek. Skol- och folkbibliotekens roll kan därför inte nog betonas. Biblioteken fungerar, utöver låneverksamheten, också som lokalt viktiga kulturinstitutioner /.../ Biblioteksverksamheten är av central kulturpolitisk betydelse /.../ Regeringen anser därför att biblioteksverksamheten bör lagregleras /.../ I det sammanhanget vill regeringen betona vikten av att biblioteken kan erbjuda medborgarna ett rikt utbud av kvalitetslitteratur i hela landet.

Proposition 1996/97:3, s. 46

förslaget [innebär] ett skydd för folkbiblioteken, och en garanti för att medborgarna kostnadsfritt för den enskilde och oavsett bostadsort får god tillgång till kultur och information.

Ibid., s. 49

Biblioteket kan i ett demokratiskt samhälle inte få ett principiellt kraftfullare stöd än en regeringsproposition som förordnar ett lagligt skydd för verksamheten. Vilka praktiska konsekvenser detta skydd kan medföra är emellertid osäkert och måste förstås inbegripa ytterligare politisk handling på både statlig och kommunal nivå. Det formella och retoriska stöd som biblioteket ges i denna proposition är hur som helst ansenligt. En eftertrycklig politisk vilja att, oavsett demografiska faktorer, trygga alla medborgares rättigheter att ha tillgång till information och ett rikt utbud av kvalitetslitteratur, ställer skäligen höga krav på värderingen av lagens påbud, liksom på bibliotekens verksamhet och utbud. Det borde rimligtvis vara svårt att argumentera för att biblioteket inte ges en substantiellt politiskt bekräftelse, liksom i diskursformationer i bibliotekspropagandan ges folkbiblioteket här en central och vägande plats i samhället.²⁹

Det tvetydiga politiska formspråket

De offentliga dokument som principiellt formaliserar politiken bakom bibliotekslagen är förstås del av en större diskursiv praktik och politiskt beslutsfattande. Texterna är inte heller bara rotade och förgrenade i myndigheternas förvaltningsorgan, utan har mest en diskursiv bakgrund i bibliotekarieprofessionens fackspråk och opinionsbildning – rent konkret har det politiska formspråket i Prop. 1996/97:3 påverkats av de sakkunniga som har medverkat till *Kulturpolitikens inriktning* (SOU 1995:85).³⁰ Propositionen som läggs

²⁹ Biblioteket tillskrivs en stor samhällelig betydelse i en rad dokument kring bibliotekslagens tillblivelse, så också i Kulturutskottets betänkande, där vi kan läsa: "Bibliotekens betydelse för samhället, för yttrandefriheten och för demokratin är central." (Betänkande 1996/97:KrU1, s. 71) – även här ställs biblioteket i mitten av de ideal som formar hela det moderna demokratiska välfärdssamhället. Satu Qvarnström tar upp detta i ett något längre citat i sin magisteruppsats och menar att Kulturutskottet ger ett mer "kraftfullt uttryck" för bibliotekets funktion än Prop. 1996/97:3 (2004, s. 42), men i proposition, som vi har sett ovan, tillerkänns biblioteket också en "central betydelse" för kulturpolitiken, liksom Dir.1994:146 poängterar bibliotekets "centrala roll" i samhället.

³⁰ Satu Qvarnström beskriver också ett beroendeförhållande mellan bibliotekarieprofessionen och *Kulturpolitikens inriktning*: "Den diskursiva praktiken ger uttryck för en bakomliggande ideologisk syn på folkbiblioteken som en folkbildande och demokratisk institution. Sälunda bygger SOU 1995:84 delvis på tidigare diskurser inom området folkbibliotek." (2004, s. 37). Den offentliga utredningen hade uttryckta direktiv att arbeta efter, men dessa var, liksom själva utredningens text, influerade av tidigare språkbruk; många år av opinionsbildning, debatter, bakomliggande

fram av regeringen Ingvar Carlsson har sitt underlag i kulturutredningen och bemöter i allt väsentligt retoriken som finns i uppmaningen från utredningens författare:

Genom en lagstiftning kan staten *med kraft* betona betydelsen av medborgarnas rätt till tryckt information och kunskap samt /.../ stärka intresset för läsning, litteratur och bildning i samhället.

SOU 1995:85, s. 470, min kursivering

Dokumentet som rekommenderar och kommenterar en lagstiftning lägger bokstavligen samma vikt på rättigheten till information och kunskap, liksom vid främjande av läsning och bildning. Bibliotekslagens portalparagraf förklarar i enlighet med Dir.1994:146 och Prop. 1996/97:3 samma politiska syften med folkbiblioteket. De ömsesidiga likheterna mellan de olika avsändarna – folkbibliotekets agenter och politiker – blir djupgående i diskursen, trots deras olika tillhörigheter i det sociala rummet, så blandas deras språk samman, liksom deras *habitus* skär in i varandra. Om vi bortser från motsättningarna i diskursen kan det konstateras att det i upptakten till och under lagstiftningsprocessen finns en konsensusbetonad bild av biblioteket, ett gemensamt narrativ som skildrar dess betydelse och uppgifter. Det finns förskjutningar och variationer i de formuleringar som skildrar biblioteket, men dessa är utsägelser, som i diskurfälten är uteslutande positivt värderande, samfälliga påståenden som generaliserande, enkelt, skildrar folkbibliotekets samhällsroll, fast beroende på de sociala bestämmelserna hos de olika avsändarna har de kommit att bedömas annorlunda. DIK-förbundet – som var den av folkbibliotekets intresseorganisationer som vid början av 1990-talet var den pådrivande i lagfrågan – har t.ex. en starkare biblioteksideologisk identitet än regeringen eller Kulturtutskottet skulle kunna erhålla, men den karaktäristik folkbiblioteket ges i förbundets lagförslag från 1992 är i princip den samma som hos myndigheterna:

Folkbiblioteket är både informationscentraler och lokala kulturcentra. Deras uppgift är att främja information, utbildning, kunskap och kultur genom att garantera medborgare tillgång till böcker och andra medier.

Bibliotekslag. Ett förslag 1992, s. 3

Det är samma berättigade form som igen och igen förklarar det idealiserade, politiserade folkbiblioteket, ett ordskifte som alltid i dessa fall är en dialog mellan biblioteksagenter och politiker – och detta formspråk cementeras, för att hänvisa till Barthes, genom att handlingen rörs ihop med ändamålets idealitet, genom att språket är både *beskrivande* och *värderande* (1966, s. 17f). Dubbelheten som därmed är nerlagd i föreställningen om folkbiblioteket (som ett sammansatt tecken) kompliceras alltså av att detta värderande

---

utredningar, propositioner och betänkanden. För att här framhäva något av den diskursiva traditionen, kan framför allt nämnas de "bibliotekssakkunnigas" klassiska utredning *Folk- och skolbibliotek* (SOU 1949:28), vars formulering av folkbibliotekets samhällsroll och uppgifter har haft ett erkänt inflytande på biblioteksideologin allt efter det. SOU 1949:28 nämns bl.a. som ett vägledande dokument för biblioteksutvecklingen på 1950 och 1960-talen i direktivet till biblioteksutredningen (Fb80) som tillsattes 1979 (Dir 1979:147 (*Folkbiblioteket*), s. 18f). Även i den faktarapport som utgavs under arbetet med Fb80, *Folkbiblioteket i tal och tankar* (1982), pekar Åke Åberg på hur SOU 1949:28 har vidareförts i senare måldokument, bland dessa *Sveriges allmänna biblioteksförnings målsättningar* (1970) och Litteraturutredningens *Försök med bibliotek* (1972) (1982, s. 72). Beskrivningen av folkbiblioteket i 1990-talets kulturutredning är väl rotad i folkbibliotekets ideologiska tradition och alltså i den närmast föreliggande utredningen *Folkbibliotek i Sverige* (SOU 1984:23) – vilken också hade genomslag i den på SOU 1984:23 baserade propositionen *Om litteratur och folkbibliotek* (Prop. 1984/85:141). Båda utredningarna slår fast folkbibliotekets centrala betydelse för det lokala kulturlivet och för demokratin, rättigheterna till fri tillgång på information och främjande av läsning. En stor skillnad är att regeringsmakten auktoriserade Kommittén om kulturpolitikens inriktning att utarbeta ett förslag till bibliotekslag – det var först nu möjligt att i en offentlig utredning rättframt förespråka ett införande av en lag. Prop. 1996/97:3 bryter också därmed radikalt mot den avvisande inställningen till en bibliotekslag som Prop. 1984/85:141 framförde, med stöd i Prop. 1975:20, *Den statliga kulturpolitiken 2*, även om dessa propositioner i övrigt poängterar bibliotekets självklara och viktiga roll i samhället.

(betecknade) är annorlunda mellan bibliotekarier och politiker. Bilden som förmedlas av biblioteket är således även dubbel i den bemärkelsen att den rymmer *folkbiblioteket som bibliotekarier förklarar det*, respektive *folkbiblioteket som politiker förklarar det*, men det är i princip *samma* form som detta uttrycks, i likhet med Barthes beskrivning hur det mytologiska formspråket förvränger diskurser genom att olika ideologiska värderingar betecknar färdiga uttryck med skilda *avsikter* och därför olika betydelser.

Språklikheterna mellan biblioteksföreträdare och politiker kontrasteras mot den tvedräkt som märks på olika diskursnivåer, där gruppstillhörigheten medför att utsagor uppfattas partiska eller tvivelaktiga. I de diskursiva praktikerna kommer detta faktum till uttryck i diskursmönster som överdriver eller nedvärderar bibliotekspolitiken. Propagandaspråket måste därmed analyseras som att alltid till viss del vara ett uttryck för intressebevakning eller politiska intentioner, vare sig det handlar om rent spekulativa föresatser eller mer omedvetna attityder som artikuleras i diskursen. Det finns så alltid en negativ potential i argumentationen. Påståenden måste tolkas efter de förutsättningar som värderingarna av de olika utsägelsefälten implicerar. Att politiker talar välvilligt om folkbibliotek utan att visa tillfredsställande politisk handling, antyder, sett ur biblioteklobbys perspektiv, ett bristfälligt engagemang förtäckt under retoriska maskeringar. Denna uppfattning kan i debatten läggas som ett raster över de flesta utsagor från politiker. Bibliotekdebattörers kritik av politikernas trovärdighet och den ”obefintliga nationella bibliotekspolitiken” kan i sin tur uppfattas som ett narrativ färgat av sitt opinionsbildningssyfte. Det märks helt klart i de ansträngningar som Svensk Biblioteksförning och Niclas Lindberg har gjort genom kampanjen *Library Lovers* och en rad debattartiklar, som ger sken av att det inte finns någon nationell bibliotekspolitik i Sverige.³¹ Uppfattningen att det inte finns något större politiskt engagemang för folkbiblioteket tycks vara dominerande diskursen, vilket t.ex. bekräftas av Peter Almerud:

Bibliotekens ansträngningar att utvecklas till nav i kunskapssamhället har i stor utsträckning skett utan stöd från en samlad statlig bibliotekspolitik. Den statliga bibliotekspolitiken har inte heller reagerat på att stora områden av biblioteksverksamheten har hamnat i skymundan. Därmed har vi fått ett *bibliotekspolitiskt tomrum*.

2005, s. 22, *min kursivering*

Liksom vi senare ska se i diskursformationer som nedvärderar bibliotekslagen, uttrycks här en förvriden, rakt igenom negativ bild av bibliotekspolitiken – en mytisk form som berövar politiken allt positivt innehåll. Bibliotekspolitiken blir till en tom form, ett tomt betecknande i propagandans syfte att förminska politiken för att utifrån denna nollpunkt ställa krav på ökad politisk handling.

I Är det på efterkälken Sverige åker? lyfter Bjarne Stenquist fram den affektiva grunden som är styrande för inställningen till politikerna, en utbredd uppfattning att hindret för folkbiblioteket ligger i makthavarnas attityder: de inser inte bibliotekets värde och dess

---

³¹ Biblioteksdebatten har senare efter bibliotekslagens tillträde kommit att formuleras som krav på en ”nationell bibliotekspolitik”, där frågan om en revidering av bibliotekslagen delvis har underordnats detta mål. 2001 hade Svensk Biblioteksförning, inför Kulturrådets styrelse, riktat stark kritik mot statens insatser på biblioteksområdet och argumenterat för en samordnad nationell bibliotekspolitik. I oktober skrev man brevet till kulturministern, med krav på bättre samordning och samverkan, på en reviderad bibliotekslag ”som betonade betydelsen av kommunala biblioteksplaner och professionell kompetens hos bibliotekspersonalen.” (Stenqvist 2003, s. 79). Senare under 2002 framfördes åter liknande åsikter vid biblioteksuppropet på Halmstadskonferensen, men det var inte alla som kände igen sig i beskrivningen av politiken: ”Riksbibliotekarien Thomas Lidman ställde sig på det hela taget oförstående till framställningen i uppropet. Han menade att en statlig bibliotekspolitik bl.a. kommer till uttryck i bibliotekslagen, som knyter ihop olika typer av bibliotek” (Ibid., s. 80).

stora relevans i kunskapssamhället, därför får inte biblioteksfrågorna något utrymme på den politiska dagordningen (2003, s. 69) – och politikerna fortsätter att visa ”oförståelse för folkbibliotekens utvecklingsbehov” (Ibid., s. 78). Men etablerandet av en accepterad bibliotekspolitik anses inte bara motverkas av politisk kunskapsbrist, utan också av den positiva retoriken från politiker, som, t.ex. i Prop. 1996/97:3, utmålar folkbiblioteken som bra och välfungerande. I en artikel av länsbibliotekarie Jimmy Gärdemalm beskrivs det som att folkbiblioteket lider av en ”självklarhetens förbannelse” –

Det har blivit så förgivettaget att ingen längre bryr sig. Statliga, regionala, kommunala utredningar där sammanhanget kräver, eller rimligen borde ha krävt, att bibliotekets uppgifter och roll grundligt analyseras, nämner över huvud taget inte bibliotek. Skälet sägs alltid vara att biblioteket är så självklart att ...

2000, s. 10

Gärdemalm menar att bilden av folkbiblioteket som ”bra”, är så djupt rotad att det ligger det till last och hindrar att synliggöra verksamheternas behov (Ibid., s. 10f). Paradoxalt blir så den självklara, positivt värderande inställning till folkbiblioteket, en ihålig form som gömmer biblioteket, gör det orört av politisk handling. Christer Hermansson, som har varit en uppmärksam och flitig debattör i *Biblioteksbladet* och i dagspressen under 2000-talet, har skrivit flera kolumner och artiklar som är representativa för denna känslorörelse. I en text publicerad i *Expressen* (2005-08-01) utbrister Hermansson, i ett utfall mot politikernas tomma ord, i den retoriska frågan: ”Vem älskar inte bibliotek?” (2008, s. 45) – en truism som blir central i de motsättningar som finns mellan politiker och bibliotekarier. Det hjälper inte, som Hermansson skriver i en artikel i *DN* (2007-03-19), att det finns en klart samstämd syn på biblioteket som en *god sak*, att han aldrig har ”mött någon som hatat bibliotek. Inte någon. Tvärtom. Alla älskar bibliotek.” (Ibid., s. 49). Att politiker uttrycker sig med samma formspråk som biblioteksföreträdare blir här problematiskt. De politiker som genuint värnar om biblioteket möts av misstankar. När bibliotekslagen drevs igenom fick positiva omdömen om lagen och biblioteket svårt att göra sig gällande mot de fientliga inställningar från biblioteksagenter som nedvärderade lagstiftningens ambitioner och själva skrev ned betydelsen hos lagen.

Bibliotekslagen som en mångtydig symbol

Den svenska bibliotekslagen är tvärt emot enkelheten som har betecknat den, ett mycket betydelsemättat diskursobjekt, som i sig kan sägas öppna den *generativa mångfald*, som Jacques Derrida förklarar med begreppet *dissémination*, en slags diskursiv kraft som samtidigt är både upprepande och sammanhållande. Bibliotekslagen är bedrägligt enkelt på samma gång som den bär på den hermeneutiska rikedom i dess debathistoria och i dess vidare diskursiva förgreningar, en nerv som ger plats åt flera *oförenlighetspunkter* och *ekvivalenspunkter*. I lagen möts de utsägelsefäلت som politiker och företrädare för folkbibliotek tillhör, och från utsagorna som betecknar lagen kommer skilda positioner att blandas i tecknet (eller myten) som lagen utgör. Bibliotekslagen tillskrivs inte bara skilda egenskaper, föreställningar projiceras inte bara på den, för i dess språkliga form symboliseras också de skilda samhällsinstitutionerna och blir en närvaro som gör lagen till en högst sammansatt enhet av diskursiva regelbundheter.

Lagen symboliserar i första hand folkbiblioteket och dess politiska strävande efter att bli erkänt. I diskursen uppmärksammas detta också genom att lagstiftningen betecknas som

en viktig symbolfråga för biblioteket. Att bibliotekslagen hade *ett högt symbolvärde* var något som ansågs som viktigt för folkbibliotekens intressen (Håmark 1997, s. 29). Det vara liknande i den socialdemokratiska retoriken, som markerade att lagstiftningen var en viktig bekräftelse av bibliotekets värde. ”Det är en symbolfråga /.../ Jag kommer att slåss för en bibliotekslag”, utropade Ingvar Carlsson i en intervju (Schottenius 1994, s. 4). Lagstiftningen blev till en början, som det t.ex. också beskrivs i rapporteringen från bibliotekskonferensen ”Framtid för folkbibliotek”, en symbol för en eftersträvd positiv förening mellan folkbiblioteket och statsmakten:

Bibliotekarierna drev kravet på en skyddande lag och s-regeringen sträckte ut handen. Däri ligger ett viktigt symbolvärde som de borgerliga missade.

Alsmark 2005, s. 6

Bibliotekslagen kom naturligt att också symbolisera bibliotekspolitiken och politikerna, även om det, som citatet antyder, komplicerades av de borgerliga riksdagspartierna som motsatte sig lagstiftningen. Den positiva gesten blir därmed kluven, ihopblandad med en osäkerhet över myndigheternas välvilja, till vilken också hör arvet av besvikelser över att politikerna hade undvikit att stifta en lag under många år. Den positiva värderingen av lagen som symbolpolitik omvärderas i diskursen, redan tidigt gav dessutom borgerliga politiker lagen negativa konnotationer, som *bara* symbolpolitik, alltså utan substantiellt innehåll. Detta gjorde bl.a. Birgit Friggebo i en kommentar till TT (1995-09-08). Ett senare exempel är en intervju i *Biblioteksbladet*, där Mats Svegfors kallar lagstiftningen för en ”symbolpolitik utan verkligt innehåll” (Eriksson 2005, s. 32).

Från att vara en betydande symbol blir lagen betecknad med ”bara” eller ”endast” när den beskrivs, som i en ledare i *DIK-Forum*, där det beklagas att lagen ”endast kan verka som symbol” (Lag om vad? Dags att renovera bibliotekslagen 1998, s. 3). Det positiva och det negativa som symboliseras i bibliotekslagen blandas och sprids i diskursen, som visar upp båda dessa sidor av det symboliska erkännandet av folkbiblioteket. I lagens symbolvärde ryms allt det som förknippas med bibliotekspropagandan, dess idealistiska visioner om det starka biblioteket och dess begär efter politisk makt. Föreställningen om en lag har ju varit en symbol för statsmaktens skydd och bekräftelse, liksom frånvaron av lagstiftning har stått för besvikelse över politikernas dåliga engagemang. Detta ryms i ”bibliotekslagen” även efter att den trädde i kraft. Den tvetydiga bestämmelsen av de statliga myndigheterna är därtill inte det enda som symboliserar politikerna. Lagen kan även sägas symbolisera bibliotekets ansträngda relation till kommunala politiker: den ekonomiska intressekonflikt som lagstiftningen alltid har berört. För motståndarna till lagstiftningen blir så ”bibliotekslagen” symbolen för ett inskränkande av auktoritet, för bestämmanderätten över folkbiblioteket. Framförallt har lagen, som Barbro Thomas har tryckt på, blivit en symbol för det kommunala självstyret (2009, s. 9, 31). En lag har för kommunpolitiker uppfattats som ett slags hot att förlora kontrollen över den kommunala verksamheten i stort, att en lagstiftning skulle leda till mer tvingande regleringar. I detta perspektiv är motståndet till lagen mer en kritik av den statliga styrningen.

Lagtexten och kodifieringen av bärande principer och etablerad praxis

Innan vi ser närmare på hur bibliotekslagen mottogs och fick ett negativt betecknande i olika biblioteksagenternas subjektpositioner är det på sin plats att få bättre inblick i vad

lagen föreskriver och visa på att dess paragrafer beskriver vedertagna förhållanden inom biblioteksvärlden, samt att lagtexten i stort möter de huvudsakliga krav som debattörer traditionellt har ställts på en bibliotekslagstiftning.

Intrycket att det finns en språklig konvergens mellan folkbibliotekets målsättningar och politiska riktlinjer märks i en diskursformation som ser en likhet mellan utformningen och innehållet hos bibliotekslagen och biblioteksverksamheterna, att lagtexten tillbörligt förklarar organisationens uppbyggnad och karaktäristik. Det är denna uppfattning som förmedlas i *Kulturpolitikens inriktning*: lagstiftningen ska ge ett ”grundläggande skydd för och kodifiering av bärande principer och praxis inom folkbiblioteksområdet” (SOU 1995:85, s. 470). En variant av denna formulering används också i John Erik Forslunds framställning av lagstiftningsarbetet: ”De principer som återfinns i lagen innebar i allt väsentligt att etablerad praxis kodifierades” (2003, s. 15). Denna föreställning bekräftar Satu Qvarnström med just samma ordval: ”Bibliotekslagen i sin nuvarande formulering kodifierar en sedan länge etablerad praxis” (2004, s. 73).

Det som bibliotekslagen fastställer är ansvarsfördelning och huvudmannaskap för alla bibliotek inom det allmänna biblioteksväsendet.³² Staten svarar för högskolebibliotek och andra bibliotek som enligt särskilda bestämmelser tillfaller statlig förvaltning, som forskningsbibliotek, länsbibliotek, lånecentraler. Högskolebibliotek ska finnas vid varje högskola, dessa ska ha anknytning till de utbildningsområden som finns på respektive skola, utöver det ska högskolebibliotek samverka och erbjuda service till det övriga biblioteksväsendet. Alla statligt finansierade bibliotek har en skyldighet att avgiftsfritt ställa sina samlingar till folkbibliotekens förfogande och bistå folk- och skolbiblioteken till att ge låntagare en ”god biblioteksservice” (1§, 6§, 7§, 10§).

Landstingen ansvarar för länsbibliotek och högskolebibliotek med landstingskommunalt huvudmannaskap. Kommunerna ansvar för folk- och skolbiblioteken (6§).

Länsbibliotek *bör* finnas i varje län, rekommenderar lagen. Samtidigt ges bestämmelsen att en eller flera lånecentraler *skall* finnas. Länsbiblioteken ska bistå folkbibliotek med komplementär medieförsörjning och andra regionala biblioteksuppgifter (4§).

I varje kommun ska *alla medborgare* ha tillgång till folkbibliotek, som har till uppdrag att främja intresset för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt. Att bibliotekets resurser är en medborgerlig rättighet för alla markerar genom att folk- och skolbiblioteken ska visa särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade och minoritetsgrupper, vilka ska erbjudas litteratur anpassad efter särskilda behov. Folk- och skolbiblioteken uppmanas att inrikta verksamheterna på barn och ungdomar. All utlåning av litteratur ska vara avgiftsfri, men förseningsavgifter och ersättning kan tas ut för andratjänster, som t.ex. fotokopiering (2§, 3§, 8§, 9§).

Inom grund- och gymnasieskolan ska det finnas *lämpligt fördelade* skolbibliotek, för att stimulera intresset för läsning och litteratur, samt tillgodose med studiematerial (5§).³³

³² Undantaget är tydliga bestämmelser för sjukhusbibliotek, vilket redan kritiserades i remissförvarandet. Regeringen förklarar utelämnandet av sjukhusbiblioteken, med att detta inte är ett enhetligt begrepp. Det finns flera olika typer av sjukhusbibliotek, med olika huvudmän, men man påpekar samtidigt att de bibliotek som drivs som filialer till folkbibliotek eller högskolebibliotek, eller drivs av landsting, omfattas av lagen (Proposition 1996/97:3, s. 50).

³³ Detta har sedermera ersatts med en paragraf i skollagen, med lydelsen: ”Eleverna i grundskolan, grundsärskolan, specialskolan, sameskolan, gymnasieskolan och gymnasiesärskolan ska ha tillgång till skolbibliotek.” (2010:860, 2.

Det går förstås, vilket kritiken av bibliotekslagen klart har visat, att tänka sig tilläggande paragrafer i lagtexten, mer detaljerade bestämmelser, men även om olika uppgifter och skyldigheter för biblioteken inte preciseras närmare är det ändå inte oväsentliga krav som ställs på biblioteksverksamheterna. Det är inte alls ett oväsentligt lagligt stöd som på papperet ger medborgerliga rättigheter till god biblioteksservice. De grundläggande principer som lagen rättsligt garanterar för allmänheten – fri tillgång till bibliotek i varje kommun – är också vad som traditionellt har ansetts vara de viktigaste punkterna som behövde skyddas av en bibliotekslag. I debatten var det länge kravet på *obligatoriska bibliotek* som fördes fram. Det var det principiella rättsliga skyddet och erkännandet av verksamheten som ansågs vara betydelsefullt och nödvändigt. När Sigurd Möhlenbrock beskriver det återkommande begäret efter lagstiftning är det en strävan efter en lag ”som med tvingande verkan skulle ålägga kommunerna att upprätta en biblioteksverksamhet av en viss angiven minimistandard” (1980, s. 66). När Bengt Hjelmqvist i *Det starka biblioteket* uttrycker sina förhoppningar är det på en lag åläggande kommunerna

att svara för *en rimlig biblioteksverksamhet i kommunerna* på samma sätt som de ansvarar för skolan. En sådan lag skulle manifesteras att vårt land är och vill vara ett kulturland. Skulle den därtill *slå vakt om den fria lånerätten* skulle vi visa att vi tar konsekvenserna av den tryckfrihet vi är stolta över och *ser rätten att fritt ta del av det tryckta ordet som en av de mänskliga rättigheterna*.

1993, s. 12, *mina kursiveringar*

Dessa förhoppningar och förslag som framfördes på en bibliotekslagstiftning var både mer anspråklösa – och samtidigt mer anspråksfulla – än vad kraven på en lag har varit sedan lagstiftningen blev politiskt möjlig på 1990-talet. Under lagstiftningsprocessen och efter lagens inträde har den ideologiska självklarhet som Bengt Hjelmqvist representerar blivit alltmer förträngd i diskursen.

Det som kulturutredningen beskrev som de viktigaste punkterna när en lagstiftning har diskuterats – att bevara ett väl fungerande nationellt nätverk och de avgiftsfria boklånen (SOU 1995:84, s. 473) – har alltså varit viktiga argument för en bibliotekslag. I början av 1990-talet var det också ett smärre hot mot den i de allra flesta kommuner allmänt vedertagna principen om avgiftsfrihet på boklån som var huvudargumentet för att införa en bibliotekslag. Detta nämns också i SOU 1974:5, och följdenligt även i Prop. 1975:20, som ett kriterium – tillsammans med om den ojämna standarden mellan folkbiblioteken skulle bli ett mer påtagligt faktum – för att ompröva lagfrågan (Qvarnström 2004, s. 6f; Thomas 2009, s. 35f). I efterdyningarna av Fb80 och Prop. 1984/85:141 var de främsta krav som Sveriges Allmänna Biblioteksförning ställde på en lag också att folkbibliotek ska finnas i varje kommun, avgiftsfria för medborgarna (Häggström & Renberg 1998, s. 23). DIK-förbundet sänkte också kraven på en detaljerad lag till att yrka för en ramlag som skulle garantera de avgiftsfria lånen samt kvalitet på medieurl och fackutbildade bibliotekarier (Ibid., s. 20). Folkbibliotekets centrala principer förklarades alltså vara det viktiga hos en lag även i bibliotekspropagandan. En lag med kortfattade bestämmelser var fortfarande värdefull även om den var en kompromiss. Innan lagstiftningsprocessen fanns denna vaga föreställning av en lag som är förenlig med den slutliga lagen. DIK-förbundets lagförslag från 1992 har mer innehåll än kraven under 1980-talet, men till

---

Kap 36§). Lagen stipulerar alltså att fler typer av skolor ska ha skolbibliotek, men säger samtidigt mindre om skolbibliotekens uppgifter och skyldigheter än vad den tidigare 5§ av bibliotekslagen gör, dock är skolbiblioteken fortfarande underkastade bestämmelserna i 8§ och 9§ av bibliotekslagen. Att skolbiblioteken numera nämns i skollagen, tillsammans med det faktum att många skolor saknar skolbibliotek, har gjort att det efter 2011 lyfts fram alltmer krav på politiker och skolledningar att följa skollagens bestämmelser. Till följd av detta har det i diskursen också, i en positiv bemärkelse, hänvisats till bibliotekslagen.

sin form är detta lika generellt hållet, såsom bibliotekslagen är generellt hållen. På de flesta punkter beskriver förslaget samma principer och praxis som lagen sedermera kom att göra. De punkter som mest skiljer sig från lagtexten framhäver politiskt ansvar och kontroll över biblioteken. Ansvariga politiker ska sätta upp verksamhetsmål, vilka ska bestämma bibliotekens ekonomiska anslag. Biblioteksplaner ska vidare antas och lagen ska fastslå att det ska finnas ett *bibliotekssystem* som har bibliotekarieutbildad personal i varje kommun (Bibliotekslag. Ett förslag 1992, s. 3). Likheter mellan DIK-förbundets lagförslag och lagen märks i beskrivningen av folkbibliotekets roll och uppgifter och det självklara stadgandet av principerna om avgiftsfrihet och om obligatoriska kommunala bibliotek, men ansvarsfördelning och relationer mellan bibliotek och huvudmän ges en skissartad kartläggning i lagförslaget. Folk- och skolbibliotekens särskilda satsningar på barn och ungdomar som beskrivs har en motsvarighet i bibliotekslagen (8§, 9§), men till skillnad från lagtexten nämns inte funktionshindrade, invandrare och andra minoriteter i lagförslaget. Utöver detta berörs kort statens ekonomiska bidrag till folkbibliotek, vilka enligt förslaget bör ges i form av projektbidrag och grundbelopp. Bidragen ska komma folkbiblioteken till del genom att de regionala biblioteksverksamheterna ska bistå med *kompletterande litteraturförsörjning, utbildning och utvecklingsverksamhet* (Ibid., s. 3) – alltså det som länsbiblioteken traditionellt har ansvarat för, vilket även fastställs i den faktiska bibliotekslagen. Likheterna talar för att lagen har bedömts orättvist.

I kritiken av den statliga bibliotekspolitik och bibliotekslagens innehållslöshet är den förordning som utvärderades och ändrades samtidigt som bibliotekslagen författades till stor del förbisedd. Förordningen *Om statsbidrag till folkbibliotek* (1996:1608) – som tar del i bibliotekslagstiftningen – ersatte de tidigare bestämmelserna (SFS: 1985:528) när bibliotekslagen trädde i kraft. Kommunala bibliotek får inget fixerat grundbelopp, men de bidrag som Kulturrådet fördelar enligt förordningen har samma syfte som de krav som har rests i bibliotekspropagandan.

Ändamålet med statsbidragen har bestämts vara att verka för *standardutjämning* mellan folkbibliotek, stimulera till nya former av biblioteksverksamhet och förbättra tillgången på litteratur och främja intresset för läsning på folk- och skolbibliotek (2§). Statsbidrag kan erhållas för utveckling folkbiblioteksverksamheten, utöver kostnad för lånecentraler och stöd till litteraturinköp, kan stöd beviljas till insatser för vuxenstuderandes tillgång till biblioteksservice (1§). I första hand ska projektbidrag för utveckling nya former av biblioteksverksamhet ges till insatser för läsfrämjande och uppsökande arbete, samt till metoder för utnyttjande av informationsteknik (4§).

Bestämmelserna för statsbidrag till folkbiblioteken är ett juridiskt styrmedel, som även om det inskränks av Kulturrådets budget, utövar en ideologisk och ekonomisk kontroll över folkbiblioteken. Bestämmelserna ställer krav på folkbibliotekens verksamheter och med det även på kommunerna. I första hand ska stöd beviljas till kommuner som har upprättat en biblioteksplan och för att erhålla ekonomiska bidrag till inköp av litteratur ska kommunens medianslag till inköp av litteratur vara minst lika stort som det var det föregående budgetåret (5§, 8§). Kommunen ska skriftligen redogöra i sin ansökan för hur barns och ungdomars intresse för böcker ska stimuleras (7§). Kulturrådet anger så villkoren för bidragen i sitt beslut och har rätt att kräva återbetalning om pengarna inte används enligt bestämmelserna (9§, 10§).³⁴

³⁴ Kraven på kommunerna och Kulturrådets befogenheter utökades efter ett senare tillägg till förordningen (SFS: 2005:1092). Detta gäller paragraferna 8§ och 10§.

Det finns alltså en viss styrning och tillsyn av folkbiblioteksverksamheterna, från statlig nivå, initiativ och regler, som det sällan talas om i diskursen kring bibliotekslagen och folkbiblioteket; därtill finns likheter mellan bestämmelserna och visionerna i lagen och biblioteklobbys förslag till lagstiftning, ekvivalenspunkter, som i diskursen i stort sett har utelämnas eller förträngs av biblioteksföreträdare. Mot det som *inte* sägs i diskursen är det också som myten om lagen framträder.

Motståndet till bibliotekslagstiftningen

I *Vägen till en bibliotekslag i Sverige* fastslås i biblioteksforskningen det huvudsakliga argument som politiker har angett som hinder för en lag: ”Den bakomliggande och allt annat överskuggande orsaken till hur frågan om en bibliotekslagstiftning har behandlats över tiden finner vi i systemet med den kommunala självstyrelsen” (Häggström & Renberg 1998, s. 5). Att en bibliotekslag skulle strida mot självstyrelsen har varit ett av få återkommande argumentet från det politiska hållet, vilket diskursutsagor – diskursiva regelbundheter – har förklarat vara omfattande.³⁵ Stenquist menar att ”Lagen mötte hårt motstånd från såväl Kommunförbundet som de borgerliga partierna” (2003, s. 75). En liknande värdering gör Satu Qvarnström: ”Det har funnits ett starkt motstånd mot en bibliotekslag.” (2004, s. 7). Det stämmer förstas att det har varit ett motstånd, att det har funnits en politisk ovilja att ta beslut i denna fråga, vilket också påverkar hur lagen kom att mottas. Barbro Thomas berör också detta motstånd, men poängterar snarare att det både före och efter lagens tillträde har varit fråga om en politisk *oenighet* kring lagen och dess politiska värde (2009, s. 45).

Ett annat argument som märks som diskursiv regelbundhet är att en lagstiftning skulle vara ”onödig” och lagen riskera att tolkas negativt, att den skulle uppställa *minimikrav* med en hämmande effekt (Qvarnström 2004, s. 7; Thomas 2009, s. 45). Detta var ett ihåligt resonemang som fördes i de borgerliga partiernas reservationer till förslaget om lagstiftningen. Här i en riksdagsmotion från Folkpartiet, signerad Lars Leijonborg:

Vi tycker /.../ att en bibliotekslag är onödig. Dessutom finns en risk att en bibliotekslag skulle kunna tolkas så att kommunernas biblioteksambitioner kan sänkas. Om biblioteken tas in i den lagreglerade

³⁵ Uppenbarligen har kulturområdet och specifikt folkbiblioteket och bibliotekslagen blivit en principfråga för de politiker som värnar om det kommunala självstyret, ett typexempel som kan användas som argument i den politiska debatten, som Barbro Thomas påpekar grundades detta redan i biblioteksdebatten i samband med kommunreformen 1965 där ”folkbiblioteken [kom] att bli symbolen för det kommunala självstyret.” (2009, s. 31). Att just biblioteken skulle vara ett sådant övergrepp på kommunerna är löjeväckande. Diskussioner om självstyrets oklarhet är något som allmänt märks (Wetterberg 2004, s. 11). Det underströks tillika i en offentlig undersökning som gjordes ungefär samtidigt som Kulturutredningen – *Den kommunala självstyrelsen och grundlagen* (SOU 1996:129). I denna kan man läsa att problemet med principens tvetydighet uttrycktes i både 1977 års kommunallag och i 1991 års reviderade kommunallag (1996:129, s. 78, 80). Kommitté Om den kommunala självstyrelsens grundlagsskydd, föreslår att principen om kommunal självstyrelse ska ”tillmätas särskild betydelse vid all normgivning som rör kommunerna och landstingen (Ibid., s. 179) – men kommunerna respektive landstingens angelägenheter ska regleras *genom lag* är den slutsats som dras. Staten kan inte heller frikopplas från de kommunala angelägenheterna: ”Staten har aldrig övergivit sitt ansvar för och tillsynen över den kommunala verksamheten. Den kommunala självstyrelsen är alltså till sin natur begränsad /.../ Det svenska synsättet på kommunernas och landstingens funktion och verksamhet innebär dels att vissa offentliga uppgifter och mål inte anses kunna tillgodoses genom den kommunala självstyrelsen, dels att viss statlig styrning av den kommunala verksamheten inte bara är tillåten utan också nödvändig” (Ibid., s. 185). De flesta kommunala verksamheter är också obligatoriska, som hälso- och sjukvård, socialtjänst och skola (Wetterberg 2004, s. 12). Argumentet mot bibliotekslagen handlar mot bakgrund till detta inte om folkbiblioteket i sig, utan mer om att kommunalpolitiker driver propaganda för att stärka den egna maktsfären.

kommunala verksamheten kan naturligtvis frågan ställas varför inte annan önskvärd kulturell verksamhet också skall lagregleras

Motion 1996/97:Kr17

Den avslutande invändningen att en lag skulle förevända att liknande lagar stiftades för hela kultursektorn är kanske den viktigaste orsaken till att det dröjde så lång tid innan en bibliotekslag blev politiskt möjlig, för det var just den anledning som nämndes som ett hinder för en lagstiftning i Prop. 1975:20, *Den statliga kulturpolitiken 2*, där man också underströk att staten inte ska detaljstyra kulturområdet, liksom svårigheterna att genom reglering *garantera* en jämlik standardhöjning (Proposition 1975:20, s. 208ff).

I Prop. 1996/97:3 är den dåvarande regeringen fortsatt tydlig med att detaljstyrning inte ska komma ifråga genom lagstiftningen, liksom att folkbiblioteken ska fortsätta vara en kommunal angelägenhet och att lagen inte ska tolkas som ”ett ingrepp i det kommunala självstyret” (Proposition 1996/97:3, s. 49). Detta klagörande förhindrade dock inte att kritiken mot lagen riktade in sig på just dessa punkter.

Efter att lagen stiftades fortsatte motståndet vara gällande från vissa subjektspositioner som riksdagsledamoter från de borgerliga partierna talar ifrån – resulterande i en rad motioner som förespråkade att lagen borde rivas upp.³⁶ Opinionsen mot lagen mildrades sedan efter 2006 och därmed försvagades det överhängande hotet mot lagen, vilket hade bidragit till att göra den osäker och svag.

Mottagandet av bibliotekslagen

Att frågan om en bibliotekslag har ”diskuterats länge” är ett banalt konstaterande som är återkommande i diskursen (Qvarnström 2006, s. 6), liksom formuleringarna att det varit *en lång väntan* på en bibliotekslag. Ursprunget till dessa strävanden efter en lag är trots självklarheten hos diskursutsagorna oftast höljt i dimmor – bilden av bibliotekariernas längtan efter lagen är lika överdriven som själva föreställningen om en bibliotekslag har varit överdriven. Hur opinionen hos ”bibliotekarierna” *de facto* har varit är förstås svårt att säga, men det finns alltså diskursutsagor som postulerar att tanken på en lag har haft en stor betydelse för bibliotekarier:

Frågan om bibliotekslag är evig, sade Britt-Marie Häggström vid DIKs kongress /.../ Frågan är evig för att den är olöst och brännande aktuell. Frågan om bibliotekslag är helt enkelt mycket viktig för en majoritet av biblioteksarbetare på fältet. Ständigt aktuella frågor dör inte. Åtminstone inte innan de blivit lösta...

Nilsson 1991, s. 4

³⁶ För en sammanställning av riksdagsmotioner som berör bibliotekslagen se Qvarnström 2004, s. 43ff. Motioner från Folkpartiet och Moderaterna, som argumenterar för att bibliotekslagen bör avskaffas, märks i Kulturutskottets behandling av revideringen av lagen 2004. Den föreliggande lagstiftningen förklaras i motionen från Moderaterna vara ett hinder för förnyelse, vilket man anser riskerar gå ut över bibliotekens låntagare (Kr233), medan Folkpartiet motiverar sitt förslag att avskaffa lagen med att dess byråkratiska formaliteter kan få negativa effekter och motverka biblioteken att driva en ”verklighetsanpassad verksamhet fokuserad på bibliotekens egentliga syfte” (Kr368) (Betänkande 2004/05:KrU1, s. 101f). Efter 2006 har emellertid Folkpartiet ändrat ståndpunkt, liksom även Kristdemokraterna är de nu för bibliotekslagen. Parallellt med kraven på att avskaffa lagen har även motioner yrkande för att den tvärtom bör stärkas lagts fram av Vänsterpartiet och Miljöpartiet (Thomas 2009, s. 45). Sedan den borgerliga regeringen 2008, i budgetpropositionen 2007/08:1, på ett positivt sätt aviserade att bibliotekslagen skulle utvärderas, finns det inte längre kvar något politisk förankrat motstånd.

... [att] det stora flertalet av landets anställda på folkbiblioteken inte bara var positivt inställda så där i största möjlighet till en bibliotekslag, utan att de hyste den fasta övertygelsen om att en sådan var absolut nödvändig för att det skulle gå väl för deras bibliotek här i världen.

Ristarp & Andersson 2001, s. 138

Det är från olika subjektpositioner som dessa åsikter uttrycks, men skribenter som har detta tolkningsföretråde i diskursen talar i egenskap av företrädare för en gemenskap av bibliotekarier, formulerande generaliseringar om sakförhållanden i det sociala rum som folkbiblioteken är placerade i. Oavsett om bibliotekarier i någon större utsträckning har känt ett allvarligt begär efter en bibliotekslag eller inte, så är det narrativet som tar form i diskursfältet. Utsagorna vittnar om övervärderande förväntningar på lagstiftningen och följdriktigt också på besvikelser när lagen träder i kraft.

Till svårigheterna kring hur bibliotekslagen har bedömts hör oklarheten som medförde den utdragna lagstiftningsproblematiken. De glädjeyttringar som kan märkas efter den socialdemokratiska regeringsförklaringen som 1994 aviserade intentionerna att stifta en bibliotekslag var på samma gång behäftade med en tveksamhet, eftersom det var långt ifrån klart hur en lag skulle komma se ut, så det positiva i det politiska beslutet att en lagstiftning skulle utredas kunde inte få ett riktigt utlopp. En ledare i *DIK-Forum* visar på symptomen av denna ambivalenta situation: ”Vi är idag närmare en bibliotekslag än någonsin. Diskussionen handlar inte längre *om* utan *när* vi ska få en bibliotekslag och *om innehållet* i den.” (Biblioteken behöver en bibliotekslag! 1994, s. 3). I praktiken blev det alltså en fortsatt *väntan* på den utlovade bibliotekslagen, som förblev ett ”obestämt diskursobjekt”. Kulturutredningen skulle slutföra sin utredning och när lagförslaget väl presenterades i SOU 1995:85 var det ett osäkert steg mot en påföljande proposition och remissförvarande innan ett riksdagsbeslut till sist kunde driva igenom lagförslaget. När lagen väl formaliserades hade dess betydelse tunnats ut av väntan och av den kritik som kantade behandlingen av förslaget, diffus av de utsagor som betecknade ”lagen”.³⁷ Det är signifikativt att lagen i detta blev mottagen med ett ”Äntligen!” och samtidigt med en besvikelse, med ett märkligt kringgående av dess betydelse. Titeln på en tidningsartikel kring tidpunkten då lagtexten fastställdes är talande: ”Äntligen en bibliotekslag!: men kampen är inte över” (Rodikova 1996). I form av utsagor som denna riktades fokus på vad lagen *inte* kunde postulera eller vad den *inte* uppfattades innehålla, vidare mot den fortsatta opinionsbildningen kring biblioteksfrågorna.

I efterhand kan man läsa ut en förvåning i diskursutsagor som försöker att beskriva de tvetydiga stämningar som fanns bland ”biblioteksfolkets” inställning till lagen:

Den möttes inte av den oförställda entusiasm från bibliotekshåll som man hade haft anledning att förvänta sig med tanke på den ihärdighet med vilken biblioteken under så många år hade förordnat en lag inom sitt område. Tvärtom hördes mycket kritik, gnäll fanns det de som tyckte det mer lät som, av lagen för dess tandlöshet, för att den var oprecis och för kort

Ristarp & Andersson 2001, s. 215

³⁷ Det var inte bara en kritik från de borgerliga partierna och Kommunförbundet som gav bibliotekslagen en osäker status. Biblioteksaktörer som var positiva till lagstiftning bidrog till detta genom att ställa upp krav och förväntningar på den kommande lagstiftningen, skapande en föreställning av en lagtext som inte hade politisk förankring, som inte hade stöd i direktiven till lagstiftningen. En negativ uppfattning till bibliotekslagen rotas så i remissförvarandet till utredningsförslaget. Många remissinstanser (drygt 130) tillstyrkte lagförslaget men flera ”ställde sig dock tveksamma till om lagen i dess föreslagna form hade något syfte att fylla” (Hägström & Renberg 1998, s. 55).

Den bibliotekslagen som trädde i kraft år 1997 mottogs inte enbart med jubel. Tvärtom riktades ganska omedelbart kritik från fältet att lagen var för uddlös för att utgöra det skydd som man hade förväntat sig. Bibliotekslagen har, efter att den trädde i kraft, dessutom blivit föremål för en segsliten politisk träta.

Thomas 2009, s. 45

Den uteblivna entusiasmen kan inte enbart förklaras med att lagen skulle vara speciellt kortfattad eller att den *i sig* faktisk är ”uddlös”. Besvikelsen som kommer till uttryck i den negativa inställningen till bibliotekslagen och dess undvikande av lagtexten måste sättas i kontrast till den historiska bakgrunden av propagandaföring som har värderat tanken på en bibliotekslag väldigt högt; en affektiv föreställning om en lag som skulle verka *förlossande* på biblioteksvärlden, som i grunden skulle gripa in i folkbibliotekens verklighet och forma den efter rent utopiska mått, till det starka *Bibliotopia* som Bengt Hjelmqvist talade om på 1950-talet. Jan Ristarp och Lars G. Andersson redogör för en mycket idealiserande strömning bland de lagivrande bibliotekarierna:

För förespråkarna var det som om alla förnyelser, initiativ och dristiga idéer och förslag i bibliotekens liv och leverne först genom en lag skulle bli verkliga på riktigt, så att säga. Genom en lag skulle biblioteket dels slutligen uppnå den styrka och pregnans som initiativen och utbyggnaden syftade till, dels äntligen erhålla den auktorisation och det formella erkännande som för förespråkarna var så självklara

2001, s. 137

Att dessa förhoppningar på en bibliotekslag inte infriades har utsagor i diskursen kring lagen påvisat. Lagstiftningen hälsas oftast välkommen, men det görs med en knapphet som i sammanhanget är underlig. Det är symptomatiskt att framställningen i *Mitt i byn!* behandlar lagstiftningsprocessen under 1990-talet kortfattat och nedtonat, samtidigt som den bakomliggande historien om opinionsbildning för en bibliotekslag under 1960- och 1970-talen – med emfas – breder ut sig på flera sidor. Beskrivningen av lagförslagets upphov i Kulturutredningen, ”som i all stillhet presenterade ett välargumenterat förslag till bibliotekslag” (Ibid., s. 144), är talande för det dämpade samtal som har förts kring den faktiska lagen, när det inte har gällt att med negativa ord skriva ner lagen. De starka röster som annars kan höras i diskursen betonar inte lagstiftningens händelse utan den bakomliggande kampen för en lag, vidare mot en omarbetning av lagen. Perspektivet av ett ytterst ansträngande opinionsarbete för att en lagstiftning ska komma till stånd har Lars G. Andersson sett som *sisyfosarbete* ”som bar frukt först efter nära 30 år” (2006, s. 17). Barbro Thomas har framställt det som att lagen tillkom ”efter 30 års födslovåndor” (2009, s. 45).³⁸ När en ledare i *DIK-Forum* beskriver bibliotekslagen ett drygt år efter att den trädde i kraft är det med ett måttligt ”Äntligen”, uppmanande att lagen omgående måste genomgå en revidering:

Vi fick äntligen en bibliotekslag 1996. Det var välkommet efter vår, med varierande intensitet, 49 år av påverkan. Men lagen är så tunn att den endast kan verka som symbol. Det är dags att revidera bibliotekslagen.

Lag om vad? Dags att renovera bibliotekslagen 1998, s. 3

³⁸ Detta citat har även lyfts fram i en artikel av Henriette Zorn (2009b, s. 16). Tio år tidigare skrev Barbro Thomas också om bibliotekslagen: ”Man må komma ihåg att konceptionen var komplicerad. Havandeskapet var långt och förlossningen var mödosam” (1999, s. 14). Den efterlängtrade lagen, som det enligt skribenter hade jobbats så hårt för, dömdes så ut som verkningslös redan innan den trädde i kraft. Kritikerna gav inte lagen någon chans att användas eller prövas i sitt verkningsområde. Bibliotekslagen kan i detta ses som en ”Beckettsk födelse”, en nedkomst i en grav, samtidigt som den ”dödförklarade” lagen har varit gällande och har åberopats av olika aktörer i diskursen kring folkbiblioteket, vilket har gjort lagen ytterst tvekydig.

Utsägelsen i denna osignerade ledare är typisk för den negativa inställning till lagtexten som bottnar i en bibliotekspropaganda krävande allt kraftigare politiska bestämmelser av folkbiblioteket. Detta följer en traditionell logik där föreställningen om en idealiserad och mer detaljerad lag måste reducera den faktiska bibliotekslagen. Propagandans språk fordrar genom sin retoriska effektivitet att en ny lagtext måste förkasta den lag som är gällande, men eftersom detta inte låter sig göras fullt ut blir bibliotekslagen tvetydig och dess innehåll och betydelse förvanskas i varierande grad, genom det mytiska språkbruk som Roland Barthes menar förskjuter det semiologiska systemet av det *betecknande*, det *betecknade* och *tecknet*. Besvikelsen över att lagen inte kunde förändra folkbiblioteket och bli det skydd som förhoppningarna hade lovat gjorde den till ett ”förlorat objekt”, en tomhet som måste fyllas med nytt innehåll.

Bibliotekslagen som beskrivs i de negativt menade diskursutsagorna är i allt väsentligt inte den lagtext som finns i den svenska författningssamlingen. Det negativt betecknade i mottagandet av bibliotekslagen är en ignorans som projicerats på lagen, inverterande det omätliga begär som ställer upp en hägrande motbild till den egentliga lagen. Myten består på detta sätt av en dubbelt förvrängd bild: en uppförstorad fantasi om en lag som gör biblioteket starkt, vid sidan om en raserad och tom ”verklighet” – d.v.s. myten som parasiterar på det betecknande, lagtexten, där fantasin om en lag åter kan spira och vara drivande i bibliotekspropagandan. Bibliotekslagen som uppfattas i diskursen är en form anpassad efter det som skribenterna medvetet eller omedvetet vill förmedla, en negativ grund för propagandans argumentation, men i detta framstår värderande påståenden som sakliga *beskrivningar* av den befintliga lagen (dess tecken har omgjorts till det vanliga betecknandet i första ledet av mytologins semiologiska system), fast det uppenbarligen är förenklade bilder av bibliotekslagen, som har lagts över lagtexten.

Nedskrivningen av bibliotekslagen

Den ambivalenta hållning som biblioteksföreträdare intog till bibliotekslagen slår alltså över till en alltmer tydligare besvikelse, i diskursformationer, som förkastar lagen med en överdriven retorik. Kritiken som framförs är opinionsbildande, riktad mot politikerna som lagstiftande myndighet, men också till bibliotekarieprofessionen – det är inte sällan som de svartmålad bilderna av bibliotekslagen publiceras i facktidsskrifter. I den ovan citerade ledaren från *DIK-Forum* ifrågasätts redan i titeln om lagen egentligen har något innehåll och på inte mycket mer än ett år har lagen ansetts ”förfallit” så att den måste *renoveras*, antyds det. Argumenteringen för att lagen måste revideras hakas upp på att den ”måste anpassas till verkligheten”, att den är ”*extremt tunn*” (Lag om vad? Dags att renovera bibliotekslagen 1998, s. 3, min kursivering).

Bibliotekslagen nöts i diskursen ner mot ett begrepp av obefintlighet, gång på gång görs utfall som syftar till att förminska lagen, antingen genom att tömma den på innehåll, trycka ihop den så nästan inget finns kvar eller helt enkelt ifrågasätta om den kan kallas för en lag. En ledare i *Dagens Nyheter* förklarade på hösten 1996, innan lagen hade trätt i kraft, i sin rubrik att lagen var ”utan mening”. Senare i texten kan man läsa att den inte bör uppfattas som en lag, utan ”mera än vag politisk viljeyttring” – att ge denna status av en lag är ett ”missbruk av språk och rättssystem” (Bibliotekslag utan mening 1996, s. 2). Att landets största dagstidning riktar denna tunga misstro till lagstiftningen måste anses vara en punkt i diskursen som sprider en ansenlig påverkan i det utsägelsefält som

pressen utgör, ett fält där också, utöver journalister, politiker och folkbibliotekets företrädare har subjektspositioner. En liknande hastig slutsats om bibliotekslagen som mer eller mindre meningslös gjordes samma dag i *Göteborgs-Posten*. Båda dessa ledare beskriver lagen som att *bara* föreskriva att det ska finnas ett bibliotek i varje kommun där böcker lånas ut gratis. En oinsatt läsare får såklart uppfattningen att det stämmer, att lagen *bara* innehåller dessa två korta punkter. Men denna förenklade och fördomsfulla beskrivning av lagen var redan sedan länge en stabil diskursformation; regelbundet återkommer denna enkla beskrivning när det refereras till en bibliotekslag. I olika texter när en lag har diskuterats har den getts denna enkla beskrivning, eftersom ingen lag har existerat har det inte funnits en lagtext att hänvisa till. Ett telegram från TT beskriver ett förslag om en bibliotekslag, som avslogs i riksdagen våren 1994, på följande sätt:

En bibliotekslag kan innebära att kommuner måste upprätthålla vissa minimikrav på biblioteksområdet. En annan följd kunde bli att avgiftsfria boklån för allmänheten garanteras.

Bibliotekslag avvisad igen 1994

Liknande kortfattade rapporteringar om den faktiska bibliotekslagen är det som befäster den förenklade och självklara bilden av bibliotekslagen, vilket i sig inte är något som är märkligt; tidningsnotiser och ingresser i artiklar skildrar sakförhållanden i korthet, vilket sedan bidrar till att sprida generaliseringar och fördomar i diskursen. Föreställningarna om ”bibliotekslagen” som tar form i diskursen efter lagens tillträde har alltså ett tidigare arv av vaghet, men också tydligheten från de huvudsakliga punkterna som enkelt kunde identifieras hos en tilltänkt lag: principen om avgiftsfrihet och medborgerlig rättighet till biblioteksservice genom plikten att varje kommun ska folkbibliotek. I rapporteringen av Kulturutredningens betänkande fixeras samma skissartade bild av lagen, men nu görs det i en förminsakande ton, trots att en föreslagen lagtext finns att tillgå.

Den förenklade form som bibliotekslagen har getts i diskursen har sedan andra utsagor använt för att ytterligare förvränga lagens betydelse och göra den till en negativ myt om dess minimala föreskrifter. Ingrid Atlestam var en biblioteksdebattör som hyperboliskt dömde ut bibliotekslagen i en rad artiklar.

Många biblioteksbrukare och anställda /.../ hade kanske hoppats mer på det förslag till bibliotekslag som den statliga kulturutredningen nu lagt fram. Men som väntat fastslår lagen *bara* att *det någonstans i kommunen finns minst en bok att låna gratis /.../ Risken är att den nu föreslagna lagen gör mer skada än nytta.*

1996a, s. 48, mina kursiveringar

Enligt bibliotekslagen ska alla ha tillgång till folkbibliotek. Att debatten blir förvirrad beror på att *vilken ynka boksamling som helst benämns bibliotek.*

1999b, s. 40

Bibliotekslagen ger inga klara definitioner på hur omfattande ett kommunalt biblioteks verksamhet ska vara, men lagens beskrivning av folkbibliotekens mål och syften, dess föreskrifter om att folkbiblioteken ska rikta uppmärksamhet till barn och ungdomar för att främja språkutveckling och stimulera läsning, samt ägna särskild uppmärksamhet till funktionshindrade, invandrare och minoriteter genom att erbjuda litteratur anpassad för deras behov (2§, 8§, 9§) – det finns inga rimliga argument mot att intentionen inte skulle vara att biblioteken ska erbjuda en god, varierad service till *alla* medborgare. Till de paragrafer som berör detta tillkommer även bestämmelser om samverkan och bistånd med komplementärande medieförsörjning till folkbiblioteken från länsbiblioteken samt

övriga statlig finansierade bibliotek (4§, 10§). Att Ingrid Atlestam (och flera andra med henne) förvränger lagtextens positiva, om än något opreciserade, föresatser, kan det väl knappast vara något tvivel om. Kritiken mot bibliotekslagen måste förklaras utifrån ett ideologiskt perspektiv, att det betecknade – syftet – med denna nedskrivning av lagen är en strategi för att bedriva skarpa påtryckningar mot politikerna. Denna iver att värna om folkbiblioteket överskuggar lagstiftningens positiva gest (även när Atlestam förklarar att utredningen och lagen innehar ”många vackra ord om bibliotekens oumbärlighet och stora uppdrag i hart när alla sammanhang” (1996a, s. 48), uppfattas dessa ord när de uttalas från politikernas utsägelsefält inte som trovärdiga påståenden) – till den gränsen att den efterlängtrade lagen ingår i en allmän hotbild mot folkbiblioteken. Att lagen, med Ingrid Atlestams ord, nu riskerar att skada folkbiblioteken.³⁹ Ett annat exempel ur denna diskursformation är en text i *bis*, som vänder på begreppet ”uddlös”, vilket regelbundet används för att avvärja bibliotekslagen. Här misstänks lagen tvärtom ha en ”mycket vass udd, riktad mot det offentliga biblioteket” (Wold-Karlsen 1999, s. 10). Att lagen uppfattas som svag blir i detta perspektiv ett hot om att ”starka nyliberala krafter” kan skära ned på folkbiblioteksverksamheterna, skära loss deras politiska förankring så att de bestäms av den fria marknadens osäkerhet.

Utan att beakta lagens möjligheter har den oftast avfärdats. Att granska det fall då lagen faktiskt har prövats är därför av högsta intresse. Bibliotekslagen har prövats i Kalmar länsrätt (Mål nr 945-05), då Högsby kommun under 2005 beslutade att på obestämd tid stänga kommunens bibliotek för att överlåta lokalerna till Migrationsverket. Alternativa lokaler erbjöds biblioteket, men dessa ansågs ha otillräckliga utrymmen och protester från orsbefolkningen ledde till att kommunstyrelsens beslut överklagades. Under tiden som den korta processen inleddes stod det emellertid klart att biblioteksverksamheterna skulle inhysas i en annan centralt belägen fastighet, varvid länsrätten sedan slog fast att inskränkningarna för biblioteket var av ”övergående natur” och därmed inte var ett brott mot bibliotekslagen (Thomas 2009, s. 48). I bibliotekspressen uppfattades detta enbart som en påvisad svaghet hos lagen. Anina Rabe kunde i *Biblioteksbladet* triumfatoriskt konstatera att bibliotekslagen hade vägts och befunnits vara för lätt. Lagen stadgar inget om *kvaliteten* på verksamheterna: det ”bevisades att bibliotekslagen är för tam för att ha någon verklig effekt. (2005, s. 12, min kursivering).⁴⁰ I praktiken utsattes inte lagen för någon egentlig prövning, däremot hade överklagandet effekten att kommunen backade från den radikala nedskärningen av biblioteksverksamheterna, men i diskursen förklaras detta fall bevisa att bibliotekslagen är helt verkningslös.

³⁹ Ironiskt nog möts här argumenten för motståndare och förespråkare av bibliotekslagen, inte bara i att lagtexten får en negativ förklaring, tömd på betydelse (vilket ju från de olika perspektiven syftar till att riva upp lagen), utan också i den meningen att lagen plötsligt uppfattas som ett hot eller ett hinder för biblioteksverksamheterna. Detta märks i ett flertal riksdagsmotioner från både Folkpartiet och Moderaterna, där lagen förklaras vara ett ”hinder för utvecklingen” eller ett ”hinder för förnyelse” (Thomas 2009, s. 45f). Negativa beskrivningar av bibliotekslagen möts alltså ur skilda utsägelsefält, grovt förenklat, med det förklarade syftet att man helt vill riva upp lagen eller förstärka lagen, för att det skulle vara det bästa för folkbiblioteken. Den mytologiska förvrängningen ser densamma ut på ytan. Ingrid Atlestams narrativ att en bok någonstans i kommunen kan anses vara ett bibliotek enligt lagen, har en direkt motsvarighet hos en högerpolitisk lagmotståndare som Mats Svegfors. I en intervju i *Biblioteksbladet* hävdar Svegfors att bibliotekslagen inte har något *verkligt innehåll*: ”Om man ska hårdra det skulle man kunna sätta upp en skylt med texten brandstation och bibliotek, *ställa upp en hylla med några titlar och ändå ha uppfyllt lagens krav* /.../ Det *enda* lagen säger är att det ska finnas ett kulturellt centrum av något slag” (Eriksson 2005, s. 32, mina kursiveringar).

⁴⁰ Som kontrast till den förvrängda bild som Anina Rabe förmedlar av det tvetydiga rättsfallet kan Inger Eide-Jensens redogörelse ställas: ”Det är troligt att de många missnöjesyttringarna från kommunens invånare spelade stor roll för beslutet att inte lägga ner biblioteket under längre tid, men bibliotekslagens 2 § som säger att det ska finnas ett folkbibliotek i varje kommun hade sannolikt mycket stor betydelse” (2010, s. 36).

Tandlösheten som har tillskrivits bibliotekslagen

Bland de stereotypa uttagarna kring bibliotekslagen, finns ett återkommande ord som mer än något annat ord har beskrivit och värderat lagen i förringande syfte eller som en självklar redogörelse för lagens innebörd och den allmänna uppfattningen om lagen. Det är ett ord vars bedrägliga enkelhet har en laddad meningsfullhet och liksom lagtexten själv är en utmärkande punkt i diskursen. Detta ord är ”tandlös”, vilket i utsägelsefältet kring bibliotekslagen används för att nedsättande beteckna lagen som kraftlös, på så vis upprättande en tom skenbild av lagen. Att lagen sägs vara ”tandlös” – en fras som i sig är en kliché, vanligt figurerande när olika lagar kritiserar – är den mest iögonfallande regelbundheten i diskursen, liksom det är den retoriska figur som i förtälad form gör bibliotekslagen till en markant språklig myt. I sken av att beskriva ”tandlösheten” som ett självklart betecknande för lagen, är det ju i själva verket det betecknade i dessa uttag som beskriver lagen, tömmer den på mening, *värderande* lagen som impotent och innehållslös. Den mytiska bilden placeras över lagtexten och man talar om lagen med dubbelheten som är karaktäristisk för myten, talar om lagen ”objektivt”, samtidigt som man talar om den på ett sätt som förmedlar en redan bestämd föreställning om bibliotekslagen. Den frekvens som begreppet ”tandlös” har i diskursen visar ett stabilt spridningsmönster som är betydelsemättat och där upprepningarna antyder något högst väsentligt i den negativa fixeringen vid lagens kraft. En liknande diskursformation, som dock inte har lika hög grad av regelbundenhet, är uttag som förklarar att bibliotekslagen är ”uddlös”. Två exempel på hur lagen har beskrivits som uddlös:

Vid en diskussionskväll i Kungliga Biblioteket med rubriken Bibliotekslagen uddlös eller skarp? framgick under debattledning av John Chrispinsson att många tvivlar på skärpan – går det alls att använda lagen och finns sanktionsmöjligheter?

Samuelsson 2000, s.21

Inom biblioteksvärlden har i flera år efterlysts en nationell bibliotekspolitik, delvis som en följd av den uddlösa bibliotekslagen.

Lundgren 2009, s. 24

Oavsett vilket av dessa negativa ord som används, är syftet att påtala att bibliotekslagen är oskarp. Till denna diskursformation hör variationer på att beteckna lagen som *tam*, att kräva en *vassare* lag eller ”en lag med klös” (Atlestam 1996b, s. 36).⁴¹ Begäret till lagen är i dessa diskursuttag förknippat med hot och våld, att lagen ska få slipade naglar och tänder. Folkbiblioteket ska erhålla mer makt och bibliotekslagen ska bli ett konkret redskap som sedan kan användas.

Talet om att bibliotekslagen var tandlös eller att den skulle vara tandlös om den stiftades påpekades redan under remissförvarandet, vilket uppmärksammades i dagstidningarnas rapportering av lagstiftningsprocessen. I *Dagens Nyheter* skrev Karin Bojs en artikel med rubriken ”Tandlös eller onödig. Förslag om bibliotekslag väcker heta känslor”, hon refererar där till en kommentar undertecknad Karlstads kommun: ”Den föreslagna lagen

⁴¹ Samma fras används även i Joneta Belfrages artikel ”Vi behöver en bibliotekslag med klös” (*Författaren* 2000:4). Ett annat exempel ur en artikel av Lena Skoglund, angående John Erik Forslunds promemoria: ”Många är besvikna. Man hade väntat sig en bibliotekslag med ”klös i” som skulle ha definierat kvaliteter och resurser som stöd för det kommunala arbetet. Många hade nog också hoppats på skrivningar som skulle kunna skydda nedläggningshotade biblioteksfilialer” (2004, s. 2).

är tandlös och tycks mest vara en symbolfråga” (1996, s. 2). Att lagen skulle vara helt juridiskt meningslös och tandlös uttrycks även med tydlighet i den tidigare citerade ledaren i *Göteborgs-Posten*:

Förslag om en bibliotekslag, som skulle tvinga varje kommun att ha åtminstone ett bibliotek, har debatterats i årtionden. Nu finns en sådan lag med i propositionen. En sådan lag skulle emellertid bli fullständigt tandlös. Skulle den å andrasidan göras mer detaljerad och tvingande, skulle den innebära ett alltför stort ingrepp i den kommunala självstyrelsen.

Kultur till hela landet 1996, s. 2

Lagförslaget reduceras till en tom och enkel form, med den förklarade tandlösheten som den enda riktiga och i diskursen bekräftade karaktäristiken hos lagen. Att på detta sätt bestämma att lagen är kraftlös är en strategi från motståndarna till lagstiftningen, som banalt väger lagen mot den kommunala självstyrelsen. Föreställningen om den tandlösa lagen börjar emellertid förskjutas till helt andra subjektspositioner, som – i motsats till de utsägelset – driver opinion för att riva upp lagförslaget – har som politiskt mål att lagen ska revideras för att den ska bli starkare.

Den påverkan som märks i de följande diskursformationerna är ett påtagligt uttryck för en ordning i diskursen, ett ”fält av samexistenser”, av mytologin som kollektiv yttring eller som ett socialt språkbruk.

– Tiden har redan sprungit ifrån den gamla lagen. Den är tandlös och innehåller för många otydligheter, säger Britt Marie Häggström, förbundsordförande i DIK-förbundet.

Arnborg 1999, s.17

Många /.../ – inte minst bibliotekariernas fackliga organ – betraktade lagen som alltför ”tandlös”. Man önskar skarpare markeringar bland annat vad gäller professionaliteten i biblioteksverksamheten, biblioteksplaner och andra standardnormer på de kommunala folkbiblioteken

Röring 2001, s. 39

Biblioteksförbundet och andra har kritiserat den nuvarande lagen för att vara tandlös, sakna precisering av folkbibliotekens uppgifter samt sanktionsmöjligheter mot kommuner som inte lever upp till kraven på god biblioteksservice

Stenquist 2003, s. 81

Men vad leder då allt detta till för förslag vad gäller skärpt bibliotekslag, ja inte ens skuggan av en tumnagel, bara detta lilla tillägg till den nuvarande tämligen tandlösa bibliotekslagen

Atlestam 2004, s. 28

”Den är tandlös och grumlig men bättre än ingenting”. Ungefär så har det låtit i biblioteksvärlden.

Rabe 2005, s. 11

Alla tycks i dag överens om att lagen är helt tandlös.

Alsmark 2005, s. 6

Den nuvarande bibliotekslagen har kritiserats av många för att vara alltför tandlös. Bland annat sägs ingenting om nivå och kvalitet, det finns inga sanktionsmöjligheter, etc.

Harnesk 2005, s. 4

Vid varje tillfälle som bjuds hackar man på den, skäller den för tandlös, spretig, diffus och allt vad det nu är. Men det vet vi ju!

Malmquist 2007, s. 4

Utvärdera bibliotekslagen genast. Nu är den för tandlös och ihålig.

Hermansson 2008, s. 49

Den svenska bibliotekslagen har över ett decennium på nacken och har understundom debatterats flitigt. Den har ansetts vara tandlös och till intet förpliktigande

Zorn 2009b, s. 16

Ovanstående citat är ett urval av diskursutsagorna som betecknar lagen som tandlös och i denna väv av utsagor märks hur uppfattningen om lagen blir till ett allmänt uttryck för bibliotekarieprofessionen – åsikterna förklaras vara generella och obestridliga. Barthes beskriver denna form av upprepningar som viktiga för att etablera en myt, liksom det är upprepningarna som gör det möjligt att avslöja myten: ”det är en handlings enträgenhet som förmedlar dess avsikt” (2007, s. 212).⁴² Denna avsikt är bibliotekspropagandan som använder lagen som ett medel för att belysa folkbibliotekets politiska situation, en avsikt att driva bibliotekets sak och sätta press på myndigheterna.

Talet om ”tandlösheten” är en *styrande utsaga* som bär på inre motsättningar; svagheten som bibliotekslagen blir betecknad med, speglar folkbibliotekets egen maktlöshet, som kritiken mot lagen samtidigt är ett uppror mot. Lagens negativa bestämning speglar en lika kliven inställning till de politiker som enligt traditionen har uppfattats som fiender till biblioteken. Att tillskriva lagen impotens är lika mycket en kritik av myndigheterna som ju lika väl som folkbiblioteket har en *närvaro* i ”bibliotekslagen”. Bibliotekslagen kan i detta uppfattas som ett enkelt *meddelande* till politikerna och i propagandasyfte görs detta meddelande överdrivet, slagfärdigt. Genom att den värderande beskrivningen av lagen får självklarhetens stämpel kringskärs effektivt möjligheten att problematisera vad lagen *kan* innebära, för den faktiska lagen är inte intressant för propagandan – det som kritiken riktar sig mot är att påverka politikerna att stifta den idealiserade lag som hela tiden hägrar bakom lagtexten, som blir en form för detta betecknade syfte. Myten som den utarmade bilden av lagen kan sägas utgöra, blir till – som Barthes förklarar det mytologiska språket – i själva talhandlingen, så att myten inte definieras efter innehållet utan efter hur den uttrycks i diskursen (Ibid., s. 201).

Detta innebär emellertid inte att värderingen av lagen som tandlös eller uddlös skulle var felaktig. Bibliotekslagen har definitivt varit kraftlös av olika anledningar, men det är inte dess självklara bestämning att vara ”ihålig” eller ”till intet förpliktigande”, som om lagtexten var nullifierad. I stället bör myten upplevas, efter Barthes, som ”en samtidigt både sann och överklig historia” (Ibid., s. 222). Mytens uttryck är inte omotiverat, men sättet som myten framställs på berövar lagtexten på betydelse, den ges en snäv mening som redan är *fullständig*. Inte bara innehållet i lagtexten blockeras av mytens bild, utan även lagstiftningens kontext. Uppfattningen om lagen är i dessa diskursformationer rakt

⁴² Problematiken kan ytterligare belysas med Gilles Deleuzes förklaring av begreppen *generalitet* och *upprepning*, som vardera bär annorlunda ontologier och i förlängningen olika tillämpningar av språket, annorlunda tolkningar av texter. Enligt Deleuze tillskriver generalitet ett koncept logisk kraft, medan upprepningen vittnar om en svaghet i dessa tydligt dragna gränser (1994, s. 13). Åsikterna om bibliotekslagen ges generalitetens logiska kraft, men behovet att åter och åter igen uttrycka detta antyder snarare en osäkerhet i det överdrivna språkbruket, en osäkerhet kretsande kring lagstiftningens möjligheter.

igenom negativ och skarpt begränsande. Utifrån Barthes teori kan bibliotekslagen sägas ha gjorts till en form, som ”rent *kvantitativt* är mycket torftigare och tommare än det betecknande” (Ibid., s. 212). Lagen beskrivs, konkret, med en sådan liten del av de fakta som lagens paragrafer faktiskt består av, att det blir uppenbart hur den stela formen som används för att samtidigt värdera och beskriva lagen, förmedlar väldigt lite kunskap om den; en kunskap som, för att följa Barthes, har blivit slapp och oklar. Att beteckna lagen som tandlös åter och åter igen ger upprepningens stadga, men det kan inte förta vilken disproportion det ligger mellan lagtextens betydelser och den beskurna form som dömer ut lagen som ”tandlös”. Lagen ges inget utrymme till att tolkas eller fördjupas. Intresset för att vidga lagens inneboende möjligheter är marginella, även om det finns exempel från tiden efter revideringen av lagen 2005, då kraven på att varje kommun måste anta biblioteksplaner lyftes fram och med det uppmärksammades även andra föreskrifter hos lagtexten. Bibliotekspropagandan har emellertid till sitt vanligaste uttryck förblivit hård i beskrivningen av lagen. Den befintliga lagen görs statisk med de upprepande negativa diskursutsagorna, formaliserad, *oföränderlig*, likt Adornos förklaring av ett mytologiskt tänkande (1990, s. 56). Samtidigt visar den påtagliga viljan till en *ny lag* att företrädare för folkbiblioteket uppfattar lagstiftningen som föränderlig, men detta tycks alltså kräva att opinionsbildningen är orubblig i sin negativa värdering av lagen, att ”tandlösheten” i propagandan uttrycks som en självklar allmän åsikt. Den nödvändiga lobbyismen får sin näring av att de roller som traditionellt har tilldelats politiker och biblioteksföreträdare vidmakthålls. Myndigheterna är fortfarande en fiende som hindrar folkbiblioteket, som har kvar sin identitet av en eftersatt och sviken institution i behov av ökade resurser, av politiskt stöd och juridiskt skydd. När ingen märkbar skillnad påvisades efter stiftandet av bibliotekslagen riktades således inte ögonen mot den komplexa, tröga process som hör till implementeringen och verkningarna av en lag; diskursen formade sig i stället kring de avisandeattityderna till lagtexten.

Svagheter i lagens tillämpning blottades alltmer efter revideringen 2005, emedan många kommuner dröjde med eller struntade i att anta biblioteksplaner. Den etablerade myten av lagen tycktes därmed vara bekräftad, men åter igen gavs bibliotekslagen inte någon tid att verka och den negativa inställning som biblioteksagenter intog till lagen, bidrog åter bara till dess impotens. Bibliotekslagen visade sig i flera aspekter vara tandlös, men genom att i folkbibliotekets diskursfält betecknas som ”tandlös” reducerades lagen till en statisk, mytisk form, vilket enbart försvårade möjligheterna att påverka politikerna till att följa lagen. Samtidigt var det många kommuner som antog biblioteksplaner, så en rättvis bild av lagen hade erkänt den som tvetydig.

Bibliotekslagens innehåll och biblioteksideologin

I följande avsnitt ska vi titta närmare på den biblioteksideoologi som bibliotekslagen bär upp samt på diskursformationer som tillerkänner detta positiva innehåll hos lagen, vilket medför att den mytologiserade, förminskade bilden av lagen framträder, att avsikten hos opinionsbildarna ytterligare kan avslöjas.

Att det finns tydligt verkande illokutionära eller perlokutionära krafter som i diskursen har förvrängt meningfullheten hos lagtexten kan bekräftas med ett ögonkast på lagens *portalparagraf*, som trots knappheten i de allmänt hållna formuleringarna, väl täcker in folkbibliotekets grundsatsar –

Till främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek.
Folkbiblioteken skall verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare.
Varje kommun skall ha folkbibliotek.

Bibliotekslag 1996:1596, 2 §

Om vi bortser från möjligheter till språkliga variationer och utökade preciseringar, finns det i denna paragraf en uppenbar biblioteksideologi som kan jämföras med språkbruket från såväl bibliotekarier som politiker, en biblioteksideologi som i diskursen förklaras som självklar och samtidigt, intill förvirring, har diskuterats till obestämbarhet, som Erik Östling klargjorde redan på 1970-talet. Han påtalade i en debattbok att det politiska samtalet kring folkbiblioteket hade blivit bemängt med meningslösa fraser, att diskursen hade blivit så *sönderhackad* att det var svårt att tala om kulturfrågor (1974, s.10f) – och det har knappast blivit bättre av alla diskursiva överlagringar som sedan har tillkommit i biblioteksdebatten. Men likväl som det finns *oförenlighetspunkter* i diskursen, finns där även *ekvivalenspunkter*, som visar på likheter mellan diskursfält, på förenliga val av ord och idéinnehåll hos utsagor.

Uppfattningen att det finns en överensstämmelse mellan idéinnehållet i bibliotekslagen och en allmän ideologisk syn på folkbiblioteket i biblioteksdebatten har ett klart stöd i Satu Qvarnströms magisteruppsats:

I lagtexten *konkretiseras* de diskurser vi funnit i det offentliga trycket. Folkbildningsdiskursen, den demokratiska diskursen, den kulturella diskursen samt den marknadsliberala diskursen /.../ den diskursiva praktiken inom det offentliga trycket speglar en ideologisk syn på biblioteken nära förknippad med de allmänna kulturpolitiska målen från 1974. *Denna ideologiska syn på biblioteken manifesteras också rent konkret i bibliotekslagen /.../ dessa diskursiva praktiker [myftar] också ut i en lagformulering om avgiftsfria lån och främjande av läsning, litteratur, information, upplysning och utbildning. Det offentliga trycket som helhet utövar en diskursiv praktik som känns välbekant och traditionell i folkbibliotekssammanhang.* Biblioteken är institutioner för demokrati, folkbildning och kultur. Den demokratiska diskursen framhäver fri tillgång till information, yttrandefrihet, fri åsiktsbildning, fria boklån och tillgänglighet. Folkbildningsdiskursen lyfter fram folkbildning, bildning, upplysning /.../ den kulturella diskursen beskriver biblioteken som kulturella institutioner vilka skall ge god tillgång till kultur och allmän kulturverksamhet.

2004, s. 64ff, mina kursiveringar

Qvarnström ser alltså en klar spegling av biblioteksfolkets diskursiva praktik i både det offentliga trycket och i bibliotekslagen,⁴³ vilket gör det snedvridna omdömet av lagen så påtaglig – det är som om de ”saknade paragraferna” till stor del skymmer den faktiska lagtexten i bibliotekspropagandan; lagen döljs bakom den mytiska bilden.

Den absurda bilden av bibliotekslagen framträder ännu tydligare vid en jämförelse med det respekterade *Unescos folkbiblioteksmanifest*. I *Bibliotekslagstiftning* skriver Barbro Thomas om manifestet:

⁴³ Jag ifrågasätter dock möjligheten att tolka in en ”marknadsliberal diskurs” hos lagtexten; snarare markeras en avsaknad av just detta perspektiv, som onekligen har funnits i den politiska debatten, när frågan om alternativa driftsformer för folkbibliotek och avgiftsfrågan har diskuterats, men – som Qvarnström också refererar till Prop. 1996/97:3 – det var ju ett motstånd till dessa marknadsliberala idéströmningar som motiverade lagstiftningen på biblioteksområdet (2004, s. 41; Proposition 1996/97:3, s. 49). Se även Anders Frenander om Kulturutredningen och dess remissförande som del av ”en svängning i det ideologiska klimatet, där de nyliberala idéerna trängdes tillbaka under början av 1990-talet.” (2005, s. 161). Följdriktigt har en marknadsliberal diskurs tvärtom märkts i den kritiska retoriken från de borgerliga partier som har yrkat på att *riva upp* bibliotekslagen.

Mycket av den biblioteksutveckling som ägt rum efter 1949, har skett i manifestets anda. Manifestet bidrog till att stärka en samsyn om vad som är folkbibliotekens mål och uppgifter. Manifestets principer, inte minst den om avgiftsfrihet, har fått stort genomslag /.../ *I den svenska bibliotekslagen finns påfallande likheter.*

2009, s. 18, min kursivering

Manifestet är en text som förmedlar en idealistisk vision som en lagtext inte har samma möjlighet att göra. Att den reviderade utgåvan från 1994 ger en mer utsmyckad tolkning av folkbibliotekets samhällsroll än bibliotekslagen är därför inte underligt, men lagen täcker likväl, i sin strikta ton, in en stor del av manifestets narrativ, och trots skillnaden mellan de två dokumentens status, är den grundläggande förståelsen av folkbibliotekets uppgifter densamma. Manifestet uttrycker en ”tilltro till folkbiblioteket som en levande kraft för främjande av utbildning, kultur och information” (1994, s. 1) och bibliotekens huvuduppgifter definieras till att de ska ”verka för läskunnighet, information, utbildning och kultur” (Ibid., s. 2). Den olikhet som verkligen kan utläsas mellan bibliotekslagen och manifestet är formuleringen om biblioteket som en *levande kraft*. Denna varma och romantiska signatur saknas i lagtexten, vilket kan vara bidragande till att lagen dömts ut som tunn och innehållslös, trots att den vilar på manifestets anda – det anförs och citeras även i *Kulturutredningen* (Qvarnström 2004, s. 38; SOU 1995:84, s. 470).

En *levande biblioteksförfattning* var det som Bengt Hjelmqvist efterfrågade en gång i tiden: ”En författning, som reglerar förhållandena på ett område som lever, måste själv leva.” (1958, s. 16). Detta är betecknande för de orimligt höga föreställningar som har funnits på en lagstiftning bland biblioteksfolket; ett begär att projicera en antropomorf och idealiserad bild av folkbiblioteket på en bibliotekslag. Till detta hör fördomar om vad en lag utformad mer efter folkbiblioteksmanifestet egentligen skulle kunna reglera och garantera för biblioteksverksamheterna, därmed inte sagt att kritiken mot lagen har varit obefogad på alla punkter, men den lekmanmässiga och affektiva ingången till juridiken som utmärker folkbibliotekets opinionsbildare är problematisk och har tecknat en skev bild av både rättssystemet och den befintliga lagen, som har reducerats till sin mytiska form utifrån högst tvivelaktiga kriterier.

Två artiklar av Niclas Lindberg, publicerade i *Biblioteksbladet*, bryter sig delvis ur det förvända narrativ som bibliotekspropagandan har befast i kritiken av bibliotekslagen – och det är vid jämförelsen med folkbiblioteksmanifestet som föreställningen om en lag utan innehåll vacklar, men attityden är fortfarande ambivalent. Lindberg sammanfattar manifestets ställningstaganden för folkbiblioteket och kan så konstatera:

På olika sätt har detta också omsatts i den svenska bibliotekslagen. I 3 § slås fast att avgiftsfrihet ska gälla för boklån /.../ I 8 § och 9 § anges att folkbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt barn, ungdomar, funktionshindrade samt invandrare och språkliga minoriteter. Däremot har man inte i den svenska bibliotekslagen valt att ta med formuleringar om skydd mot censur eller kommersiella påtryckningar. *Man har tyvärr i 1 § valt en svagare formulering av bibliotekens uppdrag* när man skriver att folkbiblioteken ska främja intresse för läsning, litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt. *Tveklöst kan man nog ändå med fog säga att svensk bibliotekslagstiftning vilar på folkbiblioteksmanifestet.*

2009a s. 5, mina kursiveringar

Det är avslöjande hur detta ”tveklöst” skaver mot ”nog ändå”, för en saklig behandling av lagtexten har nästan helt undanträngts av en diskursiv praktik som har fokuserat på att reducera lagen i begär efter att den måste revideras. Bibliotekslagen kunde fastslå att

folkbibliotekets samlingar och tjänster inte ska vara utsatta för censur, såsom manifestet föreslår, men att det inte nämns i lagen gör inte formuleringen av bibliotekets uppgifter svagare än motsvarande stycke i folkbiblioteksmanifestet, vilket nästan är identiskt med bibliotekslagen, men där lagtexten markerar att folkbiblioteken ska främja litteraturen – en beteckning som faktiskt saknas i manifestet.

Den andra texten av Niclas Lindberg är tryckt i påföljande nummer av *Biblioteksbladet* och innehåller ett lätt bearbetat resonemang. Åter igen konstaterar Lindberg att det finns fog att påstå att bibliotekslagen vilar på folkbiblioteksmanifestet, men han är tydlig att markera att den *inte* fångar upp centrala utgångspunkter för folkbibliotekens verksamhet (2009b, s. 5f). Det finns naturligtvis skillnader, men det som lagtexten fångar upp av en vedertagen biblioteksidéologi är ändå helt klart det mesta, dessutom tillkommer lagens förarbeten och förordningen 1996:1608 till det som avgör folkbibliotekens juridiska och ideologiska tolkningsramar. Problematiken kring bibliotekslagens legalitet har då inte så mycket att göra med vilken exakthet eller hur elokvent folkbibliotekets uppdrag har eller inte har formulerats i lagen, utan mer i inställningarna som finns till lagen och till rättssystemets auktoritet, vilket ska behandlas i nästa avdelning.

Till frågan om Lagen

För att ge en juridisk kontext till biblioteksföreträdares nedskrivning av bibliotekslagen i diskursen ska denna avslutande analys fördjupa synen på lagen som begreppet, på dess legalitet och betydelse i det moderna samhället. Bilden av bibliotekslagen som tandlös och innehållslös kommer att förklaras och sättas i relation till en allmän uppfattning om legitimitetsproblem hos lagar och om en samtida rätt i kris. Detta kommer att röra hur skribenter förhåller sig till rättssystemet, till myndigheterna och deras auktoritet. Frågan om den tandlösa, impotenta lagen kommer så i högsta grad röra vid föreställningen om Lagens kraft, om att vilja bli under rättsligt skydd och som opinionsbildare ha tillträde till rätten och kunna använda lagen som politisk hot eller våld; om den svaga lagen som betecknas i diskursen som uttryck för ett begär efter politisk makt.

Lagen är fundamental i sin uttalade form. I den meningen kan vi inte tänka oss en högre instans som bestämmer normer och regler för samhället. Den mystiska föreställningen om Lagen är att den är *absolut*, dess auktoritet oinskränkt, given en gudomlig legitimitet som ovillkorligt fastställer vad som är rätt, från morallagar, som inte ska överträdas, till naturlagar, som förklarar den obevekliga verklighet som inte ens kan överträdas. Denna kategoriska syn på rätten har genom historiens styrelseskick motiverats utifrån olika politiska teologier och den moderna lagstiftningen är fortfarande djupt rotad i arvet från dessa rättsteoretiska traditioner, även om många trådar är avklippta och mycket av den omfattande juridiska litteraturen har fallit i glömska eller har förlorat praktisk betydelse i våra dagar. För det senmoderna samhället gäller lagarnas tvingande form i princip som för den enväldigt befästa Lagen i den auktoritära stat som Thomas Hobbes tecknade i *Leviathan* (1651), trots att maktkoncentrationen i 2000-talets Sverige är svagare – lagar föreskriver vad som skall vara gällande, deras regleringar skall följas, med påföljder om man bryter mot lagen. Synen på rätten har givetvis förändrats, den har ur flera aspekter detroniserats, samtidigt är lagbegreppet ännu ett imperativ som inte kan överträffas och själva ordet ”lag” har fortfarande något av den särskilda *tyngd* Jeremy Bentham tillskrev det i sin allmänna rättsfilosofi (1970, s. 3). Parallellt som lagar anses vara ytterst viktiga finns det, vilket närmare ska beröras, en tydlig brist på respekt för rättssystemet. Tilltro till lagarna bryts tvärt mot en misstro som till viss del urholkar lagbegreppet. Generellt kan man säga att rätten och rättsmedvetandet har förvanskats i dagens samhälle. R. M. Ungers framställning av det ”postliberala välfärdssamhällets rättsförfall” (*disintegration – decline of the rule of law*) i *Law in Modern Society* (1977, s. 192ff), är ett exempel på kritisk lagteori som målar ut en rätt som i stora mått har blivit arbiträr. I diskursen kring bibliotekslagen står det klart att lagen uppfattas på ett banalt sätt, att det finns en djup kunskapsklyfta inför lagen, en oförståelse som maskeras av en föreställning om lagen som självklar och enkel, vilket inte kunde vara mer felaktigt. I H. L. A. Harts moderna klassiker *The Concept of Law* (1961) beskrivs just detta att lagbegreppet uppfattas som självklart och enkelt, trots att rätten är oerhört invecklad (*perplexed*) och frågan om vad Lagen *är* undandrar sig enkla förklaringar (1961, s. 3). Att undersöka relationerna kring

en lag kräver enligt detta en djupare förståelse av lagbegreppet och lagstiftningen i dess rättsliga sammanhang, vilket alltså ska utvecklas för den vidare analysen av sociologin i diskursen kring bibliotekslagen.

Lagens kraft

Lagens kraft består av två olika texter; den första, ”Från rätt till rättvisa” (ursprungligen ett föredrag under titeln ”Deconstruction and the Possibility of Justice”), är framför allt den text med vars hjälp jag ska resonera kring lagstiftning och lagbegreppet; den andra texten, ”Benjamins förnamn”, som kretsar kring Walter Benjamin och hans *Försök till en kritik av våldet*, kommer jag emellertid också att beröra.

Derrida påminner i sin ingång till lagens problem om lagens *uttalande*, dess bestämda form, att

rätten alltid är en auktoriserande kraft, en kraft som är berättigad, som berättigar sig själv eller vars tillämpning är berättigad, även om detta berättigande i övrigt kan bedömas som orättvist eller omöjligt att berättiga.

2005, s. 10

Lagen vilar därmed på ett självberättigande, genom att den ges ”laga kraft”; lagstiftaren tar sig rätten att införa och besluta vad som är lag. Derrida analyserar frasen ”to enforce the law”, lagens ”enforceability”, vilket ungefär motsvarar ”att driva igenom en lag”, att lagen görs ”tillämpbar”. Termen ”enforceability”

påminner oss bokstavligen om att det inte finns någon rätt som inte i sig själv redan *a priori*, i sin analytiska begreppsstruktur, bär med sig möjligheten att bli ”enforced”, det vill säga tillämpad genom kraft. Kant påpekar detta redan i *Introduktion till rättsläran* [...]. Det finns förvisso lagar som inte tillämpas, men det finns ingen lag utan tillämpbarhet, och ingen tillämpbarhet eller ”enforceability” av lagen utan kraft, vare sig denna kraft är direkt eller ej, brutal eller subtilt diskursiv – det vill säga hermeneutisk –, tvingande eller reglerande, och så vidare.

Ibid., s. 10

Derrida utvecklar detta att rätten ofrånkomligt grundas genom *kraft*, en *auktoriserande kraft* som instiftar lagen, men som samtidigt grundlägger problemet med legitimitet och legalitet hos lagarna, vilket har juridiska konsekvenser för alla frågor om tillämpbarhet hos lagar. Att det finns kraft i det politiska imperativet, hur märkbar den än kan vara, är avgörande för lagen, *för dess stadga*. Det går inte att skilja lagen från den politiska kraft som upprätthåller den om lagen skall vara tillämpbar, samtidigt måste vi tillerkänna en begreppsmässig klyfta som håller lagen och (den lagstiftande) kraften i sär (och konträrt kan vi alltså inte tänka oss en lag med tomma bestämmelser utan att samtidigt tvivla på legitimiteten hos den politiska makten). Paradoxaliteten i lagens politiska fundament är märkbar genom hela det rättsliga samhällsbygget och i hur vi relaterar till lagen. Derrida hänvisar till ett fragment av Pascal, rörande förhållandet mellan *rättvisa* och *makt*: ”Det är rätt att följa det rättvisa, det är nödvändigt att följa det starkaste”.⁴⁴ I Derridas läsning av Pascal läggs vikt på att rättvisa bör ”följas av konsekvens, följas av effekt, tillämpas, bli *enforced*” (*Ibid.*, s. 17) – för att det är *rätt* – men att det *nödvändigt* är ”det starkaste” som ska följas. En rättvisa som inte har någon kraft är *maktlös* (Pascal), kan inte *skipas*

⁴⁴ Citatet är från *Tankar*, övers. Jan Stolpe, Stockholm, 1995, s. 128.

och kan därför inte, menar Derrida, vara rättvis i *rättslig mening*.⁴⁵ Uppfattningen om en ”stark lag” (respektive en ”svag lag”) blir ett tecken på lagens motspända fog av rättvisa och makt, hur lagen måste sammanföra rättvisa och styrka, vilket medför förvirringen om vad som är ”rätt i rättvisan eller vad som är nödvändigt i kraften” (Ibid, s. 17). Det utmynnar därmed i dilemmat att man kan göra det starka till ”rättvisa”.

Derrida argumenterar att lagen drivs igenom med en ”performativ kraft”, en ”tolkande kraft”, som inte bara kräver lydnad utan också tilltro på lagen, vars befestelse sker med juridisk makt, som en språklig *våldshandling*, med en kraft som varken är rättvis eller orättvis (Ibid., s. 11, 20f). Detta grundläggande av lagen förbinder Derrida med en text av Montaigne som talar om *den mystiska grunden* för lagens auktoritet (vilket är en fras som även Pascal använder). Montaigne skriver att vi följer lagar, inte för att de är sanna, utan i kraft av att de är lagar⁴⁶ – men som det framgår i Derridas läsning av Montaigne står vi åter inför en divergens mellan rätt och rättvisa, eftersom lagar ges tilltro grundat i den auktoritet som de ges. Att man *tror* på auktoriteten är den ”mystiska grund” vilken lagarna vilar på, som inbyggt i ett lagsystem, vidmakthållet av *legitima fiktioner*, såsom Montaigne uttrycker det (Ibid., s. 18f).

Det är kring denna obestämda brytpunkt hos rätten som debatten om bibliotekslagen utspelas, här som representanter för folkbiblioteket reagerar på den tvetydiga auktoritet som finns hos lagen, *vid diskursens gräns*, som Derrida kallar det, där rätten möter sin egen performativa makt, det ”mystiska”, *en tystnad inmurad i språket* (Ibid., s. 21) – det är mot denna tystnad som utsagor om lagen bryts, av debattörer omedvetna om rättens schizofrena natur, vilket är en viktig orsak till den mytologiska, förvrängda diskurs som har formats kring lagen. Kritiken som betecknar bibliotekslagen som tandlös är ur detta perspektiv en spegling av inställningen till auktoriteten bakom lagen som tvetydig och svag. Den bristande tron på den lagstiftande myndigheten leder till en bristande tro på lagen, som i biblioteksdebatten inte har varit en *legitim fiktion*, vilket den hade behövt vara för att vara socialt legitim i biblioteksvärlden. I stället för att utgå från lagen som ett legitimt dokument har skribenter i diskursfältet ropat efter den kraft som hade varit nödvändig för att klart befästa lagen. Bibliotekslagen har i stor utsträckning inte varit en tillämpbar lag, vilket agenter för folkbibliotek har strävat efter, men redan från början var lagen starkt begränsad av att den berör ett otraditionellt, svagt juridiskt område, som det är svårt att ge en rigorös reglering. Det stöd som bibliotekslagen kunde ha varit för folkbiblioteket är därmed än mer beroende av en tro på auktoritet hos lagen, något som alltså inte tog fäste i diskursfälten kring lagen.

Lagens legitimitetsproblem i det moderna demokratiska samhället

För att kunna förstå den motsägelsefulla status som lagarna har i nutida demokratiska samhällen, måste vi åtminstone ha en grundläggande uppfattning om villkoren för den politiska- och lagstiftande makten i en demokrati. En viktig orsak är tvetydigheten som

⁴⁵ Derrida ger med frasen ”to enforce the law” uttryck för rättens *dekonstruktivitet*, att den inte kan fixeras – själva formuleringen ”laga kraft” vittnar ju om ”att rättvisan inte nödvändigtvis är identisk med rätten eller lagen, och att den inte kan bli rättens rättvisa eller en rättmätig rättvisa om den inte inbegriper kraften, eller hänvisar till kraften i sitt första ögonblick, alltifrån sitt första ord” (2005, s. 16).

⁴⁶ Se *Essäer. Bok 3*, övers. Jan Stolpe, Stockholm, 1992, s. 416.

präglar myndigheternas auktoritet, eftersom makten har sitt fundament och erhåller sin legitimitet genom medborgarnas demokratiska rättigheter, vilket följdriktigt innebär en utvidgning av politikens domän, samtidigt som den beslutande makten ligger osäker, till hälften utarmad, kvar i händerna på de styrande politikerna. Carl Schmitt poängterade redan på 1930-talet, refererande till Jacob Burckhardt, på hur makten i en demokrati är ifrågasatt på samma gång som raden av dess makt är större (2010, s. 43f). Agamben resonerar vidare i *Homo Sacer* (1995), kring en text av Karl Löwith (med utgångspunkt hos Carl Schmitt), om demokratins egendomliga närhet till en totalitär stats ”politisering av alla områden av livet” (2010, s. 130). Denna paradoxalt stegrade myndighetskontroll i utökningen av medborgerliga rättigheter, med dess alltmer detaljerade reglering av individen och samhället, utmärks genom allt fler och utförligare lagar, som även innebär en lång rad förbud och bestämmelser som omgärdar det sociala livet (och utöver dessa lagar och regelverk – alla mindre bindande förordningar, rekommendationer, mål- och styrdokument). Denna genomgripande reglering av samhället innebär emellertid också att myndigheterna inte klarar av översynen av alla bestämmelser, samtidigt som media och intresseorganisationer ytterligare undergräver makten och därtill ställer ökade krav på *statliga garantier* och *politiskt ansvar*, inte bara för verksamheter som institutioner bedriver, utan för själva förutsättningarna för hela det sociala livet och i förlängningen för varje händelse i det offentliga rummet. Samhällsproblem, missförhållanden, varje form av negativ händelse och upplevd brist eller orättvisa, kopplas i nyhetsbevakning och lobbyverksamhet till olika politiska misslyckanden och strukturella brister. Synen på myndighetsansvar innefattar i stort sett hela den gemensamma livsvärlden: ekologisk hållbarhet, arbetsmiljö, folkhälsa, läskunnighet etc. ”Allt är politik” är ett slitet uttryck som faktiskt har mycket djupgående betydelser för dagens allt mer tvetydiga gränser mellan politik och samhälle. Agamben förklarar det som att de traditionella politiska distinktionerna har inträtt i *en zon av obestämdhet* (Ibid., s. 132) – och det gäller förstås också rättsbegrepp och implikationer av lagstiftningen.

Carl Schmitt skiljer mellan *legalitet* och *legitimitet* hos rätten, betecknande den politiska kraft som befäster lagens rätt, respektive acceptandet av myndigheternas auktoritet som bekräftar administrationens och lagarnas legitimitet.⁴⁷ Schmitt är tydlig: för att en stat ska ha en stark lagsamling så måste den lagstiftande myndigheten ha ”monopol på legalitet” (2004, s. 19). Men i en demokrati råder en inherent osäkerhet för auktoriteten i det mandat som för tillfället är gällande och maktfördelningen söndrar och sprider det politiska ansvaret i förvaltningen (dessutom är många olika samhällsaktörer inblandade i lagstiftningsprocessen, genom opinionsbildning, utredningar och remissvar, vilket inte minst är påtagligt i tillkomsten av bibliotekslagen) – lagstiftningen grundas därmed på ombytlighet och kompromisser. Enligt Schmitt blir rätten funktionell och ”neutral”, står utan substantiella anspråk, då legaliteten grundas på tillfälliga röstningsförfaranden som bara för en bestämd period *bemyndigar* beslutande myndigheter.⁴⁸ Att regeringsmakten principiellt är en fullmakt gör den tvetydig, eftersom dess auktoritet har en parantes runt

⁴⁷ Mellan dessa termer, *legalitet* och *legitimitet*, finns det förstås en funktionell motsägelse – det är båda innefattade i lagbegreppet och kräver stöd i varandra för att förklara lagens giltighet. Schmitt beskriver på så sätt paradoxaliteten i lagbygget, liknande hur Derrida och Agamben lyfter fram en paradoxal grund hos lagen.

⁴⁸ Den ambiguitet som myndigheterna har i förhållande till rätten har inte enbart att göra med att deras auktoritet står i konflikt med att den principiella makten ligger hos ”folket”, som den engelska sociologen och lagteoretikern Peter Fitzpatrick uttrycker det har det också att göra med att lagen underordnas administrationen trots att lagen kontrollerar denna (1992, s. 147) – myndigheterna ger auktoritet till lagen, men lagen har också en legalitet i sin egen form och står över administrationen, stödjer dess makt samtidigt som den begränsar makten. Fitzpatrick menar vidare, med impuls från Foucault, att det har blivit svårt att skilja mellan lagen och administrationen, vars många genomgripande (*pervasive*) tentakler, penetrerar, undantränger (*displaces*) och marginaliserar lagen (Ibid., s. 149).

omkring sig. Lagstiftningen har i detta ett mer ostadigt fundament (som emellertid i sin flexibilitet kan visa sig varaktig) än vad den skulle ha i ett politiskt system som hade en starkare konstitutionell grund, vilande på absoluta värden. Den politiska beständigheten är osäker i en demokrati och det politiska ansvaret kan helt skifta till den nästkommande mandatperioden, vilket medför att den lagstiftande församlingen har ett principiellt mer neutralt förhållande till lagstiftningen – som Schmitt påpekar leder det till att legaliteten hos rätten undergrävs (Ibid., s. 29). Demokratin innebär visserligen att politiker kan ha ett relativt brett folkligt stöd, vilket kan ses befästa den politiska makten, men samtidigt medför det öppna samhället att myndigheternas legitimitet ständigt kan ifrågasättas av oppositionella krafter. Förtroendet för politiker kan vara lågt, samtidigt som politiken har ett principiellt stöd hos majoriteten av de röstberättigade (eller om det rent av är en minoritetsregering som sitter vid makten). Auktoriteten blir självfallet motsägelsefull av den kluvna inställningen som finns till makten under dessa omständigheter. Det betyder att det uppstår en dubbel relation till lagen: ökade krav på lagstiftningen, samtidigt som dess legitimitet undergrävs av journalister och intresseorganisationer, vilket är tydligt i diskursen kring bibliotekslagen. Lagen framträder samtidigt i sin dubbelhet, för kritiken mot lagen förtar inte alls lagens form, denna kan ignoreras eller förklaras vara tom och utan verkan, men det kan bara ytterligare göra lagen impotent. Lagen står orubblig kvar tills politiska beslut, efter en utdragen process, omarbetar eller annullerar den. Lagen är gällande, även om paragraferna har svaga bestämmelser, för, som Schmitt menar, är det som myndigheterna beslutar ska vara ”lag” alltid lag, den konstituerar alltid vad som är ”rätt” (Ibid., s. 23).⁴⁹ Demokratin kan sägas konstituera svagare lagar, konsekvenserna för rätten blir emellertid inte att lagarna blir ogiltiga, men *beständigheten* hos lagarna har förändrats. Lagen har, enligt Peter Fitzpatrick, genom det markant ökade beroendet av administrationen, förfallit och förlorat autonomi. Innehållet har blivit mer arbiträrt eftersom lagar i högre grad är utsatta för revidering (1992, s. 148, 154, 168). Samtidigt som lagar får tillägg efter tillägg, styrs det samtida rättsmedvetandet, såsom Fitzpatrick ser det, av föreställningen om ett perfekt rättsystem, med detaljerade lagtexter som inte har några restriktioner (Ibid., s. 91). Denna rationella syn på lagstiftning bygger dock på irrationella uppfattningar om lagars möjligheter att noggrant konstruera och kontrollera samhället. Det är med denna fond av orimliga krav på lagstiftningen, som vi måste se på diskursen kring bibliotekslagen.

En rätt i kris

Den kritiska synen på rätten, med dess paradoxala idealisering av lagens möjligheter, är påtaglig i diskursformationer kring bibliotekslagen, inte minst kantar den förarbetet till lagen, för att sedan skärpas i reaktionerna på lagens tillträde. Synen på en rätt i kris var samtidigt en mer eller mindre utbredd företeelse i mitten av 1990-talet, vilket är en viktig orsak till den så negativa bestämningen av bibliotekslagen. Antologin *Rätt i förändring*

---

⁴⁹ Till detta att lagen alltid konstituerar vad som är ”rätt”, kan tilläggas, med Jeremy Bentham, att en lag som är i kraft alltid är *fullständig* (1970, s. 158) – formellt kan inget läggas till ”lagens bokstav” (utom att en ny lag instiftas), som är en komplett kod, vilket är anledningen till att advokater kan utnyttja ”kryphål” i lagen. Denna problematik berörs i diskursen kring bibliotekslagen, i utsagor som uttrycker en oro för att lagens bestämmelser skulle hindra en positiv utveckling för biblioteken, genom att tolkningen av lagen skulle fixera en ”minimnivå”, som ett normerande golv för verksamheterna. Lagar måste förstås tolkas, men traditionellt, som Hobbes skriver, var den rådande uppfattningen att det bara fanns *en* korrekt tolkning av en lag, vilken korresponderade med den suveräna härskarens avsikt, vilken inte skulle rymma några oklarheter. Hobbes liknar det vid att suveränen skär igenom alla aporier eller vagheter såsom Alexander skar igenom den gordiska knuten (2008, s. 182ff).

(1997), som diskuterar kristendenser i svensk rätt kan sägas vara emblematiske för denna uppfattning av rätten. Håkan Hydén ger i samlingens övergripande kapitel uttryck för en allmän uppfattning om rätten, vilken går igenom i bokens texter:

Idag finns det många som ställer sig frågan vart rätten har tagit vägen. Ett som är säkert är att *den förlorat betydelse i det moderna samhället*. Den finns där visserligen. *Den är kvantitativt större än någonsin*. Men ändå finns den inte. *Dess kvalitet saknas. Det är precis som den inte gäller*.

1997, s. 11, mina kursiveringar

Håkan Hydéns resonemang ligger alltså i linje med föregående avsnitts utläggning om rättens ambiguitet och försvagning i det senmoderna demokratiska samhället. Den stora skillnaden vad gäller diskursen kring bibliotekslagen är att utsägelser, som på olika sätt betecknar lagen som utan något värde eller som den inte gäller, specifikt uttalar sig om bibliotekslagen, *som om det var utmärkande för just bibliotekslagen*; att problemet är att *den*, jämfört med andra lagar, har förvägrats ett innehåll. Men det är inte omotiverat att förklara bibliotekslagen som svag eller oklar: till sitt själva ämne kan den inte ha den betydelse eller dignitet som regeringsformen eller brottsbalken. I rättssystemet i stort är den givetvis en liten lag i periferin, vidare är den mer klarläggande för vad som ska/bör gälla på biblioteksområdet än vad den är befällande, även om den också ställer en rad obligatoriska krav på verksamheterna, som att statligt finansierade bibliotek, utan att ta ut avgift, ska bistå kommunala bibliotek med litteratur (fjärrlån). Bibliotekslagen kan därför i viss mån klassificeras som en ”declaratory law”, vilket redan Jeremy Bentham förklarade – ”is not properly speaking a law” (1970, s. 302). I den meningen, även om det är tvetydigt, kan bibliotekslagen sägas ha en tveksam status som lag, eftersom den till stor del ger beskrivande riktlinjer för biblioteken. Det är en uppfattning som märks i diskursen. Här ur en tidigare citerad ledare i *Dagens Nyheter*:

Förslaget till bibliotekslag är ett bra exempel på hur en lag inte ska se ut. Den är oprecis och rör sig med odefinierade begrepp. Den kallas lag men är mera en vag politisk viljeyttring. Att ge en sådan ställning av lag är missbruk av språk och rättssystem.

Bibliotekslag utan mening 1996, s. 2

Textutsnittet visar en överdrivet negativ bedömning av lagförslaget (i rubriken slås även fast att lagen är ”utan mening”), samtidigt är det representativ för det utsägelsefält som vid instiftandet av bibliotekslagen hölls sig avvisande till den, och det visar även, ur ett större perspektiv, på de problem som rättssystemet har. Barbro Thomas betecknar också i *Bibliotekslagstiftning* den svenska bibliotekslagen med en oklar ställning som rättsligt dokument, eftersom det har karaktären av ett policydokument, vars bestämmelser är av sådan art att de inte kräver lagform (2009, s. 55). Det nämns även i Kulturutredningens författningskommentar: ”Alla bestämmelser i lagen är /.../ inte av den karaktären att de av konstitutionella skäl kräver lagform” (Proposition 1996/97:3. s. 44f). Den reflektion som Barbro Thomas gör, skiljer sig emellertid från denna neutrala bedömning av lagen då hon skriver att bibliotekslagarna i de övriga nordiska länderna inte har en liknande juridisk tveksamhet, något som inte stämmer. De övriga bibliotekslagarna har samma principiella svårigheter att hävda sin rättsliga status.⁵⁰ Problemet är allmänt för en stor del av de samtida västerländska lagsamlingarnas corpus och detta innefattar t.ex. helt klart en lag som skollagen (2010:860), trots att den har ett högre politiskt anseende och är betydligt mer detaljerad än bibliotekslagen.

⁵⁰ Det finns paragrafer i de andra nordiska bibliotekslagarna som skulle kunna utöka den svenska lagen, men Barbro Thomas visar samtidigt i sin framställning att ingen av de andra nordiska bibliotekslagarna kan ge några vägledande riktlinjer för hur en godtagbar biblioteksstandard egentligen ska bedömas (2009, s. 59).

Den rättsliga situationen för lagstiftningen på biblioteksområdet är bekymmersam och de brister som bibliotekslagen har gör det ytterligare svårare för den att bli ett relevant stöd för folkbiblioteket, men frågan om lagens impotens handlar om mer än att den inte är tillräckligt detaljerad och bestämmande. I förarbetet till bibliotekslagen underströks det att en lag inte skulle innebära detaljstyrning. Lagen skulle vara en *ramlag*, som många andra lagar är.⁵¹ I reaktionerna på Prop. 1984/85:141 och i början av 1990-talet var det också en ramlag som DIK, SAB och andra debattörer föreslog (Almerud 1993, s. 13; Steinsaphir 1993, s. 121; Nilsson 1994, s. 10). Politiska mål för folkbiblioteken har genom traditionen av opinionsbildning setts som viktiga för stabilitet och utveckling av verksamheterna. De mål- eller ramsättningar som en lag skulle ange har ansetts vara en viktig aspekt av lagstiftningen, emedan det skulle ge folkbiblioteket myndigheternas erkännande och ge det en ökad status (Håmark 1997, s. 29). Beteckningen ”ramlag” har emellertid efter bibliotekslagens införande fått en negativ klang eller har utan förbehåll satts som en etikett på lagen i olika diskursutsägelser (Qvarnström 2004, s. 3; Forslund 2003, s. 13; Almerud 2005, s. 15). Synen på lagen har med konstateranden som dessa begränsats av rudimentära rättsteoretiska kunskaper. Fokus ligger på uppfattningen om lagens ramar, som att lagens paragrafer inte har vidare implikationer. Inger Eide-Jensen förklarar så sent som 2009 i en intervju om hur hon ser på bibliotekslagen –

det är en ramlag och den är egentligen *omöjlig att inte uppfylla*. Den är *så allmänt hållen att nivån i princip kan vara hur låg som helst*. Sedan är det förstås alltid ett problem att tala om vad som ska vara ett slags lägsta kriterier.

Zorn 2009a, s. 13, mina kursiveringar

Detta uttalande – av en person med biblioteksbakgrund som av regeringen är tillsatt att utreda bibliotekslagen och ge förslag till författningsändringar – visar på en inställning till lagen, som är spridd i diskursen, reducerande den till *formen* av ramlag, till ett mer eller mindre diffust innehåll.⁵² Men som Inger Eide-Jensen berör är det svårt att i en lag befästa värden och att vara specifik. Det är ett allmänt iakttaget problem för lagstiftning som redan Hobbes tar upp i *Leviathan* (2008, s. 183).

Uppfattningen om bibliotekslagen som en ramlag förtar lagens rättsliga kraft, sätter den inom parentes, som om den inte gäller. Samtidigt finns det alltså ett allmänt problem med ramlagarna, liksom en generell syn på kraftlös lagstiftning, i vars sken lagtexter betecknas som ”tandlösa”, som ”papperstigar”. Denna problematik rör en känsla av att lagar inte tillräckligt tar ställning om vad som ska gälla på ett rättsområde. I likhet med Schmitt ser Håkan Hydén en saknad av moral hos rätten. Att den politiska situation som

⁵¹ Begreppet ”ramlag” eller ”ramlagstiftning” kan ges följande rättsvetenskapliga definition: ”Detta innebär att lagen genom att ange inom vilka ramar lagen är tänkt att fungera endast ger uttryck för ett politiskt mål. Själva innehållet i lagen får myndigheterna på olika nivåer besluta om. Därmed ges större utrymme för lokala och i allmänhet ekonomiska hänsynstaganden.” (Stjernquist & Widerberg 1980, s. 34).

⁵² I sin utredning visar Inger Eide-Jensen dock på en mer balanserad syn på bibliotekslagen. Sammanfattningsvis kan hon trots allt konstatera att lagen troligtvis har haft en positiv betydelse för biblioteken (2010, s. 4). Hon kan vidare inte se att lagstiftningen har ”medfört begränsningar eller hinder för biblioteksutveckling eller för samarbeten” (Ibid., s. 5), och menar att lagen också fortsättningsvis bör vara en ramlag (Ibid., s. 44). I detta sammanhang förs emellertid en märklig diskussion om huruvida bibliotekslagen ska vara en ”rättighetslag”, hänvisande till biblioteksdebatten som i viss mån har berört detta, om biblioteksanvändare ska ges ”uttalade rättigheter” och ha möjligheter att överklaga beslut som fråntar dem bibliotekstjänster som de enligt lagen har rätt till (Ibid., s. 44). Nu är det ju så att medborgare har möjlighet att pröva beslut i länsrätten. Lagen postulerar vidare att varje medborgare *har rätt* till att avgiftsfritt få låna litteratur i varje kommun. De paragrafer som inte ger lika uttalade rättigheter berör ändå att bibliotek t.ex. *skall verka* för att databaserad information görs tillgänglig och att biblioteken *skall ägna särskild uppmärksamhet* till funktionshindrade. Inget hindrar att tolkningen av vad detta innebär kan prövas i rätten, om ett kommunalt bibliotek skär ner verksamheten så den uppfattas vara undermålig, i strid mot de riktlinjer som beskrivs i lagtexten.

rätten befinner sig i har urgröpt värdet hos lagarna. Att lagar utformas som ramlagar och ges betydelse som *enbart* ramlagar, är ett symptom på en politik som klart har försvagat legaliteten hos rätten, som har gjort rätten till ett ”politiskt instrument” (1997, s. 15) – samtidigt som den har avstått sin juridiska auktoritet till samhällsaktörer som varken har juridiska kunskaper eller auktoritet: ramlagar upplöser ”det normativa innehållet i rätten och överlåter åt olika professioner att bestämma rättens innehåll.” (Ibid., s. 12).⁵³ Detta är alltså ett generellt drag hos rätten, som stämmer väl in på diskursen som har formats kring bibliotekslagen. Lagens innehåll har delvist bestämts av bibliotekarieprofessionen genom lobbyism, genom sakkunniga företrädares inblandning i lagens utformning. Hur lagen sedan efterföljs och används i folkbiblioteksverksamheterna är likaså upp till olika biblioteksaktörer, vid sidan av kommunpolitiker. Legaliteten hos bibliotekslagen är helt klart ansträngd, men legitimiteten hos lagen är i hög grad beroende av inställningen som företrädare för folkbiblioteket intar till lagen. Peter Wahlgren, som är en utav få svenska rättsteoretiker som har skrivit en samtida allmänt hållen bok om lagstiftning, förklarar legitimiteten hos en lag i förhållande till *kulturell rationalitet*, med ”hänsyn till i vilken utsträckning en lag accepteras i den miljö den skall verka” (2008, s. 47). I utsägelsefält kring bibliotekslagen, i det sociala rum som folkbiblioteket utgör, har vi sett hur lagen i stor utsträckning inte har accepterats såsom den har utformats, samtidigt som dess status grumlans av att den ändå har lyfts fram som betydelsefull.

Utifrån Giorgio Agambens rättsteorier om undantagstillstånd hos rätten kan vi tala om en märklig dubbelhet hos bibliotekslagen. Agambens förståelse av undantagstillståndet har mycket att göra med Derridas utläggningar om lagens kraft:

Undantagstillståndet definierar ett ”lagens tillstånd” där å ena sidan normen förblir giltig men inte tillämpas (den har ingen ”kraft”), å andra sidan handlingar som inte har värdet av lag likväl erhåller dess ”kraft”.

2005, s. 63

Agambens beskrivning av rätten innefattar politisk handling som sätter rätten ur spel, om det konstitutionella undantagstillståndet som upphäver lagen så att myndigheterna kan ta beslut grundat på ren auktoritet, med en kraft som inte är legal. Omvänt talar han om lagar som inte har någon kraft, men som rättsliga dokument ändå är gällande. Det är det senare som stämmer in på det rättsliga tillståndet hos bibliotekslagen, vilket har visat sig vara utan kraft. Den har i praktiken inte varit tillämbarsom som en konkret rättspraxis, men samtidigt har lagen varit giltig, dess norm har varit giltig. Hur lagen har följts har därför blivit godtyckligt, vilket har varit som mest framträdande med bestämmelsen att varje kommun ska anta en biblioteksplan. I kommuner som lagen har ansetts vara ett legitimt och viktigt dokument har man tagit beslut om att inrätta en biblioteksplan, medan andra kommuner, utan påföljder, har ignorerat bibliotekslagens föreskrifter. Det ligger alltså mycket i att bibliotekslagen är tveksam som lag, men inte utifrån att den inte innehåller tvingande bestämmelser, utan att dess *rättsliga tillstånd* är svagt; den har ingen kraftfull auktoritet eller legalitet och därför är legitimiteten beroende av hur lagen accepteras av biblioteksaktörer och kommunpolitiker. Till detta att bibliotekslagen inte har uppfattats som en lag kan också höras att det finns en okunskap hos kommunpolitiker, som Hobbes

⁵³ Hydén är förvisso väl ensidig i sin kritik av rätten. Hans insisterande på att lagarna har blivit ”substanslösa” är att ignorera tvetydigheten hos dem. Enligt Hydén har ramlagar ”inte ett innehåll från början bestämt i politisk ordning utan här är det tjänstemän av olika slag, stundtals uppblandad med intresseorganisationer, som skänker rätten ett materiellt innehåll allteftersom lagen tillämpas.” (1997, s. 12). Det stämmer att andra aktörer än den lagstiftande myndigheten tolkar vad lagar betyder och hur de ska tillämpas, men lagar har ändå ett innehåll som sätter normerande riktlinjer. Problemet är att lagarna är *tvetydiga i sin legalitet* och inte *uppfattas* som normerande.

uttrycker det: ”Law made, if not also known, is no law” (1998, s. 179). Ett ointresse hos politiker förtar legitimiteten hos lagen, men hur olika biblioteksföreträdare har undvikit lagens innehåll har starkt bidragit till att lagen inte accepteras.

En viktig anledning till rättens kris skulle, enligt ovan, vara att lagar *i sig* inte ges en legal eller moralisk tyngd. Att lagarna försvagas genom att de blir ett medel för att nå politiska mål, uppsatta av politiker eller branschfolk. Lagstiftningen förlorar i autonomi och bedöms i stället efter inverkan på samhället (*welfare consequences*), som Unger ser det (1977, s. 196f). Lagen degraderas genom att den har blivit instrumentell och genom att myndigheterna saknar monopol på den lagstiftande makten, men fortfarande kvarstår idealet om en stark, fullständig lag (*the complete law* (Bentham 1970, s. 156)), vilket enligt Unger har skapat upprepande besvikelser över lagstiftningen, resulterande i ett vidgat gap mellan ideal och en upplevd verklighet (1977, s. 181). Detta är påtagligt i diskursen kring bibliotekslagen, i en opinionsbildning som är helt resultatsinriktad och som just drivs av en stor besvikelse på lagstiftningen, av föreställningen om en ideal lag likt den idealiserade bilden av folkbiblioteket. Bibliotekslagen har i detta opinionsarbete setts som ett redskap, men för att kunna driva en bibliotekspolitik med bibliotekslagen som verktyg krävs en starkare närvaro av auktoritet i lagen; denna förhindras emellertid av propagandan som formar lagen till en negativ, tom myt. Synen på bibliotekslagen har varit instrumentell, men verktyget har ansetts obrukbart, vilket ytterligare har begränsat användbarheten av lagen.

Att bibliotekslagen inte i större utsträckning har utnyttjats till att ge folkbiblioteket en större politisk legitimitet kan tyckas underligt. I biblioteksdebatten har ju det politiska erkännandet av folkbiblioteket varit ett viktigt motiv för lagstiftningen. Att en lag i sig skulle stärka biblioteken var en åsikt som framfördes av både politiker och företrädare för folkbiblioteket. De principer och riktlinjer som lagen fastslår hade i betydligt större utsträckning kunnat användas positivt i det offentliga samtalet, såsom Peter Wahlgren menar att allmänt hållna lagar kan tillämpas för att framkalla attitydförändringar – ”Att lagstiftningsinstrumentet används skapar i sig legitimitet och ger auktoritet till argument som annars kunde betraktas som diskutabla” (2008, s. 36). Det finns diskursformationer som helt klart tillmäter bibliotekslagen en stor ”principiell betydelse” (Håmark 1997, s. 29; Thomas 1999:4, s. 14; Eide-Jensen 2010, s. 5), men dessa utsagor är dämpade i sin artikulation och överskuggas av diskursformationer som med besvikelse uppfattar lagen som den inte gäller.⁵⁴ Biblioteksområdet får karaktären av ett undantagstillstånd, som ett

⁵⁴ Den negativa bestämmelsen av lagen får emellertid en absurd vändning när olika debattörer plötsligt efter det att den reviderade lagen trädde i kraft 2005 börjar erkänna ett kraftigare värde hos lagen – ett tecken på att lagen faktiskt stärktes betydligt med den nya föreskriften om biblioteksplaner. I en rad debattartiklar i dagspressen och i tidskrifter som *Biblioteksbladet*, trycks det nu på att lagen inte följs. Christer Hermansson skriver i *Expressen*, under rubriken ”Olaga förfall”, att kommuner medvetet bryter mot bibliotekslagen och att kommunalråd vägrar att avsätta resurser till skolbibliotek (2005, s. 6). ”Bibliotekslagen följs inte”, förklarar Niclas Lindberg samtidigt i en artikel, som hänvisar till en statistisk undersökning som Svensk Biblioteksförning beställde, vilken visade att majoriteten av de svenska kommunerna inte hade antagit någon biblioteksplan (2005, s. 4). Henriette Zorn redogör för samma undersökning i *Biblioteksbladet*, understrykande att det inte bara finns en okunskap om bibliotekslagen, utan att det också finns en nonchalans hos makthavare (2005, s. 19). I en artikel i *Svenska Dagbladet* är det åter samma budskap – ”Kommuner följer inte bibliotekslagen”. Niclas Lindberg intervjuas, menar att det är märkligt och oroande att politiker inte respekterar lagen, förklarande att planerna är ”ett viktigt styrdokument för biblioteken i en tid med stora utmaningar” (Andersson 2005, s. 91). Detta tydliga skifte i diskursen visar på samma otålighet efter direkta och påtagliga resultat av lagstiftningen, som vid lagens tillträde 1997. Försöken att lyfta fram den underminerade lagen som medel för påtryckningar vänds emellertid snart mot negativa utsägelser. Och samtidigt som vissa opinionsbildare kräver politisk handling utifrån lagtexten, motverkas denna positiva användning av bibliotekslagen av utsägelser som nedskriver lagen, som t.ex. Ingrid Atlestam gjorde i en notis, i vilken hon förklarade att den *långa väntan* på att lagen skulle ändras, var en väntan på något som blev ”skuggan av en tumnagel” (2004, s. 4). Diskursutsagor som denna

tomt rum i rättssystemet, trots att lagen är giltig. Diskursfält som har sett folkbiblioteket som sedan länge orört av rätten, som har sett det i ett ständigt ”kristillstånd”, tenderar att befästa också bibliotekslagen i ett ”kristillstånd”, ständigt ansatt och berövad sin legala kraft av politiker, inte heller utan skäl, för lagen har varit hotad av politiker som inte har sett den som betydelsefull, som har velat riva upp den. Att i detta läge sträcka sig efter kraften som borde tillhöra lagen ter sig inte ologiskt.

Lagen och våldet

I den svaga och maktlösa position folkbiblioteket har i den offentliga förvaltningen är det inte så underligt att det ur detta perspektiv finns en lockelse i lagens kraft, ett begär efter den auktoritet och den makt som konstituerar rätten. Diskursutsagor som betecknar lagen som ”tandlös” eller ”uddlös”, vänder uppfattningen om en oskarp lag, mot begäret efter en vassare lagstiftning, efter en lag ”med klös”, med klor och tänder, som ett vapen att använda mot kommunpolitiker och statliga myndigheter, för att tvinga fram resurser och fastare strukturer på biblioteksområdet. I biblioteksföreträdarnas utsägesfält finns ett språkbruk som är fixerat vid våld relaterat till lagstiftningen, något som gör Derridas förståelse av våldet hos lagen relevant.

Den hänvisning som Derrida gör till Walter Benjamin, i sin framställning av rättens och lagarnas tvetydiga förutsättningar, lyfter fram våldet (*Gewalt*) som grundande en rättslig eller politisk ordning. Föreställningen om politisk makt och laga kraft faller tillbaka på begreppet våld, till vilket hör ”alla former *auktoritet* eller *auktorisering*, åtminstone det som gör anspråk på att vara auktoritet” (2005, s. 52). Våldet, och *hotet om våld*, blir en ofrånkomlig del av etablerandet och bevarandet av rättsordningen, även om det kanske inte finns en klar föreställning av detta våld.⁵⁵ I det samtida rättssystemet måste våldets *latenta närvaro* anses ha undanträngts i rättsmedvetandet och i den juridiska diskursen, i den meningen att myndigheterna inte på ett tillräckligt tydligt sätt uppfattas som bärare eller utövare av våld. Inte heller visar rätten ett uppenbart intresse av att ”monopolisera våldet”, vilket Benjamin ser som centralt för starka rättsinstitut (Ibid., s. 54).⁵⁶ Maktens eller rättens språk värjer sig snarare för att tala om statens rätt, att tala om medborgaren som underordnad. Den demokratiska rätten utgår i stället från individens medborgerliga rättigheter, enligt Agambens resonemang (2010, s. 138). Denna juridiska grund grumlar givetvis den tidigare suveräna rätten, som ur ett demokratiskt perspektiv inte längre ska utverka en rättvisa i sig, utan vara ett rationellt skydd för medborgaren och garantera vissa rättigheter och allmänna samhällsintressen. Myndigheterna och rättssystemet kan

---

förtar legaliteten hos lagen, tömmer den på betydelse och innehåll. Ovanstående exempel på en positiv hållning till lagen förtas även av det faktum att samtliga opinionsbildare (Hermansson, Lindberg och Zorn) vid samma tid och senare negativt har förklarat lagen som tandlös.

⁵⁵ Derrida visar på hur svårt det är att översätta tyskans ”Gewalt”, som i översättningen till svenska blir ”våld”, vilket för tanken till ett ”rent våld”, medan ”Gewalt” i tyskan också innebär ”legitim makt, auktoritet, offentlig makt” (2005, s. 11). Och det är lika viktigt att se båda dessa aspekter hos makten för att förstå vilket sammansatt begrepp det är, för att kunna se motsättningen i att den ”legitima makten” har sin grund i ett ursprungligt våld som har instiftat dess auktoritet och att myndighetsutövning på olika sätt innebär ett performativt våld. Det är som Derrida visar svårt att tala om en ”rättvis kraft” eller att rättvisan skulle kunna utöva en kraft som är ”icke-våldsam”.

⁵⁶ I *Försök till en kritik av våldet* skriver Benjamin just att om medvetandet om våldets *latenta närvaro* försvagas, så förfaller ett rättsinstitut (1991, s. 31). Samtidigt ska man givetvis vara försiktig med att helt bestämma att de samtida myndigheterna inte uppfattas som våldsutövare, för lika gärna som politiker inte nödvändigtvis ses som auktoritära kan de helt klart ses som representanter för olika maktövergrepp, vilket de också gör när det kommer till frågan om nedläggningar av biblioteksfilialer.

ses som utarmade i dagens samhälle och det hotande i en lag som bibliotekslagen är inte uppenbart på ytan, men samtidigt som lagen har förklarats vara utan verkan, onödig och av liten dignitet, har den likväl varit ett förtäckt hot för kommunföreträdare som i lagen har anat möjligheten av ett oroande rättsligt utövat tvång. Samma hot är underliggande i biblioteksaktörernas diskursfält, fast där har hotet varit eftersträvansvärt, eftersom det har varit riktat mot politikerna. Bestämmelserna som är tvingande för folkbiblioteken är inte skrämmande för bibliotekslobbyn, eftersom lagens paragrafer – både i den faktiska lagtexten och i längtan efter en ideal, fullständig lag – är medel för att nå de traditionella idealistiska visionerna av ett starkt bibliotek som innefattar och är tillgängligt för hela samhället. Den otydliga auktoriteten i lagstiftningen framstår därför som frustrerande för biblioteksfolket som vill ha en så starkt bestämmande lag som möjligt, så länge lagen är ett dokument som fixerar en utvidgning av biblioteksverksamheterna.

Ur denna svaga rättsliga situation uttrycker bibliotekspropagandan konsekvent ett begär efter våldet som finns *latent* i lagen, vädjande efter en skarp lag, med tänder. Ofta är det förknippat med att folkbiblioteken behöver skyddas från nedskärningar, att lagen i den bemärkelsen skulle bli till ett värn med vassa piggar runt biblioteket. Detta försvarande eller passiva våld bryts dock mot ett aktivt performativt våld i de återkommande kraven på att lagen måste bli skarpare för att hota politiker till att ta ansvar för folkbiblioteken och bibliotekspolitiken. Det hotande våld som man i diskursen vill att lagen ska erhålla uppfattas då som ett positivt våld, som trots att det ska manifesteras från auktoriteten hos myndigheterna, indirekt också kan sägas utgå från den egna institutionen genom bibliotekspropagandans inflytande på lagstiftningens utformning. I opinionsbildningen finns en uppenbar vilja till att bibliotekspolitiken och bibliotekslagen helt och hållet ska spegla folkbibliotekets ideologi och visioner. När folkbiblioteket nu inte kan bestämma över sin egen politiska verklighet blir lobbyismens krav på lagen också ett begär att ta myndigheternas plats genom att med tvång binda ihop biblioteket och politiken.

Mytbildningen kring bibliotekslagen har mycket att göra med begäret efter våld, som hämtar sin näring i de förvrängda bilderna av den okunnige eller illvillige politikern och det hotade, försummade biblioteket. Samtidigt finns perspektivet att lagstiftningen i sin fullkomliga eller accepterade form ska vara *rättvis* – att lagen då ska göra politikerna till verkligt allierade vänner till folkbiblioteket. En perfekt rätt i samklang med ett perfekt bibliotekssystem. Men i det misstroende som finns mot politikerna måste lagen förbli hotande och bestämmande. Den starka lag som bibliotekspropagandan kräver är intimt förknippad med en idealiserad biblioteksverksamhet. Bedömningen av lagen styrs i hög utsträckning av uppfattningen om folkbibliotekets resurser och användning. En lag som inte på samma gång innebär en positiv tillväxt för folkbiblioteken anses därför vara svag och otillräcklig. Den vilja som märks i diskursen kring bibliotekslagen, att lagen ska konkretiseras i biblioteksverksamheterna, möts dock nödvändigtvis av den nedslående *oavgörbarhet*, som Derrida anser tillhör alla rättsproblem (2005, s. 78). Propagandan lär emellertid knappast att tystna med detta.

Avslutande kommentar

I ett av Herakleitos fragment (D44) står det att läsa: ”Folket måste strida för lagen som för stadsmuren.” (1997, s. 100). Diskursen kring bibliotekslagen visar tydligt på denna belägenhet hos en lag. Samhällets lagar är obeständiga och måste bibehållas genom att de försvaras och därmed är aktuella och relevanta. Biblioteksföreträdare har delvis gjort detta genom att t.ex. trycka på att kommuner måste slå fast biblioteksplaner såsom lagen förskriver, men som denna uppsats har visat har de än mer vänt lagen ryggen och aktivt urholkat den. Stridit för lagen har man synbarligen gjort, men för en lag som ännu inte existerar. Ur ett framtida perspektiv kan det förstås visa sig att bibliotekspropagandan som skrev ner bibliotekslagen tvingade fram en starkare lagstiftning som kom att gynna folkbiblioteken. Det är emellertid lätt att konstatera att opinionsbildningen *kunde* ha valt en annan väg genom att tydligt understödja den befintliga lagen och samtidigt framföra argument för en ny, mer omfattande lagstiftning. Hur debatten om bibliotekslagen har påverkat folkbibliotekets situation är givetvis svårt att säga, men den har tveklöst strött mycket negativa konnotationer i diskursen.

De generalla frågeställningar som formulerades i inledningen av uppsatsen kan i mycket sammanfattas av ovanstående resonemang. Instiftandet av lagen har, som analysen har visat, inneburit en påtaglig förkastning av lagtexten, med en fortsatt opinionsbildning som kan sägas ha drivits som om lagen inte trädde i kraft. Inställningen till politikerna har varit fortsatt fientlig, men kravet på lagstiftning har bytts ut mot kravet på en ny lag och en sammanhållen nationell bibliotekspolitik.

Föreställningen om en lag har speciellt förändrats i det att många centrala punkter hos lagtexten, vilka ansågs vara meningsfulla i debatten som föregick lagstiftningen, har fått en minskad betydelse i sammanhanget – det är denna nedskrivning som sprider ut den mytologiska bilden av lagen i biblioteksdiskursen. Vad som däremot inte har förändrats till sin form, även om det finns en stor gradskillnad, är de överdrivna förhoppningarna på en lagstiftning, nu förskjutet till tanken på en ny, ideal lag.

Folkbibliotekets situation och dess relation till myndigheterna har till sin form förblivit densamma. Det finns en ofrånkomlig hög grad av osäkerhet hos biblioteket, emedan det är underkastat de politiska makthavarna, samtidigt som biblioteksföreträdarnas visioner för och krav på biblioteksverksamheterna skapar motsättningar till politikerna, oavsett om politiker använder en liknande retorik när de talar folkbibliotekets betydelse. Tydligt är att folkbiblioteket uppfattas som en ständigt hotad institution som inte har makten att på egen hand upprätthålla sin verksamhet. Trots att folkbiblioteken i hög grad ses som viktiga och självklara i den kommunala verksamheten tycks det i det närmaste finnas ett tvång till propagandaföring, på grund av bibliotekets tvetydiga position. Folkbiblioteket strider väldigt rakt på sak för folkbiblioteket, för att påverka myndigheterna. I detta blir förstås striden för en stark juridisk grund viktig, för att det kan ge trygghet åt biblioteket

och för att det kan fixera en begränsning av myndigheternas makt över biblioteket. Oron i folkbibliotekets identitet, dess begär efter politiskt inflytande och tillväxt, kan sägas ha skapat en strukturell propagandaföringskultur. Striden kring bibliotekslagen antyder inte minst att det är en rörelse som svårligen kan mattas. På ett sätt är det alltså helt logiskt att framgången med bibliotekslagsstiftningen inte tilläts bli den seger som annars kunde förväntats. I biblioteksdiskursen formades en praktik – för att hålla striden igång – som överdrivet förminsakade lagtexten, men det har hela tiden varit en strategi för att strida för folkbiblioteket, en positiv rörelse som samtidigt är negativ för biblioteket.

Det negativa mytologiska språket kring bibliotekslagen blir framförallt synligt när olika diskursutsagor bryter mot det mönster som formats i diskursen. Det märks i varierande grad under hela perioden efter instiftandet av lagen. Ibland sticker utsagor ut genom att vara mer neutrala eller genom att sakligt hänvisa till lagens bestämmelser, som följande tidningsartikel som beskriver folkbibliotekets uppdrag:

Uppdraget är formulerat i bibliotekslagen, som talar om "främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt". Särskild uppmärksamhet ska ägnas åt olika grupper, som barn och minoriteter.

Andersson 2010, s. 8

I många andra diskursfält hade det varit otänkbart att på detta sätt lyfta fram det positiva och betydelsefulla innehållet i lagtexten.

Analysen i denna uppsats har fokuserat på den mytbildning som har påvisats i diskursen och inte företrädesvis på diskursutsagor som den ovan, men dessa har inte heller varit de vanligast förekommande. Det undersökta diskursmaterialet sträcker sig annars i princip inte efter 2009, men som avslutning kan nämnas att ett visst diskurskifte kan anas. Det har i samband med debatten om skolbibliotek blivit allt vanligare att sakligt anföra att bibliotekslagen och den nya skollagen har krav på just skolbiblioteken.

I skrivande stund har det lagts fram ett förslag om en ny bibliotekslag (Ds 2012:13) som ska träda i kraft 1 januari 2014, och det blir förstås intressant att se om denna reviderade lag kan ändra på inställningen till lagstiftningen i diskursen. Det är inte orimligt att den nya lagen i större utsträckning kommer att accepteras av biblioteksföreträdare, trots att den gamla lagen utgör stommen i den. Legitimitetsproblemen för rättssystemet i stort är emellertid desamma och antagligen kommer lagens auktoritet snart uppfattas som alltför svag. Om användningen av folkbiblioteken fortsätter att minska och filialer fortsätter att stängas kommer lagstiftningen med största sannolikhet att dömas ut som odetaljerad och slö eller tandlös. Tilltron på lagen kommer att undermineras och nya krav kommer åter att ställas på de dåligt ansedda myndigheterna.

Litteraturförteckning

Diskursmaterial

Almeruds, Peter (2005). *Biblioteksplaner – från bibliotekslag till biblioteksplan*. Markaryd: Svensk Biblioteks förening.

Almerud, Peter (1993). DIK och bibliotekslagen. Ständigt på dagordningen. *DIK-Forum*, nr 17, s. 12-13.

Alsmark, Anna (2005). Bibliotekspolitik - inte bibliotekslag. *Expressen*, 1 augusti.

Andersson, Elisabet (2010). Kaffe eller Kafka?. *Svenska Dagbladet*, 3 april.

Andersson, Karolina (2005). Kommuner följer inte bibliotekslag. *Svenska Dagbladet*, 28 december.

Andersson, Lars G. (2006). I Lagens namn. *bis*, nr 2, s. 16- 18.

Andersson, Lars G. & Ristarp, Jan (2001). *Mitt i byn! Om det moderna folkbibliotekets framväxt*. Lund: Bibliotekstjänst.

Andersson, Pelle & Lindau, Jesper (1998). Tystnaden bakom disken – eller varför bibliotekarierna bara tittar på?. *Ikoner*, nr 2, s. 18-21.

Arnborg, Beata (1999a). Bibliotekarier vill ha ny lag. *Svenska Dagbladet*, 21 april.

Atlestam, Ingrid (1999b). Alla behöver bibliotek. *Göteborgs-Posten*, 22 november.

Atlestam, Ingrid (1996a). Biblioteken och sköldpaddan. *Göteborgs-Posten*, 11 januari.

Atlestam, Ingrid (2004). Skuggan av en tumnagel. *bis* nr 2, s. 28.

Atlestam, Ingrid (1996b). Vackra ord köper inga böcker. *Göteborgs-Posten*, 23 september.

Att ha eller inte ha en bibliotekslag (1992). *Biblioteksbladet*, nr 10, s. 296-297, 324.

Belfrage, Joneta (2000). Vi behöver en bibliotekslag med klös. *Författaren*, nr 4, s. 10-11.

Betänkande 1996/97:KrU1. Stockholm: Kulturutskottet.

Betänkande 2004/05:KrU1. Stockholm: Kulturutskottet.

Bibliotek behöver kärlek. Sverige behöver en nationell bibliotekspolitik! (2008). Stockholm: Svensk biblioteksförning.

Biblioteken behöver en bibliotekslag! (1994). *DIK-Forum*, nr 20, s. 3.

Bibliotekslag avvisad igen (1994). *TT*, 24 mars.

Bibliotekslag. Ett förslag (1992). *DIK-Forum*, nr 9, s. 3.

Bibliotekslag utan mening (1996). Bibliotekens kris kan bara lösas genom kommunal klarsyn. *Dagens Nyheter*, 19 september.

Bojs, Karin (1996). Tandlös eller onödig. Förslag om bibliotekslag väcker heta känslor. *Dagens Nyheter*, 2 mars.

Burius, Anders (1991). Bibliotekarien på barrikaden? Folkbibliotekariernas yrkesroll i debatten under 1900-talet. I *Bibliotekarieyrket. Tradition och förändring*, Järv, Harry (red.), s. 70-93. Stockholm: Carlsson.

Eide-Jensen, Inger (2010). *Bibliotekslag SFS nr: 1996:1596, 2004:1261 Utvärdering och förslag till revidering.*

Enmark, Romulo (1991). Yrkesidentiteten och det splittrade biblioteksväsendet. I *Bibliotekarieyrket. Tradition och förändring*, Järv, Harry (red.), s. 148-169. Stockholm: Carlsson.

Eriksson, Annika (2005). Bibliotekslagen – symbolpolitik utan verkligt innehåll. *Biblioteksbladet*, nr 5, s. 31-32.

Forslunds, John Erik (2003). Ds 2003:66. Om *biblioteksverksamheterna*. Stockholm: Fritzes.

Gärdemalm, Jimmy (2005). Folkbibliotekets förbannelse. *Ikoner*, nr 5, s. 10-11.

Harnesk, Jacob (2005). Intervju med Leif Pagrotsky. *Biblioteksbladet*, nr 5, s. 3-4.

Hermansson, Christer (2009b). Bibliotekarier, visa musklerna!. *Svenska Dagbladet*, 10 december.

Hermansson, Christer (2005). Olaga förfall, *Expressen*, 1 augusti.

Hermansson, Christer (2009a). Stoppa slakten av våra bibliotek. *Aftonbladet*, 14 november.

Hermansson, Christer (2008). *Varför har inte fler bibliotekarier läderbyxor? Texter om bibliotek och bibliotekarier*. Enhörna: Tusculum.

Hjelmqvists, Bengt (1958). *Det levande biblioteket. En bok för biblioteksfolk*. Lund: Bibliotekstjänst.

Hjelmqvists, Bengt (1993). *Det starka biblioteket*. Lund: Bibliotekstjänst.

Holmström, Bengt (1982). *Bilden av biblioteket*. Stockholm: Liber.

Jacobson, Thord Plænge (1982). Folkbiblioteken under 1960- och 70-talen. I *Folkbiblioteket i tal och tankar. En faktarapport från folkbiblioteksutredningen*, s. 87-100. Stockholm: Liber.

Kommittédirektiv 1979:147. *Folkbiblioteken*. Stockholm: Kulturdepartementet.

Kommittédirektiv 1994:146. *Tilläggsdirektiv till Kommittén om kulturpolitikens inriktning (Ku 1993:03)*. Stockholm: Kulturdepartementet.

Kultur till hela landet. Gårdagens kulturproposition innebär ett steg i rätt riktning, men mycket återstår (1996). *Göteborgs-Posten*, 19 september.

Nya Kulturen 3.0. Kreativa Sverige: Mer pengar till kulturen (2008). Stockholm: Nya moderaterna.

Lag om vad? Dags att renovera bibliotekslagen (1998). *DIK-Forum*, nr 16, s. 3.

Lindberg, Niclas (2009b). Biblioteksentreprenader – en stor sak!. *Biblioteksbladet*, nr 2, s. 4-6.

Lindberg, Niclas (2005). Bibliotekslagen följs inte. *Sydsvenska Dagbladet*, 29 september.

Lindberg, Niclas (2009a). Kärnan i folkbibliotekens verksamhet. *Biblioteksbladet*, nr 1, s. 4-7.

Lundgren, Lena (2009). BiS remissvar på Kulturutredningen. *bis* 2009:2, s. 24.

Malmquist, Jan-Eric (2007). Ledare. *Ikoner*, nr 5, s. 3-4.

Motion till riksdagen 1996/97:Kr17. Stockholm: Folkpartiet.

Möhlenbrock, Sigurd (1980). *Förnyelse och debatt: Om de svenska folkbibliotekens utveckling från 1930 och framåt*. Lund: Bibliotekstjänst.

Nilsson, Uno (1994a). Bibliotekslag! Utan bra bibliotek stannar Sverige. *DIK-Forum*, nr 6, s. 10.

Nilsson, Uno (1994b). ”Tänk om de visste...” Framtid för folkbiblioteken är framtid för Sverige. *DIK-Forum*, nr 14, s. 13.

Nilsson, Uno (1991). Bibliotekslag: Driv frågan trots motvinden!, *DIK-Forum*, nr 20, s. 14.

- Proposition 1975:20. *Den statliga kulturpolitiken 2*. Stockholm: Regeringen.
- Proposition 1984/85:141. *Om litteratur och folkbibliotek*. Stockholm: Regeringen.
- Proposition 1996/97:3. *Kulturpolitik*. Stockholm: Regeringen.
- Proposition 2007/08:1. *Budgetpropositionen för 2008*. Stockholm: Regeringen.
- Rabe, Anina (2005). Biblioteket i Högsby. Lagen vägdes och befanns för lätt. *Biblioteksbladet*, nr 7, s. 11-12.
- Rodikova, Maria (1996). Äntligen en bibliotekslag!: men kampen är inte över, *Författaren*, nr 6, s.16-17.
- Rörling, Marie (2001). *Konsensus och konkurrens mellan kommunalt och kulturellt kapital i Stockholm. En diskursanalys av politik och biblioteksideologi*. Magisteruppsats. Uppsala: Institutionen för ABM, Uppsala universitet, nr 142.
- Samuelsson, Marie-Louise (2000). Vag bibliotekslag måste skärpas. *Svenska Dagbladet*, 9 mars.
- Schottenius, Maria (1994). Almqvist lärde mig att koka kaffe. *Expressen*, 10 september.
- SFS 1996:1608. *Om statsbidrag till folkbibliotek*. Stockholm: Justitiedepartementet.
- Skoglund, Lena (2004). Nya lagar och regionala biblioteksplaner. *Framsidan*, nr 1, s. 2.
- SOU 1984:23. *Folkbibliotek i Sverige*. Stockholm: Fritze.
- SOU 1949:28. *Folk- och skolbibliotek*.
- SOU 1995: 84. *Kulturpolitikens inriktning. Slutbetänkande*. Stockholm: Fritze.
- Steinsaphir, Marianne (1993). Behöver vi en bibliotekslag? *Biblioteksbladet* 1993:4, s. 121.
- Stenquists, Bjarne (2003). *Är det på efterkälken Sverige åker? Folkbiblioteket behöver ett nationellt uppdrag!*. Lund: Bibliotekstjänst.
- Stockholm vägrar betala för nationalscenerna (1995). *TT*, 8 september.
- Thomas, Barbro (2009). *Bibliotekslagstiftning – perspektiv och exempel*. Stockholm: Svensk biblioteks förening.
- Thomas, Barbro. (1999). Somt faller på hälleberget. *Ikoner*, nr 4, s. 12-15.
- Thomas, Barbro (1991). Status efter lön och kön. I *Bibliotekaryrket. Tradition och förändring*, Järv, Harry (red.), s. 135-147. Stockholm: Carlsson.

- Thomas, Barbro & Törngren, Margareta (2001). Rättning i byn!, *Ikoner*, nr 6, s. 36.
- Tynell, Knut (1931). *Folkbiblioteken i Sverige*. Stockholm: Norstedt.
- Unescos folkbiblioteksmanifest 1994* (1995). Stockholm: Svenska Unescorådet.
- Wold-Karlsen, Siv (1999). Nyliberal bibliotekslag med vass udd. *bis* nr 3, s. 10-11.
- Zorn, Henriette (2005). Bibliotekslag? – vad är det?. *Biblioteksbladet*, nr 7, s. 19.
- Zorn, Henriette (2008). Förord. *Biblioteksbladet*, nr 1, s. 2.
- Zorn, Henriette (2009a). Inger Eide-Jensen utreder Bibliotekslagen: ” Ett svårt men roligt uppdrag”. *Biblioteksbladet*, nr 7, s. 13.
- Zorn, Henriette (2009b). Tretton förslag till en starkare bibliotekslag. *Biblioteksbladet*, nr 10, s. 1-17.
- Åberg, Åke (1982). Folkbibliotekets historia intill 1960-talet. I *Folkbiblioteket i tal och tankar. En faktarapport från folkbiblioteksutredningen*, s. 47-85. Stockholm: Liber.
- Östling, Erik (1974). Biblioteket som bibliotek. I *Ska biblioteket göra allt? två personliga inlägg i debatten om den allmänkulturella verksamheten*, s. 9-42. Lund: Bibliotekstjänst.

Övrig litteratur

- Adorno, Theodor W. (1990). *Negative Dialectics*. London: Routledge.
- Adorno, Theodor W. & Horkheimer, Max (1997). *Upplysningens dialektik. Filosofiska fragment*. Göteborg: Daidalos
- Agamben, Giorgio (2010). *Homo Sacer. Den suveräna makten och det nakna livet*. Göteborg: Daidalos.
- Agamben, Giorgio (2010). *The Signature of All Things. On Method*. New York: Zone.
- Agamben, Giorgio (2005). *Undantagstillståndet*. Lund: Propexus.
- Andersson, Dan (2009). *Folkbibliotek, makt och disciplinering. En genealogisk studie av folkbiblioteksområdet under den organiserade moderniteten*. Diss. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
- Audunson, Ragnar (1996). *Change Processes in Public Libraries. A Comparative Project within an Institutional Perspective*. Oslo : Høgskolen i Oslo.
- Austin, J. L (1962). *How To Do Things With Words*. Oxford: Clarendon Press.

- Benjamin, Walter (1991). *Bild och dialektik*. Stockholm: Symposion.
- Bentham, Jeremy (1970). *On Laws in General*. London: Athlone.
- Barthes, Roland (1966). *Litteraturens nollpunkt*. Staffanstorp: Cavefors.
- Barthes, Roland (2007). *Mytologier*. Lund: Arkiv.
- Barthes, Roland (1986). *The Rustle of Language*. New York: Hill and Wang.
- Bourdieu, Pierre (1986). *Kultursociologiska texter. I urval av Donald Broady och Mikael Palm*. Stockholm: Salamander.
- Broms, Susanna (2005). *Biblioteken och juridiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Deleuze, Gilles (1997). *Difference & Repetition*. London: Athlone.
- Derrida, Jacques (2005). *Lagens kraft*. Eslöv: Symposion.
- Derrida, Jacques (1998). *Of Grammatology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Derrida, Jacques (1982). *Positions*. Chicago: University of Chicago Press .
- Derrida, Jacques (2001). *Writing and Difference*. London: Routledge.
- Fairclough, Norman (2003). *Analyzing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. New York: Routledge.
- Fish, Stanley (1989). *Doing What Comes Naturally. Change, Rhetoric and the Practice of Theory in Literary and Legal Studies*. Oxford: Clarendon.
- Fitzpatrick, Peter (1992) *The Mythology of Modern Law*. London: Routledge.
- Foucault, Michel (1993). *Diskursens ordning*. Stockholm: Symposion.
- Foucault, Michel (2002). *Vetandets arkeologi*. Lund: Arkiv.
- Frenander, Anders (2005). *Kulturen som kulturpolitikens stora problem. Diskussionen om svensk kulturdebatt under 1900-talet*. Hedemora: Gidlund.
- Gadamer, Hans-Georg (1997). *Sanning och metod. I urval*. Göteborg: Daidalos.
- Hansson, Joacim (2001). Biblioteken som problemområde i biblioteks- och informationsvetenskap. *Tidskrift för dokumentation*, vol 56:3, s. 81-88.
- Hansson, Joacim (1997). Folkbibliotekens ideologiska förändring speglad i två statliga utredningar: en komparativ analys av 1911 års Folkbiblioteksutredning: och 1995 års Kulturutredning. *Svensk Biblioteksforskning*, nr 1/2, s. 71-84.

- Hansson, Joacim (1998). *Om folkbibliotekens ideologiska identitet. En diskursstudie*. Borås: Valfrid.
- Hart, H. L. A. (1951). *The Concept of Law*. London: Oxford University Press.
- Hedemark, Åse (2005). Mötet mellan folkbiblioteket och användaren. *Svensk biblioteksforskning*, nr 1.
- Hedemark, Åse (2009). *Det föreställda folkbiblioteket. En diskursanalytisk studie av biblioteksdebatter i svenska medier 1970–2006*. Diss. Uppsala: Institutionen för ABM, Uppsala universitet.
- Herakletios (1997). *Fragment*. Lund: Propexus.
- Herder, Mats (1988). *En svensk bibliotekslag! Kampanjen mot avskaffandet av de direkta stadsbidragen för folkbiblioteksverksamhet 1965*. Examensarbete. Borås: Bibliotekshögskolan, nr 33.
- Hobbes, Thomas (1998). *Leviathan*. Oxford: Oxford University Press.
- Hydén, Håkan (1997). *Rätt i förändring. Om kristender i svensk rätt*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Håmark, Margareta (1997). *Behöver vi en svensk bibliotekslag? En studie av kulturutredningens förslag*. Examensarbete. Lund: Institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap, Lunds universitet, nr 14.
- Häggström, Lotten, Renberg, Ulla (1998). *Vägen till en bibliotekslag i Sverige*. Examensarbete. Borås: Bibliotekshögskolan, nr 58.
- Kelsen, Hans (2009). *General Theory of Law and State*. Cambridge: Harvard University Press.
- Lacan, Jacques (2000). *Psykoanalysens etik. Sjunde seminariet 1959-1960*. Stockholm: Natur och kultur.
- Mouffe, Chantal (2008). *Om det politiska*. Hägersten: Tankekraft.
- Nietzsche, Friedrich (2002). *Bortom Gott och Ont. Samlade skrifter. Band 7*. Eslöv: Symposion.
- Olsson, Anders (1987). *Den okända texten. En essä om tolkningsteori från kyrkofäderna till Derrida*. Stockholm: Bonnier.
- Qvarnström, Satu (2004). *Talet om lagen. En diskursanalys av diskussionen om bibliotekslagen 1990-2003*. Magisteruppsats. Uppsala: Institutionen för ABM, Uppsala universitet, nr 202.

- Ricœur, Paul (1988). *Från text till handling. En antologi om hermeneutik*. Stockholm: Symposion.
- Roos, Carl Martin (1994). *Biblioteks rätt*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Schmitt, Carl (2010). *Det politiska som begrepp*. Göteborg: Daidalos.
- Schmitt, Carl (2004). *Legality and Legitimacy*. Durham: Duke University Press.
- SOU 1996:129. *Den kommunala självstyrelsen och grundlagen*. Stockholm: Fritze.
- Spengler, Oswald (1996). *Västerlandets undergång. Konturer till en morfologi om världshistorien. Första bandet. Gestalt och verklighet*. Stockholm: Atlantis.
- Stjernquist, Per & Widerberg, Karin (1980). *Rätten i samhällsbyggandet*. Stockholm: Norstedt.
- Unger, R.M (1977). *Law in Modern Society. Toward a Criticism of Social Theory*. New York: The Free Press.
- Vattimo, Gianni (1997). *Utöver tolkningen. Hermeneutikens betydelse för filosofin*. Göteborg: Daidalos.
- Vestheim, Geir (1992). *Folkebibliotek i förvandling*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Wahlgren, Peter (2008). *Lagstiftning. Problem, teknik, möjligheter*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Wetterberg, Gunnar (2004). *Den kommunala självstyrelsen*. Stockholm: SNS förlag.
- Winch, Peter (2008). *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy*. London: Routledge.
- Wittgenstein, Ludwig (1992). *Tractatus Logico-Philosophicus*. Stockholm: Thales.
- Åström, Fredrik (2006). *The Social and Intellectual Development of Library and Information Science*. Diss. Umeå: Sociologiska institutionen, Umeå universitet.

Bilaga 1: Bibliotekslag (1996:1956)

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om det allmänna biblioteksväsendet.

2 § Till främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek.

Folkbiblioteken skall verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare.

Varje kommun skall ha folkbibliotek.

3 § På folkbiblioteken skall allmänheten avgiftsfritt få låna litteratur för viss tid.

Bestämmelsen hindrar inte att ersättning tas ut för kostnader för fotokopiering, porto och andra liknande tjänster. Inte heller hindrar den att en avgift tas ut i de fall låntagare inte inom avtalad tid lämnar tillbaka det som de har lånat.

4 § Ett länsbibliotek bör finnas i varje län.

Länsbiblioteket skall bistå folkbiblioteken i länet med kompletterande medieförsörjning och andra regionala biblioteksuppgifter.

För den kompletterande medieförsörjningen skall också finnas en eller flera lånecentraler.

5 § Inom grundskolan och gymnasieskolan skall det finnas lämpligt fördelade skolbibliotek för att stimulera skolelevernas intresse för läsning och litteratur samt för att tillgodose deras behov av material för utbildningen.

6 § Det skall finnas tillgång till högskolebibliotek vid alla högskolor.

Dessa bibliotek skall inom de områden som anknyter till utbildning och forskning vid högskolan svara för biblioteksservice inom högskolan och i samverkan med landets biblioteksväsen i övrigt ge biblioteksservice.

7 § Kommunerna ansvarar för folk- och skolbiblioteksverksamheten.

Landstingen ansvarar för länsbiblioteken och för biblioteken vid högskolor med landstingskommunalt huvudmannaskap.

Staten ansvarar för övriga högskolebibliotek och för lånecentralerna samt för sådan biblioteksverksamhet som enligt särskilda bestämmelser ankommer på staten.

8 § Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade samt invandrare och andra minoriteter bl.a. genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska och i former särskilt anpassade till dessa gruppers behov.

9 § Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt barn

och ungdomar genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning.

10 § Länsbibliotek, lånecentraler, högskolebibliotek, forskningsbibliotek och andra av staten finansierade bibliotek skall avgiftsfritt ställa litteratur ur de egna samlingarna till folkbibliotekens förfogande samt i övrigt samverka med folk- och skolbiblioteken och bistå dem i deras strävan att erbjuda låntagarna en god biblioteksservice.

Bilaga 2: Bibliotekslag (1996:1956) ändringar t.o.m. SFS 2012:912

1 § Denna lag innehåller bestämmelser om det allmänna biblioteksväsendet.

2 § Till främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek.

Folkbiblioteken skall verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare.

Varje kommun skall ha folkbibliotek.

3 § På folkbiblioteken skall allmänheten avgiftsfritt få låna litteratur för viss tid.

Bestämmelsen hindrar inte att ersättning tas ut för kostnader för fotokopiering, porto och andra liknande tjänster. Inte heller hindrar den att en avgift tas ut i de fall låntagare inte inom avtalad tid lämnar tillbaka det som de har lånat.

4 § Ett länsbibliotek bör finnas i varje län.

Länsbiblioteket skall bistå folkbiblioteken i länet med kompletterande medieförsörjning och andra regionala biblioteksuppgifter.

För den kompletterande medieförsörjningen skall också finnas en eller flera lånecentraler.

5 § I 2 kap. 36 § skollagen (2010:800) finns bestämmelser om skolbibliotek. *Lag (2010:860).*

6 § Det skall finnas tillgång till högskolebibliotek vid alla högskolor. Dessa bibliotek skall inom de områden som anknyter till utbildning och forskning vid högskolan svara för biblioteksservice inom högskolan och i samverkan med landets biblioteksväsen i övrigt ge biblioteksservice.

7 § Kommunerna ansvarar för folk- och skolbiblioteksverksamheten.

Landstingen ansvarar för länsbiblioteken.

Staten ansvarar för högskolebibliotek och för lånecentralerna samt för sådan biblioteksverksamhet som enligt särskilda bestämmelser ankommer på staten. *Lag (2012:912).*

7 a § Bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet skall samverka.

Kommuner och landsting skall anta planer för biblioteksverksamheterna. *Lag (2004:1261).*

8 § Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade samt invandrare och andra minoriteter bl.a. genom att erbjuda litteratur på andra språk än svenska och i former särskilt anpassade till dessa gruppers behov.

9 § Folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar genom att erbjuda böcker, informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov för att främja språkutveckling och stimulera till läsning.

10 § Länsbibliotek, lånecentraler, högskolebibliotek, forskningsbibliotek och andra av staten finansierade bibliotek skall avgiftsfritt ställa litteratur ur de egna samlingarna till folkbibliotekens förfogande samt i övrigt samverka med folk- och skolbiblioteken och bistå dem i deras strävan att erbjuda låntagarna en god biblioteksservice.

Bilaga 3: Förordning (1996:1608) om statsbidrag till folkbibliotek

Inledande föreskrifter

1 § En kommun kan enligt föreskrifter i denna förordning beviljas statsbidrag till kostnader för

1. lånecentraler och depåbibliotek,
2. utveckling av folkbiblioteksverksamheten,
3. folk- och skolbibliotekens inköp av litteratur, och
4. insatser för att främja vuxenstuderandes tillgång till biblioteksservice vid folkbiblioteken.

Med lånecentral avses sådant folkbibliotek som regeringen har godkänt som lånecentral.

Med kommun jämställs kommunalförbund. Förordning (2009:1570).

2 § Ändamålet med statsbidragen skall vara att

1. verka i standardutjämnande syfte,
2. stimulera experiment med och utveckling av nya former av folkbiblioteksverksamhet och
3. bidra till att tillgången på litteratur på folk- och skolbiblioteken förbättras till främjande av intresset för läsning och litteratur.

Statsbidrag till kostnader för lånecentral och depåbibliotek

3 § Statsbidrag till kostnader för lånecentral och depåbibliotek lämnas med belopp som regeringen bestämmer.

Statsbidrag till kostnader för utveckling av folkbiblioteksverksamheten

4 § En kommun får beviljas statsbidrag i form av projektbidrag för att utveckla nya former av folkbiblioteksverksamhet.

Detta utvecklingsarbete skall i första hand syfta till att finna

1. former för det läsfrämjande och uppsökande arbetet och
2. metoder för att ta till vara utvecklingen inom informationstekniken.

Statsbidrag får även lämnas till kostnader för etablering av arbetsplatsbibliotek.

5 § Projektbidrag skall i första hand beviljas till en kommun som upprättat en plan för utvecklingsarbetet.

Statsbidrag till kostnader för inköp av litteratur

6 § En kommun får efter ansökan beviljas statsbidrag för folk- och skolbibliotekens inköp av litteratur.

Statsbidraget skall användas för inköp av främst barn- och ungdomslitteratur, men också för inköp av vuxenlitteratur som främjar barns och ungdomars intresse för läsning.

7 § Till ansökan skall kommunen foga en skriftlig redogörelse där det framgår hur barns och ungdomars intresse för att läsa böcker skall stimuleras.

Redogörelsen skall avse det år som kommunen ansöker om statsbidrag för men kan även avse de två följande åren.

8 § En förutsättning för bidrag är att kommunen för det år bidraget betalas ut avsatt egna medel till inköp av medier till folk- och skolbibliotek för ett belopp som uppgår till minst summan av föregående års medieanslag och att den del av anslaget som avser medier för barn och ungdomar inte minskar.

Med medier avses i denna förordning böcker, tidningar, tidskrifter, AV-medier, databaser, licenser och liknande produkter som ett bibliotek införskaffar huvudsakligen i syfte att tillhandahålla sina besökare. Med medieanslag avses anslag för inköp av medier. Förordning (2005:1092).

9 § Statens kulturråd skall i sitt beslut om statsbidrag ange villkoren för det.

10 § Statens kulturråd får besluta att statsbidraget helt eller delvis skall återbetalas, om statsbidraget inte använts för inköp av litteratur enligt 6 §, om den skriftliga redogörelsen som kommunen enligt 7 § skall upprätta i väsentliga avseenden inte följts eller om kommunen inte avsatt egna medel till inköp av medier enligt 8 §. Förordning (2005:1092).

11 § Kommunen skall årligen rapportera till Statens kulturråd hur de statliga medlen använts.

12 § Har upphävts genom förordning (2009:1570).

Statens kulturråd

13 § Frågor om statsbidrag enligt denna förordning prövas av Statens kulturråd. Frågor om statsbidrag för inköp av litteratur prövas av Statens kulturråd efter särskild ansökan från kommunen. Ansökan prövas för en ettårsperiod eller, om kommunen begär det och till ansökan fogar en redogörelse för de följande två åren, för en treårsperiod. En kommun kan därefter komma in med en ny ansökan. Statsbidrag

betalas ut för ett år i sänder och lämnas efter kommunstorlek med lägst 30 000 kronor. Förordning (2009:1570).

14 § Om verksamheten som lånecentral läggs ner, beslutar Statens kulturråd om litteratur och annat material, för vilka statsbidrag har lämnats, skall föras över till ett annat bibliotek. Förordning (1998:1384).

15 § Statens kulturråd skall fortlöpande underrätta regeringen om inriktningen av utvecklingsarbetet. Förordning (1998:1384).

Överklagande

16 § Beslut av Statens kulturråd enligt denna förordning får inte överklagas. Förordning (1998:1384).

17 § Närmare föreskrifter för verkställigheten av denna förordning får meddelas av Statens kulturråd. Förordning (1998:1384).

Övergångsbestämmelser

1996:1608

1. Denna förordning träder i kraft den 1 januari 1997, då förordningen (1985:528) om statsbidrag till folkbibliotek skall upphöra att gälla.

2. Äldre föreskrifter gäller fortfarande i fråga om statsbidrag som avser tid före ikraftträdandet